

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU INSTITŪTS

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTES
STARPTAUTISKO ZINĀTNISKO KONFERENČU
RAKSTU KRĀJUMS

Starptautiskās zinātniskās konferences
“*Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2018*”
materiāli
(2018. gada 12.–13. oktobris)

II DAĻA. VALSTS UN TIESĪBU AKTUĀLĀS PROBLĒMAS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCES OF
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES OF
DAUGAVPILS UNIVERSITY

The materials of the International Scientific Conference
“*Social Sciences for Regional Development 2018*”
(12th–13th October, 2018)

PART II. CURRENT PROBLEMS OF STATE AND LAW

~ DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS “SAULE” ~

2019

Apstiprināts DU Humanitāro un sociālo zinātņu institūta Zinātniskās padomes sēdē 2019. gada 3. septembrī, protokols Nr. 7.

Meņšikovs V. (zin. red.) *Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Starptautiskās zinātniskās konferences "Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2018" materiāli. II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas.* Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2019. 138 lpp.

Rakstu krājuma redakcijas kolēģija:

Prof., Dr. sc. soc. **V. Meņšikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskais redaktors
Vadošā pētniece, Dr. oec. **V. Komarova** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (ekonomika)
Prof., PhD **Dz. Iliško** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (socioloģija)
Prof., Dr. iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (tiesību zinātne)
Prof., Dr. hab. paed., Dr. hab. psych. **A. Vorobjovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (sociālā psiholoģija)
Doc., Dr. oec. **L. Aleksejeva** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Vadošā pētniece, Dr. oec. **O. Lavriņenko** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. hab. sc. soc. **A. Matulionis** (Lietuvas Sociālo pētījumu centrs, Lietuva)
Asoc. prof., Dr. iur. **J. Neimanis** (Latvijas Universitāte, Latvija)
Pētniece, Dr. psych. **M. Nesterova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Doc., Dr. paed. **I. Ostrovska** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Pētniece, Dr. oec. **V. Šipilova** (Beira *Interior* universitāte, Portugāle)
Dr. iur. **M. Potapovs** (Novosibirskas Valsts Tehniskā universitāte, Krievija)
Pētniece, Dr. oec. **O. Ruža** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. oec. **J. Vankeviča** (Vitebskas Valsts Tehnoloģiskā universitāte, Baltkrievija)
Prof., Dr. iur. **V. Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Recenzenti:

Prof., Dr. iur. **V. Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Lekt., Dr. iur. **N. Jefimovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Rakstu krājumā iekļauti Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes un Humanitāro un sociālo zinātņu institūta starptautiskās zinātniskās konferences (2018. gada 12.–13. oktobris) materiāli: augstskolas zinātnieku, doktorantu, kā arī citu Latvijas un ārzemju sadarbības augstskolu zinātnieku raksti tiesību zinātnes nozarē.

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem, viedokļiem un terminoloģiju atbild rakstu autori.

Ir iekļauts datu bāzē: / Included in the database: / Включён в базу данных:
Electronic Journals Library of University of Regensburg.

SATURS / CONTENTS

<i>Vitolds Zahars</i> (Latvija)	
LATVIJAS KRIMINĀLPOLITIKA NOZIEDZĪBAS NOVĒRŠANAS UN APKAROŠANAS POZĪCIJĀS	5
Latvian Criminal Policy in the Prevention and Combating of Crime	
<i>Marina Sumbarova</i> (Latvija)	
AIZDOMĀS TURĒTĀ TIESISKAIS STATUSS LATVIJAS KRIMINĀLPROCESĀ	25
Legal Status of the Suspect in the Latvian Criminal Procedure Law	
<i>Daina Ose</i> (Latvija)	
PRAŠĪBA KĀ TIESĪBU AIZSARDZĪBAS LĪDZEKLIS CIVILPROCESĀ	31
Claim as a Remedy in Civil Proceedings	
<i>Jelena Kaļiņina</i> (Latvija)	
AIZSARDZĪBA PRET VARDARBĪBU ĢIMENĒ LATVIJAS TIESĪBU SKATĪJUMĀ	39
Protection Against Family Violence in the Latvian Law	
<i>Jānis Kāršenieks</i> (Latvija)	
DATU SUBJEKTA TIESĪBAS RESORISKĀS PĀRBAUDES UN OPERATĪVĀS DARBĪBAS IETVAROS	44
Data Subject Rights During the Internal Investigation and During Operational Activities	
<i>Jānis Radionovs</i> (Latvija)	
PATVAĻĪGAS BŪVNICĪBAS TIESISKIE ASPEKTI	53
Legal Aspects of Unauthorized Construction	
<i>Leila Neimane</i> (Latvija)	
IETEKMES UZ VIDI NOVĒRTĒJUMA EFEKTIVITĀTES PROBLEMĀTISKIE ASPEKTI	58
Issues of Effectiveness of Environmental Impact Assessment	
<i>Eva Kauliņa</i> (Latvija)	
IZGLĪTĪBAS PIEEJAMĪBAS ANALĪZE KRIEVIJĀ UN LIELBRITĀNIJĀ PERSONĀM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM	70
Analysis of Educational Access in Russia and Britain for the Persons with Mental Disabilities	
<i>Natalija Saratova</i> (Latvija)	
CILVĒKTIESĪBU VĒSTURISKĀ ATTĪSTĪBA LATVIJĀ	81
Historical Development of Human Rights in Latvia	

<i>Aldona Kipāne</i> (Latvija)	
IESKATS ARHITEKTONISKĀS KRIMINOLOĢIJAS SATURĀ	88
Insight into Architectonic Criminology	
<i>Anatolijs Čapkevičs</i> (Latvija)	
STARPINSTITŪCIJU SADARBĪBA JAUNU NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU IZDARĪŠANAS NOVĒRŠANAI: NORMATĪVO AKTU ANALĪZE	100
Interdepartmental Cooperation in the Prevention of the Perpetration of Repeated Criminal Offenses: Analysis of Regulatory Acts	
<i>Nikolajs Jefimovs</i> (Latvija)	
MEDIĀCIJAS MEHĀNISMA JĒDZIENS KRIMINĀLTIESISKO KONFLIKTU NOREGULĒŠANAS JOMĀ	106
Mediation Mechanism in the Area of Criminal Dispute Settlement	
<i>Marina Prošina</i> (Krievijas Federācija)	
МЕДИАЦИЯ КАК АЛЬТЕРНАТИВНАЯ ПРОЦЕДУРА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ	111
Mediation as an Alternative Procedure in the Criminal Process	
<i>Sergey Shchepanskiy, Yury Migachev</i> (Krievijas Federācija)	
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НАУЧНОЙ СФЕРЕ	121
Legal Regulation Expert Activities in the Scientific Field	
Ziņas par autoriem / About authors	134
Vispārīgās prasības zinātniskam rakstam	135
General requirements for the paper	137

LATVIJAS KRIMINĀLPOLITIKA NOZIEDZĪBAS NOVĒRŠANAS UN APKAROŠANAS POZĪCIJĀS

Valstī realizētā kriminālpolitika ir noziedzības novēršanas un apkarošanas pamats. Tā ir valsts iekšpolitikas sastāvdaļa, kas izstrādā un realizē mērķtiecīgus pasākumus nolūkā mazināt noziedzīgu nodarījumu skaitu un to negatīvo ietekmi uz valsti un sabiedrībā notiekošajiem sociālajiem, ekonomiskajiem, kultūras u.c. procesiem un cilvēkdrošību. No politiskās zinātnes viedokļa kriminālpolitiku var traktēt kā īpašu politisku mākslu cilvēku virzīšanai likumpaklausīgas, tikumiskas un kulturālas uzvedības gultnē, izmantojot gan pozitīvās motivācijas, gan piespiedu līdzekļus, darīt iespējamo, lai cilvēkus atturētu no noziedzīgas darbības.

Atslēgas vārdi: kriminālpolitika, noziedzības līmenis, kriminālsods.

Modernās kriminālpolitikas veidošanas pamatā ir humānisma, cilvēka un viņa tiesību kā civilizētas pasaules augstāko vērtību respektēšana, veco stereotipu pārvarēšana likumdevēja, tiesu un izpildvaras ešelonos un atteikšanās no domas, ka ar kriminālās represijas līdzekļiem var jūtami ierobežot un sekmīgi apkarot noziedzību un iedibināt labu kārtību valstī.

Kriminālpolitikas funkcionēšanas efektivitāte mūsdienās ir skatāma ne tikai tiesību normu atbilstības, tiesībaizsardzības iestāžu vadības, stratēģijas un taktikas panākumu griezumā, bet ir nopietni vērā ņemams vispārcilvēcisko normu un vērtību respektēšanas un ievērošanas faktors, kas izriet no nacionālajiem tiesību aktiem un valstij saistošiem starptautiskajiem līgumiem.

Noziedzība ir viens no būtiskākajiem sabiedrības sociālās veselības (precīzāk būtu lietot terminu-neveselības) indikatoriem. Tā nopietni traucē demokrātijai, drošībai un attīstībai. Reģistrēto noziegumu kopējais skaits, struktūra, izmaiņas liecina par sabiedrībai kaitējošo kriminālo ieviržu nostiprināšanos, samazināšanos vai to relatīvo stabilitāti.

Piedāvātajā 1. tabulā iespējams gūt priekšstatu par noziedzības dinamiku Latvijā no 1990. gada līdz 2017. gadam.

1. tabula

Informācija par noziedzības stāvokli Latvijā (1990.–2017. g.)
(IeM IC dati un autora aprēķini)

Gads	Reģistrēto noziegumu skaits	Noziedzības koeficients (noziegumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem)
1990	34686	129
1991	41929	157
1992	61871	236
1993	52935	204
1994	40983	161
1995	39141	156
1996	38205	153
1997	36865	149
1998	36674	149
1999	42969	180
2000	50199	211
2001	51082	216
2002	49329	211
2003	51773	223
2004	62173	268
2005	51435	258
2006	62328	270
2007	55620	246
2008	57475	258
2009	56748	257
2010	51108	259
2011	51582	260
2012	49905	251
2013	47561	241
2014	48477	244
2015	47406	241
2016	45639	234
2017	44250	229

Pēdējo deviņu gadu rādītāji pārliecinoši demonstrē gan reģistrēto noziegumu skaita, gan noziedzības koeficienta (noziegumu skaits uz katriem 10 tūkst. iedzīvotāju) samazināšanos valstī.

Pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas Latvijas Republikā relatīvi īsā laika posmā ieviesti liberālās demokrātijas principi, valsts izvēlējās rietumniecisku attīstības ceļu un spēja atgriezties un integrēties Rietumeiropas tiesiskajā paradigmā. Mūsu kriminālpolitikas politiskais zemteksts ir vērtējams vismaz divos aspektos-formāli-juridiskajā (tiesību normu un prakses pilnveide) un simboliskajā (Latvijas Republikas tiesību sistēmas integrācija Eiropas miera kultūrā un vērtību sistēmā). Kriminālpolitikas represīvā (sodošā) funkcija ir mazinājusies, krimināltiesiskās reaģēšanas arsenāls ir jūtami paplašinājies (ieviesti brīvības atņemšanai alternatīvie soda veidi, izveidots un sekmīgi darbojas Valsts probācijas dienests, likumpārkāpēju resocializācija tiek izvirzīta kā viens no svarīgākajiem kriminālsoda mērķiem). Secināms, ka mūsdienu kriminālpolitika Latvijā ir veidota uz zinātniskiem pamatiem, tā ir kļuvusi racionālāka, liberālāka un saudzējošāka.

Latvijas krimināltiesību speciāliste A. Reigase, atsaucoties uz citiem tiesībzinātniekiem, kuri pēta kriminālpolitikas priekšmetu, secina, ka praktiski visi autori uzsver krimināltiesību politikas (t.sk. krimināltiesību normu) dominējošo lomu kriminālpolitikas struktūrā. Krimināltiesību politika kā valsts darbības virziens izstrādā krimināltiesiskās iedarbības uz noziedzību galvenos mērķus, uzdevumus, galvenās kategorijas, iedarbības metodes. Jau sen atzīts, ka krimināltiesību politika daudzējādi nosaka noziedzīgo nodarījumu loku, par kuru izdarīšanu var saukt pie atbildības, sodu sistēmu, to piemērošanas nosacījumus utt. (Reigase 2005).

Kriminālpolitikas struktūrā A. Reigase iekļauj arī kriminālprocesuālo politiku, jo kriminālpolitika ir valsts kompleksa darbība, kurai ir starpdisciplinārs raksturs, jo tā veidota uz krimināltiesību, kriminālprocesa un kriminālsodu izpildes tiesību bāzes.

Kriminālprocesuālā politika, kas virzīta uz noziedzīgus nodarījumus izdarījušo personu atklāšanas, krimināllietu izmeklēšanas un iztiesāšanas veidu un formu izstrādāšanu, atrodas nesaraujāmā saistībā ar kriminālpolitiku kā krimināltiesību politikas īstenošanas formu. Jau sen zināma satura un formas dialektiskā vienotība: saturs-krimināltiesības nevar eksistēt bez tās izteiksmes formas-kriminālprocesa, arī otrādi.

Arī kriminālsodu izpildes politika organiski iekļaujas kriminālpolitikā kā valsts pamatnostādnes tiesas piespriedē kriminālsoda izpildes jomā (Reigase 2005).

A. Reigase norāda, ka kriminālprocesuālā un kriminālsodu izpildes politika ir kriminālpolitikas īstenošanas formas. Minētais ļauj viņai izdarīt secinājumu, ka “kriminālpolitika kā politikas ciņā ar noziedzību daļa ir

valstī zināmā laika posmā formulēta ģenerāllinija, kas nosaka noziedzības ierobežošanas un profilakses pamatprincipus, mērķus un iedarbības galvenos virzienus, formas un metodes, pilnveidojot kriminālos, kriminālprocesuālos un sodu izpildes likumus, kā arī to realizācijas mehānismu.” (Reigase 2005).

Vien jāpiebilst, ka kriminālpolitikas saturā un struktūrā vairākums zinātnieku iekļauj arī kriminālistisko un noziedzības prevences (krimino-loģisko) politiku. Kriminālpolitikas realizācijas formas ir valstī realizētā sodu politika, tiesību jaunrade, tiesību aizsardzības iestāžu prakse.

Vadoties no izcilā kriminologa Franca fon Lista atziņas, svarīga loma ir arī sociālo faktoru kopumam. Viņš uzskatīja, ka kriminālpolitiku ietekmē saprātīga sociālā politika (Kerner 1998). Kriminālpolitiku ietekmē sociālās struktūras izmaiņas, urbanizācija, migrācija, zinātnes, tehnikas un tehnoloģiju attīstība, sociāli tikumiskās un citas vērtības, arī tiesiskās apziņas un tiesiskās kultūras līmenis, vēsturiskās tradīcijas, likumdevēja pieredze u.c. Nav mazsvarīga nozīme arī noziedzības stāvoklim un dinamikai, starptautiskajam tiesiskajam regulējumam un starptautisko organizāciju darbībai noziedzības novēršanas un apkarošanas sfērā, sociālo zinātņu atziņām un citiem faktoriem. Piemēram, jaunāko laiku kriminālpolitikas humānā dimensija pārņēma politikas veidotāju prātus sabiedrības vispusīgas attīstības un pilnveides, demokrātijas, likuma varas un cilvēktiesību kā cilvēces nozīmīgāko vērtību atzišanas un respektēšanas rezultātā.

Sabiedrības politiskā brieduma un gudrības rezultātā mainās vērtību kodols, noziedzīga nodarījuma vietā priekšplānā izvirzās cilvēks – *homo sapiens* ar visām viņa dzīves peripētijām, kuru rezultātā viņš izdarījis noziedzīgu nodarījumu, proti, likumpārkāpējs, kuram soda izpildes laikā racionāli jāpieņem plaši pieejamo resocializācijas un sociālās adaptācijas pasākumu klāsts nolūkā īstenot Krimināllikuma 35. panta otrajā daļā definētos soda mērķus-aizsargāt sabiedrības drošību, atjaunot taisnīgumu, sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, resocializēt sodīto personu, kā arī panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas (Krimināllikums 1998). Vienlaicīgi varam secināt, ka sakarā ar Krimināllikuma normu liberalizāciju jāķļūst liberālākām un demokrātiskākām arī Latvijas Sodu izpildes kodeksa normām un sodu izpildes praksei.

“Nosakot brīvības atņemšanas sodu, valsts natriebjas personai par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, izolējot viņu no sabiedrības. Sods nav atmaksa par izdarīto, izolācija nav pašmērķis sociālā taisnīguma atjaunošanai. Sods ir veids, paņēmiens jeb līdzeklis, ar kura palīdzību valsts cenšas

panākt noteiktus mērķus, lai nākotnē, pēc soda izciešanas, persona vairs neapdraudētu sabiedrību, neizdarītu jaunus noziedzīgus nodarījumus, lai atturētu arī citus no noziedzīgas rīcības. Soda vērtība ir atkarīga nevis no tā barguma, bet gan no minēto mērķu panākšanas izredzēm.”(Rudzītis 2000).

Viens no būtiskākajiem soda efektivitātes rādītājiem ir atkārtotu noziedzīgu nodarījumu recidīvs.

Latvijā 2011. gadā veiktais pētījums liecina, ka recidīva mērīšanas periodā jaunu noziedzīgu nodarījumu ir izdarījuši 15,5 procenti no nosacīti notiesāto personu kategorijas, 19,7 procenti no agrāk ar piespiedu darbu notiesātajiem, 25,9 procenti no nosacīti pirms termiņa atbrīvotajiem un 50,9 procenti no pilnu brīvības atņemšanas soda termiņu izcietušajām apsekotajām personām (Zavackis et al. 2013). Šie rādītāji pārlicinoši pierāda tā saukto “maigo sankciju” priekšrocību salīdzinājumā ar bargiem sodiem.

Lai novērstu noziedzīgu nodarījumu recidīvu, kriminālsodam jābūt tādām, kas orientēts uz personas sociālo adaptāciju un resocializāciju. Piemērojot sodu, svarīgi motivēt personu soda izciešanas laikā iegūt izglītību, profesiju, strādāt sabiedriski lietderīgu darbu, sagatavoties dzīvei sabiedrībā; jāpalīdz likumpārkāpējam pašam saprast savas problēmas, parādīt viņam, ka viņš pats ir spējīgs tikt ar tām galā, nenodaridams kaitējumu citām personām. Ikvienš noziedzīgs nodarījums tiek izdarīts daudzu faktoru un apstākļu ietekmē. Kriminālsodam jābūt tādām, kas sekmē noziedzīgu nodarījumu veicinošo faktoru novēršanu vai mazināšanu. Soda bardzība bieži vien nav pietiekama, lai persona apzināti atteiktos no jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Krimināltiesiskajai represijai, ko piemēro katrā konkrētajā gadījumā, jābūt individualizētai un komplicētai, proti, tādai, kas ietver sevī nevis vienu, bet vairākus komponentus.

Citu cilvēku atturēšana no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas ir svarīgs kriminālsoda mērķis, tomēr tā sasniegšanai nedrīkst piemērot likumpārkāpējiem pārāk bargus sodus – kriminālsodus nedrīkst izmantot, lai iebiedētu sabiedrību. Tāpat ģenerālās prevencijas mērķa sasniegšanai vienlīdz kaitīga ir nesamērīgi vieglu sodu piemērošana, kas grauj sabiedrības uzticēšanos tiesiskumam un likuma varai.

Citiem vārdiem, likumpārkāpējam jārada iespējas apgūt tās zināšanas, iemaņas un prasmes, kuru trūkuma dēļ viņš, iespējams, nebija spējīgs dzīvot pilnvērtīgu dzīvi sabiedrībā, un novērst tos sociālās uzvedības traucējumus, kas, visticamāk, kalpoja par iemeslu un cēloni noziedzīga nodarī-

juma izdarīšanai un potenciāli var kalpot par iemeslu un cēloni atkārtotu noziedzīgu nodarījumu veikšanai, ja šie sociālās uzvedības traucējumi (alkoholisms, narkomānija, agresivitāte u.c. traumatiska pieredze) netiks novērsti soda izciešanas laikā.

Noziedzības kaitīgās sekas izpaužas visos sabiedrības dzīves segmentos, bet īpaši pēdējos gados pārdzīvotās ekonomiskās grūtības vērsušas sabiedrības uzmanību ne tikai uz noziedzības radītajām tiešajām kaitīgajām sekām, bet arī uz šīs parādības seku kopējām izmaksām. Secināms, ka ir iespējams veiksmīgi plānot un veikt savlaicīgus preventīvus pasākumus, nevis gaidīt noziedzīgā nodarījuma notikumu un tad pret to vērsties. Tāpēc, lai savlaicīgi aizsargātu sabiedrību un atsevišķus individuus no iespējamo noziedzīgo nodarījumu kaitīgajām sekām, nepieļaujot to iestāšanos, liela loma tiek piešķirta noziedzības prevencei. Pēdējos gadu desmitos nostiprinās pārliecība, ka noziedzības novēršana ar mērķtiecīgi plānotām preventīvām metodēm ir arī ekonomiski izdevīgāka, nekā reaktīva noziedzības apkarošana. Šo atziņu vēl 18. gadsimtā paudis viens no klasiskās tiesību un kriminoloģiskās skolas pamatlicējiem Čezare Bekaria savā monogrāfijā "Par noziegumiem un sodiem" (1764. g.) Taču cilvēce dažkārt jaunatklājumus un vērtīgas atziņas atstāj novārtā un ir spiesta nepārtraukti mācīties no tās pieļautajām kļūdām. Atsaucoties uz Č. Bekaria mācību, profesors A. Vilks pamatoti secina, ka "pašlaik minētā doma šķiet pilnīgi pašsaprotama, – noziedzīgo nodarījumu nepieļaušana cīņā ar noziedzību ir īpaši nozīmīga, lai neiestātos kaitējums un sociāli nelabvēlīgas sekas, kas veidojas atbilstošas darbības vai bezdarbības rezultātā. Tomēr ir jāatzīst, ka neskatoties uz prevences sociāli tiesisko nozīmīgumu, noziedzības novēršanai netiek pievērsta nepieciešamā uzmanība. Preventīvās darbības salīdzinot ar pasākumiem, kuri ir virzīti uz noziegumu atklāšanu, nepamatoti paliek sekundāri. Tomēr jājautā, kāpēc Čezare Bekaria atzina, ka prevence ir daudz optimālāka, nekā vēlākās darbības, pārtraucot vai atklājot noziedzīgus nodarījumus? Vai arī vēlāk veicot tiesas izmeklēšanu un nodrošinot sodu izpildi. – "Tā ir daudzreiz lētāk un izdevīgāk" – pamatoja Čezare Bekaria. Bez šaubām, ka investīcijas audzināšanas un izglītības sistēmā ir tūkstošreiz racionālākas, nekā izdevumi represīvajām iestādēm un jaunu cietumu celtniecībai vai to renovācijai."(Vilks 2013)

Ņemot par pamatu kriminālās socioloģijas pamatlicēja Enriko Ferri viedo atziņu, ka noziedzības pirmatnējie cēloņi ir meklējami ne tikai noziedzniekā, bet arī, un lielākā mērā, viņu aptverošajā fiziskajā un sociālajā vidē, līdz ar ko noziedznieka labošana nav pietiekoša, lai viņu atturētu no jauniem uzbrukumiem, bet ir jāsāk no ārējo noziedzības cēloņu iznīci-

nāšanas, reformējot pašu vidi, un īpaši, sabiedrības organizāciju, profesors A. Vilks postulē trīs virzienus noziedzības preventīvē, kas ierindojami sekojošā hierarhiskā secībā:

1. Preventīvā iedarbība uz noziedzības dinamiku, struktūru un to nosaikošiem cēloņiem kopumā;
2. Atsevišķu noziedzīgas uzvedības veidu un formu preventīve; noziedzīguma novēršana konkrētās sabiedriskās dzīves sfērās; atsevišķu sociālo grupu noziegumu novēršana;
3. Atsevišķu personu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas preventīve (Vilks 2013).

Mūsu valsts tiesību sistēma attīstās Eiropas civilizācijas dimensijā. Šodien varam apgalvot, ka tā ir pietuvināta vecās Eiropas tiesību sistēmai un ir drošs cilvēktiesību aizstāvības garants. Kriminālsodu sistēma mūsdienās ir visai līdzīga citu Eiropas Savienības valstu kriminālsodu sistēmām. To varētu pamatot ar politiskās, ekonomiskās un sociālās vides attīstības likumsakarībām un integrācijas procesiem globalizētajā pasaulē. Šajā kontekstā der citēt Latvijas pirmās brīvvalsts profesora Aleksandra Krugļevska domugājienu: “Iemesls, kas noved pie krimināltiesību, kā arī citu tiesību veidu attīstības līnijas sagrīlošanās, (tā laika terminoloģija – autora piezīme) sakņojas, no vienas puses, pašu tiesību īpašībās, bet, no otras puses, – tanīs ārējos apstākļos, kuros tiesībām jādarbojas.” (Vilks 2013)

Zinātnisku interesi rada Krievijas profesores O. Kapinusas definētais kriminālpolitikas jēdziens. Zīmīgi, ka tajā reljefi pārstāvēti minētās autore noteiktie metodoloģiskie kritēriji. Viņaspriekš, ar jēdzienu “kriminālpolitika” jāsaprot: 1. valstī realizētā noziedzības novēršanas un apkarošanas politika, kas izriet no šo jomu reglamentējošiem likumiem un valdības rīkojumiem; 2. zinātniskā teorija, kas balstīta uz politikas, socioloģijas un tiesību zinātnes atziņām; 3. īpašs sociālās darbības veids aktīvai, preventīvai pret darbībai noziedzībai un citiem tiesībaprkāpumiem.” (Kapinus 2008)

Minētā definīcija atšķiras no daudzām iepriekš citētajām definīcijām ar plašāku tvērumu, vienlaikus īpaši atzīmējams tās metodoloģiskais korektums.

Noziedzība ir sabiedrības neveselīguma pazīme, to nevar ne novērst, ne apkarot ar spēku, bet tikai ar saprātu, ar gudrību. Gudra un saprātīga, saudzējoša kriminālpolitika, kas ir sabalansēta ar sabiedrības reālajām vajadzībām un atbilstīgām iespējām to realizēt, ir raksturīga Eiropas valstu vairākumam, arī Latvijai. Svarīgi atzīmēt, ka tā vērsta ne tikai uz noziedzības novēršanu un apkarošanu, bet arī aktīvi iedarbojas uz ekonomiskajiem,

sociālajiem, politiskajiem un citiem sabiedrības dzīvi noteicošiem faktoriem, stimulē to attīstību sabiedrībai vēlamā virzienā. Citiem vārdiem, tā ir valsts iekšpolitikas sastāvdaļa (apakšsistēma), kas ar krimināltiesību, kriminālprocesa tiesību un kriminālsodu izpildes tiesību normām un tiesību aizsardzības iestāžu praksi nosaka ne tikai noziedzības novēršanas un apkarošanas galvenos virzienus, mērķus un līdzekļus, bet vienlaikus nodrošina arī valsts ekonomiskās, ideoloģiskās un sociālās politikas realizāciju.

Liels ieslodzīto skaits kādā valstī neapšaubāmi liecina, ka šajā valstī, visdrīzāk, pastāv problēmas ekonomikas, sociālajā, starptautisko attiecību un citās jomās, taču pēc slavenā norvēģu kriminologa Nila Kristi atziņas mums to nevajadzētu saistīt ar kādas valsts likteni, bet gan tas jāsaista ar mūsu izvēli. Ieslodzīto skaitam, viņaprāt, ir normatīvs raksturs, respektīvi, cilvēkiem ir izvēle, kādus normatīvos aktus pieņemt un kā tos īstenot. Mēs paši esam tiesīgi un spējīgi noteikt “cietumu industrijas” apmērus (Kristi 2001). N. Kristi izvēlētais kriminālsodu politikas diskursa salīdzinājums ar “cietumu industriju” liek mums aizdomāties ne tikai par to, kādus likumus pieņemt, bet gan vairāk domāt par to, kā tos realizēt un kā tie iesaistos mūsu turpmāko dzīvi. Visam dzīvē ir sava cena. Sabalansēta, līdzsvarota kriminālpolitika izmaksā lētāk un tās piensums sabiedrības drošībai ir lielāks. Līdz nesēnai pagātnei krimināltiesiskā represija mūsu valstī tika realizēta ar plašu vērienu. Pēc Tiesu informācijas sistēmas (TIS) datiem brīvības atņemšanas soda piemērošanas īpatsvars no 2003. līdz 2016. gadam ir pastāvīgi pieaudzis – (no 26,9 procentiem 2003. gadā līdz 34,5 procentiem 2016. gadā). Piemēroto sodu dinamiku iespējams aplūkot piedāvātajā 2. tabulā.

Ja brīvības atņemšanas piemērošanas īpatsvara pieaugums vērtējams kritiski, tad visnotaļ pozitīvi varam vērtēt piespiedu darba piemērošanas straujo pieaugumu (no 1,3 procentiem 1999. gadā līdz 50 procentiem 2015. gadā un 48 procentiem 2016. gadā). Faktiski ir pamats secināt, ka šis jaunais un efektīvais kriminālsods strauji un neatgriezeniski ienācis mūsu tiesiskajā apziņā, tiesiskajā kultūrā un kriminālās justīcijas iestāžu praksē. Tieši šis apstāklis kalpo par pamatu apgalvojumam, ka mūsu kriminālsodu sistēma pakāpeniski sāk tuvināties citām ar pieredzi un tradīcijām bagātām Eiropas valstu sistēmām.

Ir pamats apgalvot, ka iesāktā krimināltiesiskā reforma jau ir devusi uzskatāmus pozitīvus rezultātus, tai ir augsts attīstības potenciāls. Pakāpeniski mazinās kritēriju apjoms, pēc kuriem iepriekš Latvija tika pamatoti kritizēta par atsevišķu nacionālo, Eiropas (reģionālo) un starptautisko normu neievērošanu.

2. tabula

Soda veidu īpatsvars Latvijā (%) 2003.–2016. gadā
 (https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&SessionId=4E8F)

Gads	Notiesāto personu skaits	Soda veids	Brīvības atņemšana	Naudas sods	Piespiedu darbs	Arests	Nosacīti notiesātie	Atbrīvoti no soda	Kopā
2003	13586	%	26,9	6,6	9,9	0,04	53,8	2,7	100
2004	13222	%	25,5	6,4	11,7	0,03	53,5	3,0	100
2005	11264	%	23,4	6,4	15,4	0,1	53,6	1,2	100
2006	10076	%	27,0	7,3	19,5	0,1	45,4	0,7	100
2007	10305	%	25,0	7,1	25,3	0,1	42,0	0,5	100
2008	10773	%	25,7	5,1	27,5	–	41,5	0,2	100
2009	10886	%	31,1	3,2	27,7	–	37,0	1,0	100
2010	9625	%	32,0	2,2	28,0	0,01	36,9	0,9	100
2011	9195	%	33,9	2,2	28,0	0,01	35,0	0,9	100
2012	8948	%	35,3	2,1	28,7	0,01	33,0	0,9	100
2013	8485	%	31,2	2,5	40,8	0,01	24,6	0,9	100
2014	9666	%	33,1	2,5	44,5	–	19,0	0,9	100
2015	9998	%	32,5	1,5	50,0	–	15,5	0,5	100
2016	9466	%	34,5	2,0	48,0	–	15,0	0,5	100

Visi ar ieslodzījumā esošo personu skaita samazināšanu saistītie jautājumi to visai plašajā spektrā ir kopsakarā cits ar citu, nesaraucjami savstarpēji saistīti.

Jautājums par ieslodzīto skaitu, cietumu kapacitāti (ietilpību), nacionālo un starptautisko normu un standartu nodrošināšanu ieslodzījuma vietās pēdējos gados ir īpaši aktualizēties. Ja mēs mēģinātu noteikt etalonu (standartu), pēc kura jāvadās cietumu sistēmas kapacitātes plānošanā, to izdarīt nebūtu viegli. Diez vai būtu pareizi uzskatīt par atdarināšanas vērtu Latvijas pirmās brīvvalsts pieredzi, jo pārāk atšķirīga ir tā laika un mūsdienu politiskā, ekonomiskā, sociālā, demogrāfiskā un kriminogēnā situācija. Neliels ieskats statistikā tomēr varētu sniegt zināmu priekšstatu par situāciju cietumos pirmās brīvvalsts laikā. Kā liecina vēstures avots, 1938. gada 1. jūnijā visās ieslodzījuma vietās (ieskaitot drošības ieslodzījumā un darba namā ievietotos) atradās 3738 ieslodzītie. Salīdzinājumam, 1934. gada 1. jūnijā bija 4597 ieslodzītie (Veitmanis 1939). No krimināl-

sodu izpildes jomas eksperta E. Krūmiņa veiktā pētījuma ir secināms, ka tā laika cietumu kapacitāte nepārsniedza 3000 vietas, bet 20. gadsimta divdesmito gadu otrajā pusē ieslodzīto skaits valstī svārstījās no 2700 līdz 3700, taču sakarā ar trīsdesmito gadu sākumā piedzīvoto saimniecisko krīzi tas dažkārt sasniedza aptuveni 4600 ieslodzīto skaita rādītāju (Krūmiņš 1992).

Situācijas kuriozitāte ir tai apstākļi, ka cietumi neplāno to iemītnieku skaitu, taču ir pilnā mērā atbildīgi par likumā noteikto soda izpildi attiecībā uz katru ieslodzīto neatkarīgi no to skaita. Ieslodzīto cilvēktiesību ievērošana ir vistiešākā veidā saistīta ar cietumu noslogotību. Ja cietumi ir pārapdzīvoti, tad jau šis fakts vien var liecināt, ka ieslodzīto cilvēktiesības potenciāli var tikt pārkāptas un labas pārvaldības principi visdrīzāk netiks īstenoti. Statistikas datu apkopojums par cietumu darbību 2017. gadā liecina par pozitīvu tendenci ieslodzīto skaita samazināšanā pēdējos gados. Kā iepriekš tika minēts, uz 2018. gada 1. janvāri Latvijas cietumos atradās 4386 ieslodzītie (3003 notiesātās personas un 1383 pirmstiesas apcietinājumā esošas personas). Penitenciārais koeficients, jeb ieslodzīto skaits uz 100 tūkstošiem iedzīvotāju samazinājies līdz atjaunotās Latvijas Republikas zemākajam rādītājam – 227. Salīdzinājumam varētu izmantot, piemēram, ieslodzīto skaita rādītājus uz 1997. gada 1. janvāri, kad Latvijas cietumu iemītnieku skaits sasniedza augstāko rādītāju – 10316 ieslodzītie (6235 notiesātās personas un 4081 pirmstiesas apcietinājumā esoša persona), bet penitenciārais koeficients bija 410, respektīvi, 410 ieslodzītie uz katriem 100 tūkstošiem mūsu valsts iedzīvotājiem. Ieslodzīto skaita kritums ir būtisks, taču izteikti skaidru prognozi par šādas tendences saglabāšanos ilgstošā laika posmā būtu pārāgri. Nebūtu korekti arī spriest, vai ieslodzīto skaita ziņā mums izdosies līdzināties Latvijas pirmās brīvvalsts rādītājiem. Tiesu statistikas dati rāda, ka ik gadu ar reālu brīvības atņemšanu tiek notiesāts liels likumpārkāpēju skaits (skat. 3. tabulu).

Statistikas datu analīze ir bezkaislīgs pierādījums tam, ka tiesu darba rezultāti veido ieslodzīto personu masīvu, iespaido tā strukturējumu (notiesātie, kuri izceš brīvības atņemšanas sodu, un apcietināto statusā esošas personas). Ieslodzīto skaits Latvijā no 1991. gada līdz šim ir bijis augsts. Jāatzīmē, ka 1997. un 1998. gadā ieslodzīto skaits pārsniedza 10 tūkst. atzīmi (uz 01.01.1997.–10316, uz 01.01.1998.–10070). Arī penitenciārā koeficienta rādītāji tolaik bija visaugstākie – attiecīgi 410 un 406 uz katriem 100 tūkstošiem iedzīvotāju). Nepietiekama finansējuma apstākļos bija apgrūtināta iestāžu pārvaldība un ieslodzīto personu uzrau-

dzība, cieta ieslodzīto materiālais nodrošinājums un veselības aprūpe, nemaz nerunājot par likumā noteikto resocializācijas programmu īstenošanu.

3. tabula

Notiesāto personu skaits pēc tiesas noteiktajiem soda veidiem
(https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&SessionId=4E8F)

Gads	Brīvības atņemšana	Nosacīti notiesāti	Naudas sods	Piespiedu darbs	Arests
1991	2593	1265	593		
1992	3285	2294	687		
1993	4162	4192	1266		
1994	3225	4490	1787		
1995	2839	4028	1771		
1996	2195	5334	1756		
1997	3238	6801	1920		
1998	2930	6915	2262		
1999	2865	7408	2036	183	1
2000	3305	7168	1267	596	2
2001	3272	6938	1019	1020	5
2002	3551	6678	731	1216	11
2003	3678	7264	905	1359	6
2004	3366	4069	842	1545	4
2005	2675	6073	730	1742	6
2006	2570	4388	699, t.sk. nosacīti – 104	1952, t.sk. nosacīti – 91	5
2007	2543	4254	775	2581	10
2008	1764	4357	619	3050	–
2009	3389	4180	371, t.sk. nosacīti – 16	3035, t.sk. nosacīti – 8	–
2010	3123	3570	224, t.sk. nosacīti – 3	2737, t.sk. nosacīti – 2	1
2011	3127	3282	213, t.sk. nosacīti – 3	2578, t.sk. nosacīti – 4	1, t.sk. nosacīti – 1
2012	3167	2994	196., t.sk. nosacīti – 5	2579, t.sk. nosacīti – 2	1
2013	2646	2098	213, t.sk. nosacīti – 4	3468, t.sk. nosacīti – 71	1
2014	3210	1954	236	4266	–
2015	3404	1693	158	4743	–
2016	3466	1496	208	4296	–

Tomēr vislielākās rūpes sagādāja cita, ne mazāk svarīga problēma, proti, augsts vēl nenotiesātu personu īpatsvars (2001. gadā – 44 procenti, 2002. gadā – 43 procenti), par ko Latvija izpelnījās starptautisko un Eiropas institūciju kritiku. Pirmstiesas apcietinājumā esošo personu skaits pēdējo 8 gadu laikā ir relatīvi nemainīgs un vērtējams kā augsts (30–31,5%). Minētais aspekts pieļauj izdarīt secinājumu, ka tiesneši visai kūtri izmanto Kriminālprocesa likumā paredzētās tiesības piemērot aizdomās turētajam vai apsūdzētajam tādu drošības līdzekli kā procesuālo piespiedu līdzekli, kurš pēc iespējas mazāk aizskar personas pamattiesības un ir samērīgs, piemēram, mājas arestu, pieteikšanos noteiktā laikā policijas iestādē, uzturēšanos noteiktā vietā, drošības naudas iemaksu, personisko galvojumu u.c. Apcietinājumam alternatīvu drošības līdzekļu izvēle ir tiesas prerogātīva, tai ir tiesības lemt par *Habeas Corpus* principa (lat.–tev pieder tava ķermeņa brīvība) īstenošanu kriminālprocesā. Krimināl-tiesisko attiecību noregulēšanas segmentā slēpjas līdz šim vēl neapzinātas un neizmantotas iespējas tālākai kriminālpolitikas humanizācijai, uz ko pamatoti norāda starptautiskie tiesību eksperti. Apcietinājumam jāklūst par galējo (nevis dominējošo) drošības līdzekli, kad lietas apstākļi to pieļauj un nerada draudus drošībai. Ieslodzīto personu skaita dinamiku skatīt 4. tabulā.

4. tabula

**Apcietināto un notiesāto personu skaits Latvijas cietumos
no 1991. gada līdz 2018. gadam (<http://iev.gov.lv>)**

Gads	Izmeklēšanas cietumi		Cietumi		Kopējais skaits
1	2	3	4	5	6
01.01.1991.	2407	(28%)	6178	(72%)	8585
01.01.1992.	2623	(32%)	5629	(68%)	8252
01.01.1993.	3371	(40%)	5102	(60%)	8473
01.01.1994.	3030	(32%)	6289	(68%)	9319
01.01.1995.	3161	(33%)	6472	(67%)	9633
01.01.1996.	3530	(36%)	6348	(64%)	9787
01.01.1997.	4081	(39%)	6235	(61%)	10316
01.01.1998.	3833	(38%)	6237	(62%)	10070
01.01.1999.	3561	(38%)	5848	(62%)	9409
01.01.2000.	3641	(41,3%)	5174	(58,7%)	8815
01.01.2001.	3864	(44%)	4967	(56%)	8831
01.01.2002.	3676	(43%)	4855	(57%)	8531

1	2	3	4
01.01.2003.	3557 (42,8%)	4748 (57,2%)	8305
01.01.2004.	3269 (39,8%)	4962 (60,2%)	8231
01.01.2005.	2653 (34,7%)	4984 (65,3%)	7637
01.01.2006.	2120 (30,4%)	4850 (69,6%)	6970
01.01.2007.	1710 (26,1%)	4770 (73,9%)	6548
01.01.2008.	1739 (26,6%)	4804 (73,4%)	6543
01.01.2009.	1892 (27,5%)	4981 (72,5%)	6873
01.01.2010.	2000 (28,3%)	5055 (71,7%)	7055
01.01.2011.	2031 (30,0%)	4749 (70,0%)	6780
01.01.2012.	2033 (31,0%)	4525 (69,0%)	6558
01.01.2013.	1920 (31,4%)	4193 (68,6%)	6113
01.01.2014.	1526 (29,7%)	3613 (70,3%)	5139
01.01.2015.	1469 (31%)	3276 (69%)	4745
01.01.2016.	1389 (31,5%)	3020 (68,5%)	4409
01.01.2017.	1277 (30%)	2966 (70%)	4243
01.01.2018.	1383 (31,5%)	3003 (68,5%)	4386

Neskatoties uz to, ka Latvijā jau kopš 2007. gada vērojama pozitīva ieslodzīto skaita samazināšanās tendence, jauna cietuma būvniecības nepieciešamība galvenokārt tiek pamatota ar to, ka esošo cietumu infrastruktūra ir nolietojusies, laikmetam un ieslodzīto resocializācijas vajadzībām neatbilstoša (daļa no tiem tiek ekspluatēti vēl no 19. gadsimta beigām), to izmantošana rada papildu izdevumus. Jauna moderna cietuma nodošana ekspluatācijā ļautu kompleksi un kvalitatīvi risināt dažādu ieslodzīto kategoriju izvietojuma, materiālā nodrošinājuma, veselības aprūpes un resocializācijas jautājumus, kā arī radītu iespēju slēgt atsevišķus cietumus, kuri pilnībā neatbilst mūsdienu priekšstatiem, normām un standartiem.

Pēc Pasaules cietumu iemītnieku lapas (World Prison Population List) 8. izdevuma (2009)(Walmsley 2009)datiem pasaulē cietumos tiek turēti vairāk nekā 10,65 miljoni cilvēku. Rādītāji ietver sevī gan ar brīvības atņemšanu notiesātās personas, gan tās personas, kuras vēl atrodas pirmstermiņa ieslodzījumā. Augstākie rādītāji ieslodzīto skaita ziņā ir Ķīnā – 2,4 milj. ieslodzīto (1,57 milj. ar brīvības atņemšanu notiesāto personu un 850 tūkst. personu, kuras atrodas t.s. “administratīvajā ieslodzījumā”, kam nav analoga citviet pasaulē); ASV – 2,29 milj.; Krievijā – 0,89 milj.

Eiropas reģionā situācija būtiski atšķiras no citiem pasaules reģioniem, arī pašā Eiropā situācija ir variabla. Piedāvāju 5. tabulā skatīt un salīdzināt

gan ieslodzīto skaita absolūtos, gan relatīvos (penitenciārā koeficienta, jeb ieslodzīto skaita uz 100 tūkst. iedzīvotāju) rādītājus.

5. tabula

Ieslodzīto skaits atsevišķās Eiropas valstīs

Valsts	Kopējais ieslodzīto skaits (ieskaitot pirmstiesas apcietinājumā esošos)	Penitenciārais koeficients
1	2	3
<i>Ziemeļeiropa</i>		
Dānija	3448	63
Somija	3370	64
Norvēģija	3276	69
Zviedrija	6770	74
Igaunija	3467	259
Latvija	4386	227
Lietuva	7866	234
Apvienotā Karaliste:		
– Anglija un Velsa	83392	153
– Ziemeļīrija	1562	88
– Skotija	7893	152
Fēru salas (Dānija)	11	23
Gērnsijas sala (Apv. Karaliste)	74	113
Menas sala (Apv. Karaliste)	97	127
Džersijas sala (Apv. Karaliste)	186	203
<i>Dienvideiropa</i>		
Albānija	5041	159
Andora	30	37
Horvātija	4127	93
Kipra	671	83
Grieķija	12300	109
Itālija	55057	92
Kosova	1300	62
Maķedonija	2200	107
Malta	387	95
Melnkalne	734	108
Portugāle	11017	104
San Marino (saskaņā ar līgumu vairākums izcieš sodu Itālijas cietumos)	1	–

1	2	3
Serbija	8978	122
Slovēnija	1317	65
Spānija	73687	160
Gibraltāra (Apv. Karaliste)	43	154
<i>Rietumeiropa</i>		
Austrija	7909	95
Beļģija	10002	93
Francija (t.sk. departamenti un teritorijas Āfrikā, Amerikā un Okeānijā)	59665	96
Vācija	73203	89
Lihtenšteina (saskaņā ar līgumu atsevišķi ieslodzītie atrodas Austrijas cietumos)	7	20
Luksemburga	745	155
Monako (saskaņā ar līgumu atsevišķi ieslodzītie atrodas Francijas cietumos)	36	105
Nīderlande	16416	100
Šveice	5715	79
<i>Eiropa/Āzija</i>		
Armēnija	3520	109
Azerbaidžāna	19559	229
Gruzija (izņemot Abhāziju un Dienvidosetiju, kuras pasludināja neatkarību no Gruzijas)	18170	415
Krievijas Federācija	891738	629
Turcija	10110	142
<i>Centrālā un Austrumeiropa</i>		
Baltkrievija	45416	468
Bulgārija	10271	134
Čehijas Republika	18901	182
Ungārija	14911	149
Polija	84321	221
Rumānija	26551	124
Slovākija	7986	148
Ukraina	149690	323

Pasaules kontekstā augstākie penitenciārā koeficienta rādītāji ir Amerikas Savienotajās Valstīs – 756, tad seko Krievijas Federācija – 629, Ruanda – 604, Sentkitsa un Nevisa – 588, Kuba – 531, ASV Virdžīnu salas – 512, Britu Virdžīnu salas – 488, Palau – 478, Baltkrievija – 468, Beliza – 455, Bahamu salas – 422, Gruzija – 415, Samoa salas ASV – 410, Grenāda – 408, Bermudu salas (Apvienotā Karaliste) – 394, Kaimanu salas (Apvienotā Karaliste) – 380, Kazahstāna – 378, Franču Gajāna/Gviāna – 365, Surinama – 356, Dominika – 348, Maldivu salas – 343, Dienvidāfrikas Republika – 335, Puertoriko – 330, Botsvāna – 329, Izraēla – 326, Ukraina – 323 u.c. Trīs piektdaļās pasaules valstu (59 procenti) penitenciārais koeficients nepārsniedz rādītāju 150. Interesanti atzīmēt, ka pēdējos gados 71 procentā valstu ieslodzīto skaits ir pieaudzis, tostarp, 64 procentos Āfrikas valstu, 83 procentos Amerikas kontinenta valstu, 76 procentos Āzijas valstu, 68 procentos Eiropas valstu un 60 procentos Okeānijas salu arhipelāga valstu ieslodzījuma iestādēs. Piemēram, Apvienotajā Karalistē ieslodzīto skaits pēdējo 12 gadu laikā pieaudzis par aptuveni 60 procentiem un šajā valstī aktualizējies jautājums par cietumu ietilpības paaugstināšanu līdz 88400 vietām, tostarp dažu jaunu cietumu būvniecības nepieciešamību.

Pasaules sabiedrību arvien vairāk satrauc sieviešu skaita pieaugums cietumos. Vēl pirms desmit gadiem vairāk par pusmiljonu sieviešu un meiteņu atradās dažādu pasaules valstu cietumos, taču 2017. gadā šis skaits jau sasniedz 714 tūkstošus. Aptuveni viena trešdaļa no tām atrodas Amerikas Savienoto Valstu cietumos (183400) un samērā līdzīgs skaits ir Ķīnas ieslodzījuma vietās (71280 notiesātās plus liels skaits sieviešu ir pirmstiesas apcietinājumā un t.s. administratīvi arestēto personu statusā), Krievijas Federācijā (55400) un Taizemē (28450). Vairāk nekā 15 tūkstoši sieviešu dzimuma ieslodzīto ir Indijā (13500), Ukrainā (11830), Brazīlijā (11000), Vjetnamā (10990), Meksikā (10070) un Filipīnās (6860). 80 procentos valstu ieslodzīto sieviešu īpatsvars ir 2–9 procenti no kopējā ieslodzīto skaita (vidējais līmenis ir 4,3 procenti). Atsevišķās cietumu sistēmās ieslodzīto sieviešu īpatsvars ir sevišķi augsts, – augstākie rādītāji ir Honkongā (Ķīna) – 22 procenti, Mjanmā – 18 procenti, Taizemē – 17 procenti, Kuveitā – 15 procenti, Katarā – 12 procenti, Vjetnamā – 12 procenti, 11 procenti sieviešu dzimuma ieslodzīto ir Ekvadorā, Antiļu salās (Nīderlande) un Singapūrā, 10 procenti – Bermudu salās (Apvienotā Karaliste) un 9,2 procenti – Makau (Ķīna). Eiropas kontinenta valstīs vidējais rādītājs ir 4,4 procenti (Walmsley 2009). Latvijā šis rādītājs ir mainīgs (pēc 4,4 procentiem 2006. gadā sekoja krass pieaugums līdz 8,1

procentam 2016. gadā, taču 2017. gadā tas ievērojami krities līdz 5,3 procentiem). Ieslodzīto sieviešu skaita dinamiku skat. 6. tabulā.

6. tabula

Ieslodzīto sieviešu skaits Latvijā (<http://iev.gov.lv>)

Gads	Ieslodzīto sieviešu kopskaits	Apcietinātās	Notiesātās	Ieslodzīto sieviešu īpatsvars
2006	305	102	203	4,4%
2007	326	90	236	5,0%
2008	325	93	232	5,0%
2009	380	112	268	5,5%
2010	402	131	271	5,7%
2011	426	142	284	6,3%
2012	418	140	278	6,4%
2013	418	131	287	6,8%
2014	347	102	245	6,7%
2015	345	101	244	7,3%
2016	358	94	264	8,1%
2017	233	47	186	5,3%

Zinātnieki visos laikmetos uzskatīja, ka sieviešu noziedzību ietekmē viņu sociālais stāvoklis, antropoloģiskās, fizioloģiskās un psiholoģiskās īpatnības, no tiem noteicošais ir sociālais faktors, – mūsdienās to visvairāk iespaido sociāli ekonomiskā krīze un augstais bezdarbs, kas nereti rada atstumtības sajūtu un uzdrīkstēšanos riskēt, iesaistoties kriminālās darbībās.

Sievietes atrašanās cietumā ir anomāla parādība. Sieviešu ieslodzījuma izplatība apdraud sabiedrības pastāvēšanas pamatus. Ar brīvības atņemšanu notiesātās sievietes pieder pie t.s. “jūtīgajām kategorijām”, kas prasa īpašu aprūpi un apiešanos. Daudzas no tām pirms ieslodzījuma kļuva par fiziskas vai seksuālas vardarbības upuriem. Vēsturiski sievietes vienmēr bijušas diskriminācijas un stigmatizācijas objekts. Modernā sabiedrība vēl līdz šim laikam nespēj izprast sieviešu noziedzības patiesos cēloņus un fokusēt uzmanību uz visai specifisku noziedzības virzienu, studēt likumpārkāpēju personību un mācēt izskaidrot kriminālas uzvedības individuālos faktorus, jo īpaši sieviešu noziegumu recidīva cēloņus (Zahars, Stivrenieks 2014).

Apjomīgās statistikas analīze ļauj mums pārliecināties par to, kādās pozīcijās esam, kādas ir ieslodzīto skaita atšķirības dažādās valstīs un, visbeidzot, ļauj mums apjaust orientierus, uz kuriem tiekties. Apkopotie

statistikas dati par cietumu iemītnieku skaitu liecina par katras augstāk apskatītās valsts problēmām noziedzības ierobežošanā un apkarošanā un realizēto likumpārkāpēju sodīšanas modeli. Pēc jau iepriekš citētā norvēģu profesora Nila Kristi atziņas, kriminālsodu politiku lielā mērā ietekmē cilvēku naids un bailes no noziegumiem kā masveida fenomena. Tieši bailēs no ļaunuma, kuru rada noziegumi, tiek pieņemti bargi lēmumi un šāda situācija sabiedrībai dod neierobežotas iespējas (Kristi 2001).

Mūsu sabiedrības demokrātiskā identitāte ir arvien augusi un pilnveidojusies arī attieksmē pret likumpārkāpējiem. Noziedzības novēršana un apkarošana ar totalitāriem vai autoritāriem režīmiem raksturīgu kriminālpolitiku nav devusi pozitīvus rezultātus un ir atzīta par neefektīvu, tādu, kas demokrātiskām valstīm un pilsoniskām sabiedrībām nav pieņemama. Atcerēsimies, ka vēl Latvijas pirmās brīvvalsts ievērojamais tiesībzinātnieks profesors P. Mincs tālredzīgi secināja, ka “šo laiku kulturālā valsts zem tikumu tālākas attīstības iespaida arvien mīkstina pielietojamo soda līdzekļu saturu, liekot pamatos ideju par noziedznieku labošanu. No otras puses, lai pasargātos no personām, kuras atzītas par nelabojamām, valsts izmanto līdzekļus, kas padara viņus nekaitīgus” (Mincs 1934).

P. Minca viedās domas prezumēja variablu attieksmi pret atšķirīgām likumpārkāpēju kategorijām. Ir tikai loģiski un likumsakarīgi valstij paturēt sev iespēju bargi vērsties pret tiem, kuri rupji pārkāpj likumus un apdraud cilvēku drošību. Taču tikpat loģiski un likumsakarīgi ir ļaut valstij un sabiedrībai meklēt citus ceļus, kā sabiedrisko mieru un kārtību varētu uzturēt bez bargu sodu piemērošanas un ieslodzīšanas cietumā. Īpaši tas sakāms par attieksmi pret nepilngadīgajiem (bērniem starptautisko cilvēktiesību aktu izpratnē).

Drosmīgu un pilsoniski atbildīgu soli šobrīd sper Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, kas iniciē uzsākt nepilngadīgo kriminālatbildības reformu. Pēc pieciem gadiem Tieslietu ministrija cer ieviest sistēmu, ka nepilngadīgos par prettiesisku rīcību nesodītu, bet viņiem palīdzētu. Tas nozīmē, ka eksperti meklēs bērna antisociālās uzvedības cēloņus un pēc tam piedāvās dažādus pakalpojumus, kas varētu palīdzēt. Eksperti uzskata, ka situācija ir ļoti samilzusi un notiek cīņa tikai ar sekām. Plānotā sistēma nozīmētu svarīgas pārmaiņas, kas vispirms prasītu domāšanas maiņu. Izstrādāts bērnu antisociālās uzvedības prevences likumprojekts, ar kuru paredzēts ieviest sistēmu šādas bērnu uzvedības cēloņu novēršanai. Tas paredz – ja bērns izdarījis pārkāpumu, viņu nesodīs, bet ar šo bērnu strādās speciālistu komanda. Tieslietu ministrijā secināts, ka aprūpes trūkums, vecāku un citu pieaugušo vienaldzība, nevēlēšanās saprast un apmierināt

bērna vajadzības noved viņu līdz likumpārkāpuma izdarīšanai, tāpēc visur, kur iespējams, bērns nav jāpakļauj sodīšanas mehānismam. Būtu jādomā, kā risināt problēmas. Arī tad, ja pārkāpums jau ir kriminālsodāms, ne vienmēr svarīgākais ir bērnu sodīt. Pašreizējā sistēma varētu saglabāties vien tajās situācijās, kad izdarīti smagi noziegumi (Strapcāne 2018).

Statistikas datu analīze rāda, ka nepilngadīgo ieslodzīto skaits pēdējos gados ir nemitīgi krities. Uz 2018. gada 1. janvāri cietumos atradās tikai 41 nepilngadīgā persona (0,9 procenti no ieslodzīto kopskaita). Plānotās reformas iespaidā šo skaitu būtu iespējams samazināt bez nopietnām bažām par sabiedrības drošības apdraudējumu. Amerikāņu kriminologs Verons Fokss apgalvo, ka agrīnā jaunībā nokļūstot kriminālās justīcijas iestāžu aprūpē, palielinās iespējas palikt tajās visu mūžu, jo: 1) indivīda deviantā uzvedība, kuras pamatā ir emocionālais un sociālais faktors, apgrūtina viņa pielāgošanos sabiedrībai; 2) cietuma vide vēl vairāk pastiprina devianci, pretstatot indivīdu varai, un tas noved pie institucionālās apātijas un atkarības, samazinās iespēja adaptēties sabiedrībā. Minētais nozīmē, ka personība veidojas izolētā vidē ar visām tai raksturīgām negācijām (Fokss 1980). Ieplānotā nepilngadīgo kriminālatbildības reforma būs politiska izšķiršanās par labu nākotnes sabiedrībai ar augstāku civilizācijas pakāpi.

Sava valsts ir liela vērtība, mēs katrs ar savu enerģiju, domām un darbiem veidojam tautas demokrātisko spēku, ar ko ejam cauri pārbaudījumiem un svinam mūsu kopīgos sasniegumus. Latvijas simtgades svinību gads ir iespēja atgādināt sev un pasaulei, ka mēs esam demokrātiska sabiedrība ar dziļām saknēm un spēcīgu valstsgribu. Latvijas Republika savas neatkarības svētkus sagaida ar stingrām pozīcijām likuma varas, tiesiskuma, taisnīguma, drošības un cilvēktiesību garantēšanā ikvienam tās pilsonim un pārliecību par Eiropas tiesiskā diskursa izvēles atbilstību valsts un sabiedrības interesēm.

Bibliogrāfija

- Fokss V. Vvedenije v kriminologiju. Perevod s anglijskogo. Moskva, Progress, 1980, s. 236.
- Ieslodzījuma vietas, 1918–1938, sastādījis Kornēlijs Veitmanis. Kriminālpolitiskā departamenta izdevums, Rīga, 1939, 36. lpp.
- Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2006.–2017. gada publisko pārskatu dati. Pieejams: <http://iev.gov.lv>
- Kapinus O.S. Sovremennoje ugolovnoje pravo v Rossii i za rubezom: nekotorigje problemi otvetstvennosti. Moskva, Izdatelskij dom "Bukvojed", 2008, s. 288.

- Kerner H.J. (Sostovitel). Kriminologija, Slovar-spravocnik. Moskva, Norma, 1998, s. 328.
- Krimināllikums. LR likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 199/200, 04.08.1998.
- Kristi N. Borba s prestupnostju kak industrija. Vpered k Gulagu zapadnogo obrazca. Moskva, Centr sodejstvija reforme ugolovnogo pravosudija, 2001, s. 14, 22.
- Krugļevskis A. Kriminālpolitika. Rīga, Latvijas Universitāte, 1934, 22. lpp.
- Krūmiņš E. Soda izpilde Latvijas Republikā līdz 1940. gadam. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1992, 30. lpp.
- Mincis P. Krimināltiesībukurss. Vispārējā daļa. Rīga, 1934, 181. lpp.
- Reigase A. Kriminālpolitika – jēdziens, saturs, struktūra. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, Nr. 3(32), 2005, 45. lpp.
- Rudzītis K. Par kriminālsodu ideoloģiju un praksi. Latvijas Vēstnesis, 2000. gada 4. maijs, Nr. 160, pielikums “Jurista Vārds”, Nr. 18.
- Strapcāne A. Sodīšana uz ceļa neuzvedīs. Bērniem par noziedzīgiem nodarījumiem plāno vairs nepiemērot sodu, bet palīdzēt. Diena, 25.01.2018. Pieejams: <http://www.diena.lv>.
- Tiesu informācijas sistēma. Krimināllietu statistikas pārskati. Notiesāto personu skaits. Pieejams: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&SessionId=4E8F
- Vilks A. Noziedzības preventīvie aspekti krīzes apstākļos. Valsts policijas koledžas 2. starptautiskās zinātniskās konferences materiāli, Rīga, 2013, 182.–183., 185. lpp.
- Zahars V., Stivrenieks M. Security implementation facets: convicted women imprisonment sentence execution. Journal of Security and Sustainability Issues, Vilnius, 2014, Volume 3(3), pages 46–47.
- Zavackis A., Nikišins J., Ķipēna K. Sodu izcietušo personu noziedzīgo nodarījumu recidīvs. Jurista Vārds Nr. 35(786), 27.08.2013., 16. lpp.
- Walmsley Roy. World Prison Population List (eight edition). International Centre for Prison Studies, King's College. London, 2009. Pieejams: www.prisonstudies.org

Latvian Criminal Policy in the Prevention and Combating of Crime

Summary

National criminal policy is the basis for preventing and combating crime. It is an integral part of the country's domestic policy, that develops and implements targeted measures in order to reduce the number of criminal offenses and their negative impact on the social, economic, cultural, etc. processes of the country and society. From a political point of view, criminal policy can be defined as a special political art for guiding people in law-abiding, moral and cultural behavior. Criminal policy uses both positive motivation and coercive measures to make it possible for people to be deterred from criminal activity.

Key words: criminal policy, crime rate, criminal penalty.

AIZDOMĀS TURĒTĀ TIESISKAIS STATUSS LATVIJAS KRIMINĀLPROCESĀ

Raksta mērķis ir aizdomās turētā tiesību un pienākumu izskatīšana saskaņā ar Latvijas Kriminālprocesa likumu. Raksta uzdevumi ir: noteikt darbības ar aizdomās turēto pamatprincipus kriminālprocesos, kas saistīti ar noziegumiem pret dzīvību; aizdomās turētā tiesiskā statusa analīze; viņa tiesību un pienākumu raksturojums; piespiedu līdzekļu, kas tiek piemēroti aizdomās turētajam, noteikšana; statistiskā un praktiskā materiāla analīze kriminālprocesos, kas saistīti ar noziegumiem pret dzīvību; zinātnieku viedokļu par aizdomās turētā tiesisko statusu izpēte.

Ātras un kvalitatīvas augstākminēto noziegumu izmeklēšanas nosacījumi ir procesu virzītāju, izmeklētāju, prokuroru profesionāla pieeja un kvalitatīvas zināšanas kriminālprocesa un kriminālistikas jomā.

Autore rakstīšanas procesā izmantoja dažādas metodes, tai skaitā dialektisko metodi, salīdzinoši-tiesisko, loģiski-juridisko, statistisko un konkrēti-socioloģisko.

Atslēgas vārdi: kriminālprocess, kriminālistika, kriminālprocesa dalībnieki, aizdomās turētais.

Mūsdienu kriminālprocesa radikālās pārmaiņas prasa visu sabiedrisko attiecību pilnveidošanu, tādas tiesiskās kārtības ieviešanu un tās praktisko piemērošanu, kas garantētu visu personu tiesību un brīvību realizāciju atbilstoši Latvijas Republikas Satversmei.

Saskaņā ar Satversmes 93. pantu, ikviena tiesības uz dzīvību aizsargā likums (Satversme).

Kriminālprocesa likums, kas stājās spēkā 2005. gada 1. oktobrī, lielā mērā atrisināja aizdomās turētā tiesību garantijas problēmas. Tomēr, jau pirms Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanās un vēlāk likuma piemērošanas praksē atklājas problēmas, kas prasa vairāku jautājumu steidzamu risināšanu un pilnveidošanu, tajā skaitā jautājumos, kas skar aizdomās turētā procesuālo stāvokli.

Saskaņā ar kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) 65. pantu, aizdomās turētais ir persona, par kuru pierādījumu kopums procesa virzītājam dod pamatu pieņemumam, ka izmeklējamā noziedzīgo nodarījumu, visticamāk, izdarījusi konkrētā persona. Persona aizdomās turētā statusu iegūst no brīža, kad procesa virzītājs pieņem attiecīgo lēmumu. Kā norāda Latvijas profesores Ā. Meikališa un K. Strada-Rozenberga, būtiskas

izmaiņas šie grozījumi neparedz. Pierādījumu kopums, kas nepieciešams personas atzīšanai par aizdomās turēto saglabāts iepriekšējais. Tāpat personas atzīšana par aizdomās turēto notiek, pieņemot par to lēmumu. (Meikalisa 2018)

Aizdomās turētā institūts nav izolēts. Tas ir tieši saistīts ar citiem kriminālprocesa institūtiem, bet tā svarīgākais uzdevums ir procesa dalībnieku procesuālo garantiju īstenošana praksē.

Aizdomās turētā persona savu procesuālo stāvokli iegūst ar brīdi, kad personai tiek paziņots pieņemtais lēmums par tās atzīšanu par aizdomās turēto.

Kriminālprocesa kārtībā personu var aizturēt ne ilgāk par 48 stundām bez izmeklēšanas tiesneša lēmuma, ja pastāv aizturēšanas nosacījumi (KPL 263. pants). Atzīstot aizdomās turēto par procesa dalībnieku, tomēr vajadzētu paplašināt aizdomās turētā jēdziena formulējumu un uzskatīt, ka par aizdomās turēto atzīstama persona, pret kuru tiek veikta izmeklēšana kriminālprocesā, bet kurai vēl nav uzrādīta apsūdzība, jo nav savākti pietiekami pierādījumi lietā. Protams, tikai šāds aizdomās turētā statusa traktējums ir nepilnīgs un neatspoguļo visus aspektus, un tādēļ nepieciešams plašāks aizdomās turētā procesuālā stāvokļa skaidrojums. Tas, savukārt, saistās ar jēdziena “aizdomas” kriminālprocesuālās būtības precīzu noteikšanu. Izmeklējot un vācot pierādījumus kriminālprocesā, procesa virzītājam rodas savs viedoklis, iekšējā pārliecība, pat to, kura persona varētu būt vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Lai persona kļūtu par aizdomās turēto, ir jābūt: ziņām, kas norāda, ka tieši šī persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu; pamatam šīs personas aizturēšanai vai drošības līdzekļa piemērošanai pirms apsūdzības uzrādīšanas.

Saskaņā ar KPL 66. pantu, no brīža, kad personai paziņots, ka tā atzīta par aizdomās turēto, šai personai ir KPL 60² pantā noteiktās pamattiesības, kā arī tiesības: saņemt tā lēmuma kopiju, ar kuru šī persona atzīta par aizdomās turēto, vai paziņojumu par paātrinātā procesa kārtībā pieņemto lēmumu, kurā ietverts tā saturs, un izrakstu no šā likuma par aizdomās turētā tiesībām un pienākumiem; pieteikt noraidījumu; iesniegt pieteikumus par izmeklēšanas darbību veikšanu un piedalīšanos tajās; piedalīties izmeklēšanas darbībās, kuras tiek veiktas pēc šīs personas vai tās aizstāvja pieteikuma, ja vien šāda piedalīšanās netraucē izmeklēšanas darbību veikšanu vai neaizskar citas personas tiesības; saņemt motivētu lēmumu, ja aizdomās turētajam atteikta piedalīšanās izmeklēšanas darbībās, kuras tiek veiktas pēc viņa vai aizstāvja pieteikuma; iepazīties ar lēmumu par ekspertīzes noteikšanu pirms tā nodošanas izpildei, ja ekspertīze

attiecas uz šo personu, un lūgt, lai tiek uzdoti papildjautājumi, par kuriem ekspertam jādod atzinums, izņemot gadījumus, kad ekspertīze noteikta citas izmeklēšanas darbības laikā; iepazīties ar ekspertīzes atzinumu pēc tā saņemšanas, ja ekspertīze veikta pēc šīs personas pieteikuma; likumā noteiktajā kārtībā iesniegt sūdzības par kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas rīcību; mutvārdos vai rakstveidā paust savu attieksmi pret izteiktajām aizdomām; pieprasīt, lai pasākumi krimināltiesisko attiecību noregulēšanai tiktu veikti ar tās piekrišanu; izlīgt ar cietušo; iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa izbeigšanu; pie izmeklēšanas tiesneša piedalīties procesa virzītāja ierosinājumā un savu un aizstāvja sūdzību un pieteikumu izskatīšanā, ja vien likums nenosaka citu izskatīšanas kārtību; izteikt vēlēšanos sadarboties ar amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu.

Aizdomās turētā procesuālo statusu reglamentē Kriminālprocesā likums, bet šāda reglamentācija nepavisam neatrisina vairākas pastāvošās problēmas, kuras ir saistītas ar aizdomās turētā procesuālo stāvokli.

Izskatīsim atsevišķus nolikumus, kas ir saistīti ar aizdomās turētā tiesībām kriminālprocesā.

Pamatnosacījumi, kad aizdomās turētajam var tikt piemērots drošības līdzeklis – aizturēšana kriminālprocesā paredzētā kārtībā, vai tikt piemērots – apcietinājums, ir pavisam dažādi, jo procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanas pamats ir personas pretdarbība, kas ir saistīta ar to, lai konkrētā kriminālprocesā netiktu traucēta kriminālprocesuālā mērķa sasniegšana, kā arī aizdomas turēta pienākumu nepildīšanas novēršana.

Drošības līdzekļi ir kriminālprocesuālie preventīvie piespiedu līdzekļi.

Latvijas profesore Ārija Meikališa uzskata, ka mērķi, kurus vēlas sasniegt piemērojot kriminālprocesuālo aizturēšanu vai drošības līdzekļus ir vienādi – sasniegt to, lai netiktu traucēta patiesības noskaidrošana un netiktu izdarīti jauni noziedzīgi nodarījumi. (Meikalisa 2000)

Joprojām nav atrisināts jautājums, ko darīt gadījumā, ja aizdomas neiegūst apstiprinājumu un turpmāk nevarēs pārvērsties apsūdzībā, ja aizdomām nav pietiekama tiesiska pamata? No cilvēktiesību viedokļa tāds stāvoklis kategoriski nav pieļaujams. Procesuāli izvirzītās aizdomas, kuras noteiktos termiņos neapstiprinās, obligāti ir jānoņem no tās personas, pret kuru konkrētās aizdomas bija izvirzītas – tas darās pieņemot atsevišķu lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu daļā attiecībā pret konkrētu personu.

Saskaņā ar KPL 67. pantu, no brīža, kad personai paziņots, ka tā atzīta par aizdomās turētu, šai personai ir vairāki pienākumi.

Aizdomās turētais savas tiesības un pienākumus var realizēt kā pats, tā arī ar citu procesā iesaistīto personu starpību. Tas attiecās ne tikai uz

aizstāvja piedalīšanos kriminālprocesā, bet lielā mērā ir atkarīgs no tā, kā savus pienākumus izpilda un realizē savas procesuālās tiesības procesa virzītājs, izmeklējot konkrētu kriminālprocesu, vai izmeklēšanas tiesnesis, kontrolējot cilvēktiesību ievērošanu kriminālprocesā. Visām kriminālprocesā iesaistītām personām jāvadās no likuma prasībām, tādējādi, garantējot citu procesa dalībnieku likumīgo tiesību ievērošanu un pienākumu izpildi.

KPL aizdomās turētā tiesību garantēšanas nolūkā uzliek procesa virzītājam virkni pienākumu, kas saistīti ar cilvēktiesību garantēšanu. Procesā virzītājam Kriminālprocess jāveic, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē.

Aizdomās turētāprocesuālo statusu persona iegūst ar pieņemto lēmumu par personas atzīšanu par aizdomās turēto vai arī brīdi, kad personai tiek paziņots lēmums par drošības līdzekļa piemērošanu attiecībā pret šo personu. Personu, saskaņā ar KPL var aizturēt uz laika periodu ne ilgāku par 48 stundām. Aizdomās turētais ir aktīvs procesa dalībnieks, kuram ir tiesības aizstāvēt savas likumiskās intereses un tiesības.

Bez aizdomās turētā piekrišanas nedrīkst publiskot plašsaziņāšanas līdzekļos procesuālo darbību laikā ar foto, video vai cita veida tehniskajiem līdzekļiem fiksētu viņa attēlu, ja vien tas nav nepieciešams noziedzīga nodarījuma atklāšanai.

Svarīgs nosacījums, saskaņā ar KPL 60². panta 2. daļu, ir tas, ka liecības nesniegšana nav vērtējama kā traucēšana noskaidrot patiesību lietā un izvairīšanās no pirmstiesas procesa un tiesas. Aizdomās turētam nav pašam sevi jāapsūdz, kā arī viņu nav jābrīdina un nevar saukt pie kriminālatbildības par apzināti nepatiesu liecību sniegšanu vai arī par atteikšanos liecināt vispār.

Daudzās Eiropas valstīs ir uzkrāts poligrāfa izmantošanas nozīmīgs empīrisks materiāls, kura izmantošana ekspertīžu veikšanā nosaka ekspertu metožu izmantošanas nepieciešamību. Tas ir nepieciešams, lai izvairītos no loģikas kļūdas. Poligrāfa izmantošanas nepieciešamību kriminālprocesos par noziegumiem pret dzīvību nosaka mūsdienas realitāte. Tāpēc ticamu metodiku izmantošana ekspertīzes veikšanas procesā dod ekspertam iespēju sniegt pamatotu atzinumu, un tad izmeklētājs un tiesa, saskaņā ar likumu, izvērtē to kopā ar pierādījumiem.

Ņemot vērā izpētītās krimināllietas par noziegumiem pret dzīvību par 2015.–2017. gg., uzskatam, ka ir nepieciešama turpmāka KPL normu pilnveidošana attiecībā uz aizdomās turētā tiesisko statusu, par ko liecina pēdējās izmaiņas KPL, kas stājās spēkā 2018. gada 1. septembrī.

Augstākminēto nozieguma veidu izmeklēšanas laikā ir jāievēro cilvēktiesību un personas tiesību neaizskaramību.

Ievērojot zinātniski pamatotu un praksē pierādītu metodiku, poligrāfa izmantošana un eksperta-poligrāfologa atzinums var būt atzīts par pieļaujamu pierādījumu kriminālprocesā. (Komissarova 2000)

Ņemot vērā augstākminēto, mēs veicām atsevišķu jautājumu pētījumu, kas ir saistīti ar aizdomās turētā tiesisko statusu Latvijas kriminālprocesā. Šajā rakstā nav iespējams atspoguļot visus aktuālos jautājumus, kas ir saistīti ar turpmāku aizdomās turētā institūta pilnveidošanu. Tomēr mēs esam izpētījuši atsevišķas kriminālprocesuāla un taktiska rakstura nostādnes, tāpēc uzskatām par nepieciešamu piedāvāt:

- papildināt (Latvijas) KPL 65. panta 2. punktu un izklāstīt to šādā redakcijā: “Aizdomas ir pamatots pieņēmums, kas ir pieņemts kārtībā, kuru nosaka spēkā esošais Kriminālprocesa likums, par to, ka noteikta persona ir veikusi nodarījumu, kuru aizliedz Krimināllikums”.
- papildināt KPL 66. panta 1. daļu ar 17. punktu un izklāstīt to šādā redakcijā: “No brīža, kad personai paziņots, ka tā atzīta par aizdomās turētu, šai personai ir KPL 60.² pantā noteiktās pamattiesības, kā arī tiesības ... kriminālprocesos par noziegumiem pret dzīvību saņemt aizdomās turētās personas piekrišanu poligrāfa ekspertīzes veikšanai, ko nofiksēt aizdomās turētā pratināšanas protokolā”.

Taktisku nostādņu vidū kriminālprocesos par noziegumiem pret dzīvību, izmantojot tehniskus līdzekļus izmeklēšanas darbību veikšanas laikā, videoierakstu, fotografēšanu, procesa virzītājam, izmeklētājam, prokuroram, obligāti izmeklēšanas darbības protokolā pirmstiesas procesa laikā, norādīt tehniskā līdzekļa veidu, modeli, ražošanas gadu un nosacījumus, kādos tiek veikta izmeklēšanas darbība (laika apstākļi, telpā vai pie dabas utt.)

Autore uzskata, ka izvirzītais mērķis ir sasniegts un, mūsaprāt, šāda atsevišķu Kriminālprocesa likuma normu un taktisku nostādņu pilnveidošana sekmēs kvalitatīvākai kriminālprocesu par noziegumiem pret dzīvību izmeklēšanai, likumisku un pamatotu spriedumu pieņemšanai.

Bibliogrāfija

Latvijas Republikas Satversme. Spēkā no 07.11.1922. Latvijas Vēstnesis, Nr. 43, 01.07.1993. Ar grozījumiem no 14.06.2016. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980>

- Kriminālprocesa likums. 2005. gada 21. aprīlis, spēkā no 01.10.2005. Latvijas Vēstnesis, Nr. 112 (4918), ar grozījumiem no 01.09.2019. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=107820>
- Komissarova Y. V. Osnovy poligraphologii: uchebnik dlya magistrrov. Moskva: Prospekt, 2017. str. 134.
- Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās – 2018. gada 20. jūnija grozījumi kriminālprocesa likumā. Īss apskats un komentāri. Žurnāls “Jurista vārds”, Nr. 33 (1039), 14.08.2018., 12. lpp.
- Meikalisa A. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa, 1. grāmata. Rīga, 2000.

Legal Status of the Suspect in the Latvian Criminal Procedure Law

Summary

Since the 1st of October 2005, the Criminal and Procedural Law was adopted in Latvia. Many institutions of the criminal and procedural law was reformed, including the institute of the participants of the criminal procedure.

One of the participants of the criminal procedure of Latvia, who has the right to defense is suspected person. The article examines its legal status, in particular his right, duties, the criminal and procedural and tactical provisions are determined, related to the suspected persons in the investigation of the criminal procedures, concerning the crimes against life.

The research examines the use of preventive measures to a suspected person in the course of the criminal procedure. The positions of scientists on the topic of research are considered, the statistical and practical material is provided. The suggestions have been made to the Criminal and Procedural Law, as well as the recommendations of the practical nature, concerning the participation of the specialist – psychology, use of a polygraph and others on the criminal procedures for crimes against life.

In accordance with the generally recognized legal acts (Article 3 of the Universal Declaration of Human Rights, Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, Article 2 of the European Convention on Protection of Rights and Fundamental Freedoms), the right to life is natural and inalienable human right. It is given to him from birth. In the case of death, it is necessary to investigate these facts. It is important to establish the criminal responsibility for unlawful deprivation of life of the injured person, correctly qualify the committed act, to collect evidence of the guilt of the person, who committed this crime and to impose the fair punishment.

Improvement of the criminal and procedural and tactical provisions, related to the crimes against life will provide an opportunity to collect additional evidence on the criminal procedures and investigate them qualitatively.

Key words: criminal procedure, forensic science, the participant of the criminal procedure, suspected person.

PRASĪBA KĀ TIESĪBU AIZSARDZĪBAS LĪDZEKLIS CIVILPROCESĀ

Raksta mērķis ir analizēt prasību civilprocesā kā tiesību aizsardzības līdzekli, akcentējot tās teorētiskos aspektus un satura īpatnības. Raksta uzdevums ir pamatot prasības kā procesuāla dokumenta unikālo dabu, izvērtēt prasības elementu nozīmīgumu civillietas izskatīšanas gaitā. Prasība kā universāls tiesību aizsardzības līdzeklis, kas vērstas uz privāto tiesību subjekta aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā, rezultējas pozitīvā vai negatīvā jurisdikcijas aktā – tiesas spriedumā. Tikai pats privāto tiesību subjekts ir tiesīgs brīvi izvēlēties savu aizsargājamo tiesību apjomu, par kuru, viņaprāt, pastāv strīds un definēt prasības elementus. Civilprocesā dominējošais dispozitivitātes princips un sacikstes princips pieļauj personai pašai izvēlēties, kādā apjomā viņa vēlas aizsargāt savas privāttiesiskās intereses vai aizskartās tiesības. Tādējādi prasība kā procesuāls dokuments pēc formas un apjoma ir ierobežojama tikai likumā izsmeļoši noteiktos gadījumos, bet kā tiesību aizsardzības līdzekli prasību ierobežot ir iespējams, neliedzot personai pēc būtības savu tiesību un interešu aizsardzību tiesā privāttiesiskā strīdā.

Atslēgas vārdi: prasība, prasības elementi, tiesību aizsardzības līdzeklis.

Civiltiesiskā strīda risināšana tiesā nav iedomājama bez procesuālā dokumenta – prasības pieteikuma noformēšanas un iesniegšanas tiesā. Tā teorētiskā un praktiskā nozīme tiek dažādi vērtēta civilprocesa doktrīnā un pastāv atšķirīgi viedokļi par prasības elementiem.

Prasību civilprocesā var aplūkot gan plašākā, gan šaurākā nozīmē. Plašākā nozīmē – prasība ir tiesību aizsardzības līdzeklis, bet šaurākā nozīmē – civilprocesuāls dokuments (prasības pieteikums) ar noteiktām tam izvirzītajām noformēšanas prasībām un procesuālām sekām.

Civilprocesa likuma (Civilprocesa likums 1999) 1. panta pirmā daļa noteic vienu no būtiskākajiem civilprocesuālajiem principiem – tiesības uz tiesas aizsardzību, paredzot, ka katrai fiziskai un juridiskai personai ir tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā. Ar prasības iesniegšanu tiesā sākas personas tiesību uz tiesas aizsardzību realizēšana. Prasība tiek uzskatīta par universālu tiesību aizsardzības līdzekli (Cecot 2005), kura rezultējas vai nu pozitīva, vai negatīva satura spriedumā. Prasības universālais raksturs izpaužas vairākos raksturojošos kritērijos. Pirmkārt, ar prasību

tiesā var vērsties gan fiziska, gan juridiska persona, kura prezumē savu tiesību vai interešu aizskārums. Otrkārt, prasība kā procesuāls dokuments tiek iesniegts tiesā jebkura veida privāttiesiskā strīdā, kas skar gan ģimenes tiesības, mantojuma tiesības, lietu tiesības, gan arī saistību tiesības un komercietības. Šī apsvērums dēļ nebūtu pieļaujams civilprocesā ierobežot personas vērsanos tiesā ar prasības pieteikumu, pamatojoties uz to, ka personas aizsargājamā tiesība ir maznozīmīga vai pirmšķietami nepamatota. Šāds risks pastāv, ņemot vērā Administratīvā procesa likumā ietvertos pieteikuma izskatīšanas atteikuma pamatus, kuri pieļauj, ka tiesnesis var atteikt pieteikuma izskatīšanu un atdot to atpakaļ pieteicējam, ja pieteikums ir acīmredzami nepamatots (acīmredzami noraidāms pēc būtības), acīmredzami nepieļaujams vai objektīvi nesaprotams (Administratīvā procesa likums 2004). Praksē vērojama tendence – pēc iespējas vienādot procesuālos neregulējumus līdzīgos jautājumos civilprocesā un administratīvajā procesā, šajā jautājumā nav pieļaujama. Arī Satversmes tiesa jau atzinusi, ka nav savstarpēji salīdzināmi pat vienas valsts tiesvedības procesi – kriminālprocess, civilprocess un administratīvais process. Starp tiesvedības procesiem pastāv objektīvas atšķirības, piemēram, tādas, kas attiecas uz skartajām tiesiskajām attiecībām, tiesiskās aizsardzības līdzekļiem vai tiesvedības procesa uzsākšanu (Latvijas Republikas Satversmes tiesas lieta Nr. 2012-06-01). Šis apsvērums skaidri norāda uz to, ka vienā procesā izmantotie procesuālie instrumenti, lai optimizētu tiesu darbu un mazinātu nepamatotas prasības, ne vienmēr var sasniegt vēlamo rezultātu citā procesā, kura pamatā ir civiltiesiskie strīdi, kas izriet no personu privāttiesiskajām attiecībām. Civilprocesā dominējošais dispozitivitātes princips un sacikstes princips pieļauj personai pašai izvēlēties, kādā apjomā viņa vēlas aizsargāt savas privāttiesiskās intereses vai aizskartās tiesības. Privāto tiesību daudzējādās attiecības nav neregulējamas un aprobežojamas ar normatīvo regulējumu materiālajās normās. Līdz ar to starp civiltiesisko attiecību subjektiem nereti var rasties tādas domstarpības, kuru risinājumu aizskartā persona redz tikai un vienīgi iesniedzot prasību tiesā. Civillikuma (Civillikums 1992) 5. pantā ir nostiprināts būtisks personas tiesību un interešu aizsardzības mehānisms gadījumos, kad nav atrodams noteikts materiāltiesiskais pamats, kas ļautu personai vērsties tiesā ar prasību, proti, kad lieta jāizšķir pēc tiesas ieskata vai atkarībā no svarīgiem iemesliem, tad tiesnesim jāspriež pēc taisnības apziņas un vispārīgiem tiesību principiem. Savukārt Civilprocesa likuma 5. panta piektajā daļā ir nostiprināts, ka, ja nav likuma, kas regulē strīdīgo attiecību, tiesa piemēro likumu, kurš regulē līdzīgas tiesiskās attiecības, bet, ja tāda likuma

nav, – vadās pēc tiesību vispārējiem principiem un jēgas. Sasaistot abu norādīto normatīvo aktu normas, ir uzskatāms, ka veidojas pietiekams regulējums gadījumiem, kad personas tiesību un interešu aizsardzība privātajās tiesībās ir nodrošināta pietiekamā apmērā, lai personas prasība par radušos strīdu varētu tikt skatīta tiesā, pat, ja aizsargājamās tiesības un intereses tiesnesim, kurš lemj par civillietas ierosināšanu, pirmšķietami ir maznozīmīgas un nav pietiekamā apmēra pamatotas, jo nepastāv pat materiāltiesiskā norma, kura regulētu noteiktās attiecības.

Tomēr prasība kā tiesību aizsardzības līdzeklis nav piemērojama gadījumiem, kad materiāltiesiskā norma tieši noteic sākotnēji izmantot citu tiesisko aizsardzības līdzekli. Juridiskajā literatūrā ir analizēti gadījumi, kad ne katrs tiesību aizskārums ir pakļauts risināšanai tiesā, norādot, ka iespējami gadījumi, kad materiāltiesiskais prasījums var pastāvēt patstāvīgi, arī bez prasības, un var atrast tādus prasījumus, kuri nebauda tiesas aizsardzību (Bukovskis 1933). Piemēram, ķīlāšana vai aizturējums, neatbilstošas kvalitātes preces apmaiņa pret citu tādas pašas nozīmes preci (Torgāns 2006) u.tml.

Kā ierobežojums prasības iesniegšanai tiesā var būt noteikti arī citi domstarpību un strīdu risināšanas procesi un metodes, kurās tiek izmantotas sarunas, samierināšana, mediācija vai šķīrējtiesa (Stumpf 2006), un kurus kā sev saistošus ir pielīgušas vai noteikušas pašas civiltiesiskajās attiecībās iesaistītās personas. Tas nozīmē, ka izraugoties citus strīdu risināšanas procesus un metodes, aizskarto tiesību un interešu aizsardzība tiesā prasības tiesvedībā var tikt izslēgta vispār vai arī tiesas aizsardzība ir pieļaujama tikai, ja nav panākts risinājums ar citām ārpus tiesas strīdu risināšanas metodēm. Tā piemēram, Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punktā kā pamats tiesneša atteikumam pieņemt prasības pieteikumu un ierosināt civillietu ir norādīts gadījums, kad puses likumā noteiktajā kārtībā vienojušās par strīda nodošanu izskatīšanai šķīrējtiesā, bet šī paša panta 31 daļa paredz, ka prasības pieteikuma nepieņemšanas pamats ir, ja puses likumā noteiktajā kārtībā vienojušās par strīda risināšanu, izmantojot mediāciju, un nav iesniegti pierādījumi par to, ka priekšlikums risināt strīdu, izmantojot mediāciju, ir noraidīts vai mediācijas līgums nav noslēgts, vai mediācija izbeigusies, nepanākot vienošanos.

Juridiskajā literatūrā ir nostiprinājies uzskats, ka civiltiesības regulē visdažādākās mantiskās un nemantiskās attiecības, kas saistītas ar indivīda dzīvi un darbību, tās visizšķirošākajā veidā ietekmē un noteic tiesību būtību (Balodis 2007). Tādējādi tikai pati persona var izvēlēties kādā apjomā rīkosies ar savām subjektīvajām materiālajām tiesībām un kādus

aizsardzības līdzekļus izmantos savu tiesību un interešu aizsardzībai, tajā skaitā arī izvēloties tiesību aizsardzības formu un veidu (Līcis 2003). Pastāvot privāttiesiskajam strīdam, persona var brīvi izvēlēties nodot tiesai strīda risināšanu pilnā tā apjomā, vai arī tikai noteikta viena vai vairāku jautājumu izšķiršanu. Jāņem vērā, ka tiesas kompetencē ir skatīt un vērtēt civiltiesiskos strīdus vai tiesību un interešu aizskārumus, kurus persona vēlas nodot tiesai, nepaplašinot prasības robežas. Tas ir saistīts lielā mērā ar civilprocesā nostiprināto dispozitivitātes principu jeb personas rīcību ar savām subjektīvajām tiesībām un to aizsardzības procesuālajiem līdzekļiem (Rozenbergs, Briģis 1978). Līdzīgs ierobežojums izriet no likuma "Par tiesu varu" 5. pantā nostiprinātā regulējuma, kurš noteic, ka civillietās tiesu spriest tiesa, izskatot un izlemjot tiesas sēdēs lietas par strīdiem, kas saistīti ar fizisko un juridisko personu civiltiesību, darba tiesību, ģimenes tiesību un citu tiesību un likumīgo interešu aizsargāšanu (Par tiesu varu 1993). Satversmes tiesa vairākkārtīgi ir atzinusi, ka tiesības uz taisnīgu tiesu var ierobežot tiktāl, ciktāl tās netiek atņemtas pēc būtības (Latvijas Republikas Satversmes tiesas lieta Nr. 2003-04-01). Tātad formulējot prasības iesniegšanas ierobežojumus, jāsecina, ka personas tiesība uz tiesas aizsardzību nav absolūta un ar likumu ir noteikti šādi prasības celšanas ierobežojumi:

Pirmkārt, tiesā var vērsties ar prasību, ja pastāv privāttiesisks strīds, kurš nav atrisināms ārpus tiesas vai nepastāv cits alternatīvs strīda risināšanas mehānisms, kas noteikts normatīvajā aktā vai par kura izmantošanu ir vienojušās civiltiesiskā attiecībā iesaistītās personas.

Otrkārt, persona tiesā var vērsties tikai savu aizskarto tiesību un interešu aizsardzībai, jo dispozitivitātes principa ietvaros persona civilprocesā nav tiesīga rīkoties ar citu personu subjektīvajām tiesībām bez šo personu atbilstoša pilnvarojuma.

Prasība, ar kuru persona vērsas tiesā savu aizskarto tiesību un interešu aizsardzībai ir konkrēta. Tas nozīmē, ka persona, kura vērsas tiesā (prasītājs) ir tiesīga pati brīvi izraudzīties to personu (atbildētāju) vai personu loku, pret kurām prasība tiks vērstā. Dispozitivitātes un sacikstes principa ietvaros prasības tiesvedībā tiesai nav tiesību pašai noteikt strīda puses vai pieaicināt kādu personu kā lietas dalībnieku. Prasība kā procesuāls tiesiskais aizsardzības līdzeklis vienmēr ietver noteiktu prasītāja vērstu prasību pret noteiktu atbildētāju. Juridiskajā literatūrā ir pausts viedoklis, ka prasība ietver sevī divu veidu prasījumus. Viens prasījuma veids izriet no materiāltiesiskās normas un ir vērst pret atbildētāju kā prasītāja aizsargājamo tiesību un interešu aizskārēju, savukārt, otrs prasījuma veids izriet

no procesuāli tiesiskās normas un ir adresēts tiesai, veidojot vienotu prasības jēdzienu (Treusnikov 2007). Ierosinot civillietu un izskatot prasību, tiesa pārbauda prasītāja prasību, kas vērsta pret atbildētāju, tiesiskumu. Taču pastāv arī pretējs juristu pausts viedoklis, kas iebilstot pret prasības divējādo prasījumu dabu, norāda, ka materiāltiesiskā prasījuma esamība ne vienmēr rada nepieciešamību celt prasību tiesā un prasības celšana tiesā nevar būt atkarīga no materiāltiesiskā prasījuma esamības (Rozenbergs, Briģis 1978).

Piekrītot pirmajam viedoklim, jānorāda, ka prasība kā procesuāls tiesību aizsardzības līdzeklis ir pieļaujama civilprocesa prasības tiesvedībā. Līdz ar to visas cita veida materiāltiesiskās prasības, kuras persona izvirza pret savu tiesību un interešu aizskārēju un, kuras tiek apmierinātas neceļot prasību tiesā, netiek izvērtētas pēc būtības. Bez materiāltiesiskā prasījuma, tiesa nevar konstatēt personas tiesību vai interešu aizskāruma esamību un izvirzīto prasījumu tiesiskumu. Arī tiesu praksē ir nostiprinājies uzskats, ka “prasības pamatu veido apstākļi (juridiski fakti), kas jānorāda prasības pieteikumā, bet ne tiesību norma pati par sevi. Tiesai šie juridiskie fakti jāsaista ar tiesību normas hipotēzi par strīda pušu materiāltiesiskās attiecības esamību, grozīšanos vai izbeigšanos” (Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-635 2006). Judikatūrā ir norādīts, ka “izskatot lietu, tiesai jānoskaidro lietas apstākļi, kuri ietilpst pierādīšanas priekšmetā – prasības pamata fakti un atbildētāja iebildumu pamata fakti (meklējamie fakti). Meklējamos faktus norāda puses, bet faktu sastāvu, kas jāpierāda lietā, galīgi nosaka tiesa saskaņā ar tām materiālo tiesību normām, kuru hipotēzēs ir norādīti fakti, kas nosaka pušu apstrīdētās un aizskartās tiesības un tām atbilstošus pienākumus” (Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-98/2012). Tādējādi pierādās, ka prasība sastāv no diviem prasījuma veidiem – materiāltiesiskā prasījuma un procesuāli tiesiskā prasījuma. Viens prasījums bez otra nerada attiecību, kura būtu uzskatāma par civilprocesa tiesisko attiecību, t.i., attiecību, kas pastāv starp tiesu un citiem tiesvedības dalībniekiem un ir noregulēta civilprocesa ietvaros tiesību normās.

Kā būtiskākie prasības elementi ir jānorāda prasības priekšmets un pamats. Abi šie prasības elementi kopā veido prasības saturu. Ar prasības priekšmetu saprot prasītāja materiāltiesisko prasījumu, kurā ietilpst prasības materiālais objekts, t.i., strīdīgo materiāltiesisko attiecību objekts (Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-141 2008). Savukārt, prasības pamats ir apstākļi, uz kuriem prasītājs pamato savu prasījumu (Rozenbergs, Briģis 1978). Ar prasības priekšmeta

un pamata norādīšanu katra prasība tiek individualizēta, nosakot prasības robežas un pierādāmos apstākļus. Tādējādi meklējamie fakti kopsakarā ar prasības priekšmetā ietverto materiāltiesiskās normas sastāvu veido pierādīšanas robežas, kuras ietvaros tiesai ir jāizšķir civiltiesiskais strīds, taču pušu paskaidrojumus, saistībā ar meklējamajiem faktiem, var uzskatīt kā pierādījumus, ja tie satur ziņas, kas pamatotas ar citiem pierādījumiem un ir attiecināmi uz pierādīšanas objektu (Ose 2013).

Prasības pamata norādīšana prasībā ir tikusi vērtēta arī Satversmes tiesā, kura piekrītot tiesību doktrīnā nostiprinātajam viedoklim, atzina, ka “prasības pieteikumā norādītais prasības pamats dod atbildētājam iespēju saprast, ko tieši prasītājs ar tiesas starpniecību vēlas panākt, un tādējādi pēc iespējas labāk sagatavoties celtās prasības atspēkošanai. Tāpat šis pamats ļauj tiesai identificēt tās apstrīdētās vai aizskartās tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses, kuru aizsardzības labad persona vērsusies tiesā un kuru tiesiskais novērtējums tiesai ir jāsniedz. Prasības pamatu nepieciešams noformulēt precīzi, lai to varētu skaidri atšķirt no ikvienas citas prasības, kas jau izspriesta vai vēl pastāv, vai nākotnē iespējama starp tām pašām pusēm, bet uz cita pamata” (Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2012. gada 1. novembra spriedums lietā Nr. 2012-06-01).

Ar prasības priekšmeta un prasības pamata norādīšanu, katra prasība tiek ne tikai individualizēta, bet arī norobežota no citām līdzīgām prasībām, kuras var rasties starp tām pašām privāttiesisko attiecību personām. Gan normatīvajos regulējumos, gan judikatūrā ir norādīts, ka ar prasību starp tām pašām pusēm, par to pašu priekšmetu un uz tā paša pamata nevar revidēt spriedumu, kas stājies likumīgā spēkā (Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-141 2008). Tādējādi katra prasība rezultējas tiesas spriedumā, kuram stājoties spēkā, spriedums kā jurisdikcijas akts iegūst likuma spēku un tas kļūst obligāts visiem.

Apkopojot analizētos prasības un prasības elementu teorētiskos aspektus, var secināt, ka prasība plašākā nozīmē ir tiesību aizsardzības līdzeklis, bet šaurākā nozīmē – civilprocesuāls dokuments (prasības pieteikums) ar noteiktām tam izvirzītajām noformēšanas prasībām un procesuālām sekām. Privāto tiesību aizsardzības nolūkos nebūtu pieļaujams civilprocesā ierobežot personas vērsanos tiesā ar prasības pieteikumu, pamatojoties uz to, ka personas aizsargājamā tiesība ir maznozīmīga vai pirmšķietami nepamatota. Tikai pati persona var izvēlēties kādā apjomā rīkosies ar savām subjektīvajām materiālajām tiesībām un kādus aizsardzības līdzekļus izmantos savu tiesību un interešu aizsardzībai, tajā skaitā arī izvēloties

tiesību aizsardzības formu un veidu. Līdz ar to, procesuālā ātruma nolūkos, nav iespējams vienkāršot prasībai kā procesuālajam dokumentam izvirzītos noformēšanas noteikumus un privāto tiesību subjekta dispozitivitāti izvēloties noteiktu tiesību aizsardzību un definējot prasības elementus.

Bibliogrāfija

- Administratīvā procesa likums. LR likums. (In Latvian) Pieejams: www.likumi.lv
- Balodis K. Ievads civiltiesībās. Apgāds Zvaigzne ABC, 2007, 21. lpp. (In Latvian)
- Bukovskis V. Civilprocesa mācību grāmata. Rīga, 1933, 286. lpp. (In Latvian)
- Cecot D.M. Subjektivnoje pravo i formi ego zasiti. Izbrannije trudi po grazdanskomu processu. SPb., 2005, s. 81. (In Russian)
- Civillikums. LR likums. (In Latvian) Pieejams: www.likumi.lv
- Civilprocesa likums. LR likums. (In Latvian) Pieejams: <http://www.likumi.lv>
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija sprieduma lietā Nr. 2003-04-01. (In Latvian) Pieejams: www.likumi.lv
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2012. gada 1. novembra spriedums "Par Civilprocesa likuma 128. panta otrās daļas 3., 5. un 7. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 90. un 92. pantam" lietā Nr. 2012-06-01. (In Latvian) Pieejams: www.likumi.lv
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2006. gada 15. novembra spriedums lietā Nr. SKC-635. (In Latvian) Pieejams: www.at.gov.lv
- Līcis A. Prasības tiesvedībā un pierādījumi. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2003, 56. lpp. (In Latvian)
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 9. janvāra lēmums lietā Nr. SKC-141. (In Latvian) Pieejams: www.at.gov.lv
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 21. marta spriedums lietā Nr. SKC-98/2012. (In Latvian) Pieejams: www.at.gov.lv
- Ose D. Pierādījumi un pierādīšana civilprocesā. Promocijas darbs, 2013, 110. lpp. (In Latvian) Pieejams: <https://dspace.lu.lv>
- Par tiesu varu. LR likums. (In Latvian) Pieejams: <http://www.likumi.lv>
- Rozenbergs J., Briģis I. Padomju procesuālās tiesības. Apgāds Zvaigzne ABC, faksimilizdevums 1978. izdevumam, 1978, 46.–111. lpp. (In Latvian)
- Stumpf Christoph A. Alternative Streitbeilegung im Verwaltungsrecht. Mohr Siebeck Tubingen, 2006, p. 3. (In German)
- Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa. Tiesu namu aģentūra, Rīga, 2006, 214.–215. lpp. (In Latvian)
- Treusnikov M.K. Grazdanskij process: Ucebник dlja vuzov. 2-e izdaniye, pererabotannoje i dopolnennoje. Moskva, Gorodec, 2007, s. 230. (In Russian)

Claim as a Remedy in Civil Proceedings

Summary

Summarizing theoretical aspects of the claim and elements of the claim, it can be concluded, that the claim in a broad sense is a means of protecting rights, in the narrow sense – a document (statement of claim) of a civil process with specific requirements for execution and procedural consequences. In order to protect a private law, it would be undesirable in a civil proceeding to limit the ability of a private person to go to court on the basis, that the protected right is not significant or, above all, unreasonable. Only the individual himself can choose in what volume he can use his subjective rights and what means he can use to protect his rights and interests, including form and type of protection of rights. In this regard, in the interest of speeding up the legal proceedings, it is impossible to simplify the design (form) requirements to the claim as a procedural document.

Key words: claim, claim elements, remedy.

AIZSARDZĪBA PRET VARDARBĪBU ĢIMENĒ LATVIJAS TIESĪBU SKATĪJUMĀ

Vardarbība ģimenē ir sastopama katrā pasaules valstī, un diemžēl Latvija nav izņēmums. Neskatoties uz to, ka ir paveikts liels darbs un ir ieviesta pagaidu aizsardzība pret vardarbību, vardarbība ģimenē joprojām ir bieži sastopama un nav izkausta. Visbiežāk no vardarbības cieš sievietes un bērni. Šī iedzīvotāju kategorija ir mazaizsargāta un biežāk cieš no tuvu cilvēku vardarbības.

No PSRS laikiem ir mantoti vairāki stereotipi, tai skaitā, ka vardarbība ģimenē ir ģimenes lieta un partneri paši tiks galā ar savām attiecībām vai ar bērnu audzināšanu. Taču jāsaprot, ka vardarbība ģimenē nav privāta partneru lieta, un sabiedrībā jāizskauž ar to saistītie stereotipi un mīti.

Ar Eiropas Savienības pētījumiem ir pierādīts, ka Latvijā tolerance pret vardarbību ģimenē ir augstāka nekā vidēji Eiropas Savienībā. Šie augstie rādītāji paliek nemainīgi, bet īstos ciparus pat nevar noteikt. Jāakcentē arī uzmanība uz to, ka saskaņā ar Eiropas dzimumu līdztiesības institūta (EIGE) aprēķiniem, Latvijā partneru vardarbības izmaksas sasniedz 442 miljonus eiro gadā. Šādas izmaksas, piemēram, ir rehabilitācijas pakalpojumi, pabalsti, policijas izbraukumi uz izsaukumiem utt. Vardarbība ģimenē pati no sevis ir noziegums, bet tā provocē arī citus noziegumus. Tādēļ primārais ir vardarbības ģimenē novēršana, novērst to, kas vēl nav noticis, un jāstrādā šajā virzienā.

Raksta mērķis ir izpētīt Latvijas Republikas tiesisko regulējumu vardarbības ģimenē novēršanas jomā un izvērtēt esošās problēmas. Raksta uzdevumi ir izanalizēt aizsardzības pret vardarbību ģimenē iespējas Latvijā Republikā, definēt esošās problēmas un izdarīt secinājumus.

Galvenie secinājumi: Latvijā vardarbība ģimenē tiek atzīta par problēmu, par to runā arvien biežāk, un policija izvirza vardarbības ģimenē mazināšanu kā vienu no prioritātēm. Tomēr vardarbības ģimenē apkarošanas un novēršanas efektivitāti ietekmē sabiedrībā valdošie dzimumu stereotipi. Ņemot to vērā, jāturpina ne tikai pilnveidot tiesisko regulējumu, bet arī jādarbojas šo stereotipu izskausanas virzienā. Protams lielāka uzmanība jāpievērš preventīvajiem pasākumiem.

Atslēgas vārdi: vardarbība ģimenē, fiziska vardarbība, emocionāla vardarbība, seksuāla vardarbība, ekonomiska vardarbība, vajāšana.

Diemžēl vardarbība ģimenē pastāvējusi vienmēr un pastāv arī tagad. Viena no atšķirībām ir tas, ka tagad par to runa atklāti. Tā ir definēta kā konkrēta problēma, kas jārisina, vai vismaz jādara viss iespējams, lai vardarbību mazinātu un novērstu. Viena no grūtībām, ir noteikt šīs

problēmas mērogus. Vardarbība ģimenē ir latentā noziedzība, tas ir, ne visi gadījumi nonāk tiesībsardzības iestāžu redzeslokā. Cilvēki pieraduši klusēt, nerunāt par problēmām dažādu iemeslu dēļ. Viens no iemesliem ir bailes, neuzticēšanas policijai, jo domā, ka īsto palīdzību nesaņems, bet mājās pēc tam situācija kļūst vēl sliktāka. Daudzas sievietes ir ekonomiski atkarīgas no sava partnera un līdz ar to spiestas paciest visu, tai skaitā vardarbību. Sabiedrība arī neiejaucas citu ģimeņu dzīvē un pat var attaisnot vardarbību, piemēram, ar alkohola atkarību, ar to, ka ģimenē galvenais ir vīrs, utt.

Sekojošiem šiem mītiem un stereotipiem, ģimenes pārcieš krīzi, bērni aug nelabvēlīgā vidē, kas izkropļo priekšstatu par pareizo ģimenes modeli. Pat ja vardarbība vērsta pret bērna māti, bērns redzot notikušo un augot šādā vidē, arī cieš no vardarbības. Tas noteikti ietekmēs bērna nākotni, viņa dzīvi, kad viņš kļūst pieaugušais. Iespējami bērns pārņems to ģimenes modeli, kurā viņš izauga, vai arī viņam būs izkropļots priekšstats par attiecībām starp vīrieti un sievieti. Liels risks, ka tie, kuri bērībā piedzīvo vardarbību ģimenē, vēlāk paši kļūst par varmākām vai turpina būt par upuri. Noteikti varmākām ir psiholoģiskā rakstura problēmas un līdz ar to šādiem cilvēkiem būtu jāiziet rehabilitācijas kurss.

Jānorāda, ka vardarbība ģimenē var novest līdz citu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanai un neatgriezeniskām sekām, piemēram, līdz miesas bojājumu nodarīšanai, nonāvēšanai, novešanai līdz pašnāvībai, izvarošanai, laupīšanai, utt.

Tie kuri ir nolēmuši pārtraukt dzīvot bailēs un ciest no vardarbības, pat neizejot no mājas, kopš 2014. gada 31. marta, ir tiesīgi prasīt pagaidu aizsardzību pret vardarbību. Grozījumi ir iestrādāti Civilprocesa likumā, likumā "Par policiju", Bērnu tiesību aizsardzības likumā, Krimināllikumā u.c. normatīvajos aktos. Ir pieņemti Ministru kabineta noteikumi, piemēram, Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 "Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību", Ministru kabineta noteikumi Nr. 790 "Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām" u.c. Šis mehānisms ir efektīvs un ir divas iespējas kā to var izmantot – civilprocesuālajā kārtībā, vēršoties ar pieteikumu tiesā vai policejiskā. Vairākos gadījumos tas ir vienīgais veids kā izvairīties no varmākas negatīvas ietekmes. Piemēram, emocionālās vardarbības gadījumā, upuris cieš psiholoģiski, bet atbildība par šādu nelabvēlīgu ietekmi nav paredzēta. Savukārt vardarbība ģimenē nav tikai fiziskā spēka pielietošana, bet var izpausties vairākās formās – emocionāla vardarbība,

seksuāla vardarbība, ekonomiska vardarbība, vajāšana jeb stalking. Daudzas vardarbības formas grūti atpazīt un tai skaitā arī pierādīt, bet visas saistītas ar taktiskiem paņēmieniem, kuri tiek vērsti pret citu ģimenes locekli ar mērķi uzstādīt pilnu kontroli.

Tādējādi, izmantojot pagaidu aizsardzību pret vardarbību, var pasargāt sevi no turpmākā psiholoģiskā terora. Autores prakse liecina, ka šādu iespēju izmanto un it īpaši tajos gadījumos, kad jurists izskaidro cietušajam visu procedūru un sekas, kādas var iestāties. Gadījumā, ja varmākā neievēro viņam noteiktos aizliegumus, pārkāpj tos un turpina ietekmēt savu upuri, tad par to viņam draud kriminālatbildība par nolēmuma par aizsardzību pret vardarbību nepildīšanu (Krimināllikums, 168.1 pants). Pastāv arī risks, ka pieteicējs varētu izmantot to kā mehānismu risinot savas ģimenes lietas, paātrinot laulības šķiršanas procesu, risinot jautājumus par bērnu aizgādību utt.

Uzmanība, kas vērsta šīs problēmas risināšanai un tiesiska regulējuma pilnveidošanai ir arī saistīta ar Eiropas Padomes Konvenciju par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (Stambulas konvencija), kura stājās spēkā 2014. gada 1. augustā. Lai to ratificētu, dalībvalstīm ir nepieciešams pielāgot tiesisko regulējumu konvencijas prasībām. Pagaidām konvencijas ratificēšana ir atlikta.

2018. gada 1. janvārī stājās spēkā grozījumi Krimināllikumā, ar kuriem Krimināllikums tika papildināts ar 132.1 pantu, kas paredz kriminālatbildību par vairākkārtēju vai ilgstošu citas personas izsekošanu, novērošanu, draudu izteikšanu šai personai vai nevēlamu saziņu ar šo personu, ja tai ir bijis pamats baidīties par savu vai savu tuvinieku drošību. Grūti spriest kāda prakse izveidosies un kāda būs statistika, bet Valsts policija ziņoja, ka uzreiz pēc grozījumu pieņemšanas, 2018. gada janvārī un februārī par vajāšanu tika uzsākti pieci kriminālprocesi (Delfi. Kriminālziņas 2018). Šajā gadījumā jāanalizē vai darbības atbilst vajāšanas izpratnei, tas ir, cik ilgstošām tām jābūt, kad rodas pamats baidīties, vai ir bijis pamats baidīties utt.

Mūsdienu pasaulē ir informācijas tehnoloģijas un visi plaši izmanto sociālos tīklus, e-pastus, utt. Līdz ar to kļūva tāds aktuāls jautājums kā kibervardarbība. Izmantojot mobilos tālruņus, Internet iespējas, u.c. tehnoloģijas bez problēmām ir iespējams izsekot personu, kontrolēt, iebiedēt utt. Tā bijušais partneris var izplatīt Internet portālos privātu informāciju, erotiskā rakstura materiālus, izplatīt baumas, apmelot, nodarboties ar kibervajāšanu, utt.

Viennozīmīgi, ja tiesībaizsardzības iestāžu rīcībā nonāk informācija par vardarbību ģimenē, jāveic nepieciešamie preventīvie pasākumi, lai atturētu varmāku no jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Tomēr, neskatoties uz tiesiskā regulējuma uzlabošanu, jaunu mehānismu ieviešanu, sabiedrībā joprojām nav izskausti stereotipi par vardarbību ģimenē, vīriešu un sieviešu līdztiesību. Dzimumu stereotipi, kuri izveidojušies vēsturiski, veicina vardarbību. Joprojām pastāv uzskati, ka vīrietis ir galvenais ģimenē, sievietes ir vājākas, ka vienmēr viens izprovocē otru un ir pelnījis to, kas rezultātā notiek, utt. Vardarbību nedrīkst attaisnot. Arī tas, ka valda uzskats par to, ka vardarbība ģimenē ir ģimenes privāta lieta, bremzē ziņošanu tiesībaizsardzības iestādēs. Piemēram, ārzemēs, ASV, Rietumeiropā, policija plaši piemēro metodiku, kad pēc pilsoņu informācijas tiek novērsti likumpārkāpumi un noziedznieks tiek aizturēts vēl pirms nozieguma izdarīšanas. Citādāk to nosauc par “Neighbourhood Watch” (“kaimiņa novērošana”). Svarīgi reaģēt uz vēl nenotikušiem noziegumiem, nevis uz jau notikušiem. Uzticības esamība veicina policijas sadarbību ar iedzīvotājiem, kas palīdz likumpārkāpumu novēršanā vēl līdz pārkāpuma izdarīšanas brīdim un noziedzības apkarošanā.

Rezumējot rakstā izklāstīto, jāsecina, ka mūsdienu pasaulē vardarbība ģimenē ir plaši izplatīta, bet to grūti apturēt. Un tā ir galvenā problēma. Vairākos gadījumos tiesībaizsardzības iestādes nezina, ka ģimenē notiek vardarbība, bet par to kļūst zināms, kad jau nodarīti miesas bojājumi vai cits kaitējums. Bet šajā etapā cīnīties ar vardarbību jau ir grūti un dažreiz par vēlu. Cilvēku nevēlēšanās griezties pēc palīdzības vēl vairāk pasliktina esošo situāciju. Tādēļ jāceļ sabiedrības uzticēšanas līmenis policijai. Iespējams, vardarbība ģimenē ir lielāka problēma, nekā sabiedrība var iedomāties, jo viss notiek aiz aizvērtām durvīm un sabiedrības redzeslokā nonāk tikai rezonanses lietas. Diemžēl valstī līdz galam vēl nav izskausti visi stereotipi un aizspriedumi par vīriešu un sieviešu lomām sabiedrībā.

Bibliogrāfija

- Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu. Stājās spēkā 2014. gada 1. augustā. (In Latvian)
- Likums “Krimināllikums” / Latvijas Republikas likums. Pieņemts 17.06.1998.; stājies spēkā 01.04.1999. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 26.04.2018. // “Ziņotājs” 04.08.1998. Nr. 15. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966> (In Latvian)

- Likums “Grozījumi Krimināllikumā” / Latvijas Republikas likums. Pieņemts 08.06.2017.; stājies spēkā 01.01.2018. // “Latvijas Vēstnesis” 22.06.2017. Nr. 124. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291734-grozijumi-kriminallikuma>. (In Latvian)
- Likums “Civildrošības likums”/ Latvijas Republikas likums. Pieņemts 14.10.1998.; stājies spēkā 01.03.1999. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 31.05.2018. // “LV” 03.11.1998. Nr. 326/330. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=50500>. (In Latvian)
- DELFI. KRIMINĀLZIŅAS. Vajāšanas kriminalizēšana – policija sākusī piecas lietas. 23.03.2018. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/criminal/vajasanas-kriminalizesana-policija-sakusi-piecas-lietas.d?id=49870975>. (In Latvian)

Protection Against Family Violence in the Latvian Law

Summary

In today's world, domestic violence is widespread and difficult to stop. And this is the main problem. In many cases, law enforcement agencies are not aware, that violence occurs in a family, and this becomes known only when the injuries are inflicted or other damage has occurred. But at this stage it is already difficult to fight violence, and sometimes it is too late. The reluctance of people to seek help makes this situation even worse. In this regard, society needs to raise the level of police trust. Perhaps domestic violence is a big problem, than society can imagine, because it all happens behind closed doors and only some affairs become public. Unfortunately, all stereotypes and misconceptions about the roles of men and women in society have not yet been eradicated.

Key words: domestic violence, physical violence, emotional violence, sexual violence, economic violence, persecution.

DATU SUBJEKTA TIESĪBAS RESORISKĀS PĀRBAUDES UN OPERATĪVĀS DARBĪBAS IETVAROS

2016. gada 27. aprīlī tika pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 27. aprīļa direktīva (ES) 2016/680 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi, ko veic kompetentās iestādes, lai novērstu, izmeklētu, atklātu noziedzīgus nodarījumus vai sauktu pie atbildības par tiem vai izpildītu kriminālsodus, un par šādu datu brīvu apriti, ar ko atceļ Padomes pamatlēmumu 2008/977/TI (turpmāk – Policijas direktīva). Policijas direktīva paredz pienākumu dalībvalstīm līdz 2018. gada 6. maijam pieņemt un publicēt normatīvos un administratīvos aktus, kas vajadzīgi, lai izpildītu šīs direktīvas prasības.

Latvijas Republika kā Eiropas Savienības dalībvalsts Policijas direktīvā noteikto pienākumu līdz šā raksta sagatavošanas brīdim nav izpildījusi, proti, nav pieņēmusi un publicējusi normatīvos aktus, lai izpildītu šajā direktīvā nostiprinātās prasības. Raksta mērķis nav analizēt šī pienākuma neizpildes iemeslus, cēloņus un tās iespējamās sekas, līdz ar to šis jautājums netiks izvērtēts.

Tiesībaizsardzības iestāžu darbā bieži ir nepieciešams noteikt atkāpes personas tiesībām uz personas datu aizsardzību, lai nodrošinātu un garantētu citu personu vitālās intereses, valsts drošību un aizsardzību. Tā rezultātā veidojas sadrumstalots tiesiskais regulējums, kur atkāpes no personas datu aizsardzības tiek noteiktas speciālajās tiesību normās, kas regulē noteiktas darbības.

Ja personu ir iespējams pakļaut resoriskai pārbaudei un operatīvajai darbībai tādējādi, ka šai personai par to nekad nekļūst zināms, un līdz ar to šai darbībai paliekot neapstrīdamai, var tikt būtiski ierobežotas personas tiesības uz privātās un ģimenes dzīves, dzīvokļa un korespondences neaizskaramību vai pat šīs tiesības liegtas pavisam. Taču nav pieņemams, ka šo tiesību baudīšana var tikt nepamatoti liegta tādēļ vien, ka persona par šo tiesību aizskārumu nezina.

Raksta mērķis ir identificēt datu subjekta tiesību realizācijas problēmjautājumus resoriskās pārbaudes un operatīvās darbības ietvaros un sniegt objektīvu, balstoties uz judikatūras atziņām balstītu, vērtējumu šo tiesību efektīvākai īstenošanai un ievērošanai no datu subjekta un tiesībsargājošo iestāžu puses, ņemot vērā Policijas direktīvas prasības.

Līdzvērtīgs pētījums pēc raksta autora rīcībā esošās informācijas līdz šim brīdim nekad netika veikts. Raksta uzdevumi ir: izprast un identificēt resoriskās pārbaudes būtību; izpētīt tiesību aktus, kuros tiek noteiktas (definētas) datu subjekta tiesības saņemt informāciju no resoriskās pārbaudes materiāliem; identificēt datu subjekta tiesību saņem personu datu saturošu informāciju apjomu un ierobežojumus.

Atslēgas vārdi: personas dati, personas datu apstrāde, datu subjekta tiesības, pārzinis, tiesības uz savu personas datu aizsardzību, resoriskā pārbaude, izvērtējums.

Policijas direktīvas 13. panta 1. punkta c) apakšpunktā noteikts, ka pārzinis (tiesībsargājošā iestāde) datu subjektam dara pieejamu informāciju par apstrādes nolūkiem, kam paredzēti personas dati. Vienlaikus Policijas direktīvas 13. panta 2. punkta a) apakšpunktā paredzēts, ka pārzinis datu subjektam konkrētos gadījumos, lai datu subjekts varētu īstenot savas tiesības, sniedz informāciju par apstrādes juridiskajiem pamatiem.

Policijas direktīvas 14. pantā noteiktas datu subjekta piekļuves tiesības, kas ietver sevī tiesības saņemt no pārziņa apstiprinājumu par to, vai tiek apstrādāti personas dati, kuri attiecas uz viņu, un, ja tā ir, piekļūt personas datiem un informācijai, tai skaitā par to, kādi ir personas datu apstrādes nolūki un juridiskais pamats, kā arī apstrādāto personas datu kategorijas (personas datu veidi).

Iepriekš minētās datu subjekta tiesības ir iekļautas arī likumprojekta “Tiesībaizsardzības nolūkos apstrādājamo personas datu likums” 11. un 12. pantā.

Policijas direktīva tās pamatnostādnēs un personas datu apstrādes pamatprincipos pēc būtības ar zināmiem izņēmumiem un ierobežojumiem ir identiska Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvai 95/46/EK (1995. gada 24. oktobris) par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti (turpmāk – Direktīva 95/46), kas zaudējusi spēku ar Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (ES) 2016/679 (2016. gada 27. aprīlis) par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula) piemērošanas dienu (2018. gada 25. maiju).

Tiesa jau ir atzinusi, ka Direktīvas 95/46 noteikumi, ciktāl tie reglamentē personas datu apstrādi, kas var apdraudēt pamatbrīvības un, it īpaši, tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, noteikti ir jāinterpretē, ņemot vērā Eiropas Savienības Pamattiesību hartā (turpmāk tekstā – Harta) garantētās pamattiesības (Schrems C 362/14, EU:C:2015:650).

Tādējādi Hartas 7. pantā ir garantētas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, bet Hartas 8. pantā skaidri ir paredzētas tiesības uz personas datu aizsardzību. Šī pēdējā minētā panta 2. un 3. punktā ir precizēts, ka šie dati ir jāapstrādā godprātīgi, noteiktiem mērķiem un ar attiecīgās

personas piekrišanu vai ar citu leģitīmu likumā noteiktu pamatojumu, ka ikvienam ir piekļuves tiesības datiem, kas par viņu ir savākti, un tiesības ieviest labojumus šajos datos un, ka atbilstību šiem noteikumiem kontrolē neatkarīga iestāde. Šīs prasības it īpaši ir īstenotas ar Direktīvas 95/46 6., 7., 12., 14. un 28. pantu (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX:62015CJ0398>).

Runājot par vispārējiem likumības nosacījumiem, kas ir izvirzīti Direktīvā 95/46, ir norādāms, ka, izņemot tās 13. pantā pieļautās atkāpes, jebkurai personas datu apstrādei, pirmkārt, ir jāatbilst šīs direktīvas 6. pantā minētajiem principiem un, otrkārt, ir jāatbilst vienam no minētās direktīvas 7. pantā uzskaitītajiem principiem par datu apstrādes atzīšanu par likumīgu (C 131/12, EU:C:2014:317).

Identiska nostāja un vispārēji personas datu apstrādes nosacījumi ir nostiprināti arī Policijas direktīvas 4. un 8. pantā.

No iepriekš minētā izriet, ka, lai atzītu tiesībsargājošās iestādes veikto personas datu apstrādi resoriskās pārbaudes vai operatīvās darbības ietvaros par tiesisku un pamatotu, tai jāatbilst vairākiem kritērijiem, proti, jāatbilst datu apstrādes pamatprincipiem, jāpastāv precīziem, konkrēti formulētiem un likumīgiem nolūkiem un tiesiskajam pamatam datu apstrādei. Personas datu apstrāde ir uzskatāma par likumīgu tikai tad un tiktāl, ciktāl šī apstrāde ir nepieciešama tā uzdevuma izpildei, ko kompetentā iestāde veic minētajos nolūkos, un uzdevums ir noteikts ar kompetentās iestādes darbību regulējošu normatīvo aktu. Ja trūkst kaut viena obligātā datu apstrādes priekšnoteikuma, tā nevar tikt atzīta par likumīgu un pamatotu.

Lai izvērtētu un konstatētu vai tiesībsargājošā iestāde resoriskās pārbaudes vai operatīvās darbības ietvaros iesaistīto fizisko personu personas datu apstrādi ir likumīgi veikusi, datu subjektam ir tiesības iegūt resoriskās pārbaudes lietas materiālus, kā arī ir tiesības pieprasīt operatīvās darbības laikā veiktās personas datu apstrādes juridisku novērtējumu normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.

Tiesības saņemt informāciju ir garantētas Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 100. pantā kā tiesību uz vārda brīvību sastāvdaļa. Tiesības uz informāciju ietvertas arī Latvijai saistošajos starptautiskajos līgumos – Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā un Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Šīs tiesības ietvertas arī Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā.

Satversmes 100. panta tvērumā ietilpst cilvēka tiesības uz informāciju plašākā nozīmē – proti, ne tikai saņemt valsts sniegto informāciju, bet arī to aktīvi meklēt (aktīvi pieprasīt) (sk. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003. gada 5. jūnija sprieduma lietā Nr. 2003-02-0106 secinājumu daļas 1. punktu; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 8. jūnija sprieduma lietā SKA-194/2007 14. punktu).

Tiesības uz informāciju kā tiesību uz vārda brīvību sastāvdaļa, neatņemami, ir viens no demokrātiskas sabiedrības pamatiem. Proti, caur tiesību uz informāciju īstenošanu ir panākams, lai valsts pārvalde būtu atklāta, pieejama un tās darbība – pārskatāma. Valsts pārvaldes pārskatāmība nodrošina datu subjektam iespēju veikt paškontroli pār tiesībsargājošo iestāžu veikto personas datu apstrādi un jebkāda veida nelikumības konstatēšanas gadījumā, realizēt savas tiesības uz atbilstīgu atbildzinājumu.

Latvijas Republikas Satversmes 104. pantā garantētās tiesības ikvienam likumā paredzētajā veidā vērsties valsts un pašvaldību iestādē ar iesniegumiem un saņemt atbildi pēc būtības ir cieši saistītas ar tiesībām uz informāciju. Tās tāpat kā tiesības uz informāciju tiek īstenotas uz personas iniciatīvas pamata, vērsties pie valsts kāda tai interesējoša jautājuma noskaidrošanai, un faktiski sasniedz tos pašus mērķus. Valsts pienākums atbilstoši šai konstitucionālajai normai ir likumā noteiktā kārtībā sniegt atbildi, kurā ir izvērtēti uzdotie jautājumi un uz tiem sniegtas motivētas atbildes.

Saņemot datu subjekta pieprasījumu saņemt informāciju par resoriskās pārbaudes ietvaros veikto personas datu apstrādi, pārzinim to jāsniedz kodolīgā, saprotamā un viegli pieejamā veidā, izmantojot skaidru un vienkāršu valodu, atbilstoši pieprasījuma apjomam, ievērojot Policijas direktīvā noteiktos ierobežojumus. Pārzinim bez nepamatotas kavēšanās, bet ne vēlāk kā mēneša laikā no pieprasījuma saņemšanas jāsniedz atbilde datu subjektam, informējot par turpmāko rīcību, kas tiks veikta saistībā ar viņa pieprasījumu. Vienlaikus, ja datu subjekta pieprasījumā ir lūgts izsniegt arī resoriskās pārbaudes lietu materiālu kopijas, tad attiecīgais pieprasījums skatāms kopsakarā ar Informācijas atklātības likuma regulējumu.

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 373. panta trešajai daļai, ja ziņas satur informāciju par likuma pārkāpumu, kura atklāšanai nav nepieciešams pielietot kriminālprocesa līdzekļus un metodes, tās nosūta resoriskās pārbaudes veikšanai kompetentai iestādei. Minētajā normā ir arī noteikts, ka ar resorisko pārbaudi šā likuma izpratnē saprot valsts iestādes un tās

amatpersonu veiktu pārbaudi attiecībā uz iespējamu likuma pārkāpumu, izmantojot šīs iestādes darbību regulējošajā likumā noteiktās pilnvaras, kas nav kriminālprocesuālās pilnvaras.

Likuma "Par policiju" 14.¹ panta pirmajā daļā ir noteikts, ka policijas resorisko pārbaudi var uzsākt, lai pārbaudītu, kā tiek ievērotas tiesību normas, kuru izpildes kontrole un uzraudzība uzdots policijai; likumā noteiktajos gadījumos veiktu personu meklēšanu; noskaidrotu tāda cilvēka personību, kurš nespēj sniegt ziņas par sevi, vai identificētu neatpazīta cilvēka liķi. Savukārt, minētā panta otrajā daļā citastarp ir paredzēts, ka resoriskās pārbaudes procesā policijas darbiniekam nav tiesību veikt darbības, kas īstenojamas tikai kriminālprocesa vai administratīvā pārkāpuma lietvedības ietvaros.

Ņemot vērā minēto regulējumu, piemēram, Valsts policija, resoriskās pārbaudes ietvaros veicot saņemtās informācijas pārbaudi, atbilstoši tai ar likumu piešķirtajām pilnvarām, kas nav kriminālprocesuālās pilnvaras, var veikt darbības, kā arī pielietot līdzekļus un metodes, kas nav īstenojamas kriminālprocesa ietvaros.

Ne Kriminālprocesa likums, ne citas speciālās tiesību normas neregulē personas tiesības saņemt informāciju no resoriskās pārbaudes materiāliem gadījumā, kad tās rezultātā ir pieņemts un stājies spēkā lēmums neuzsākt kriminālprocesi, proti, nav krimināllietas. Normatīvie akti regulē krimināllietas materiālu pieejamību (sk. Kriminālprocesa likuma 375. pantu un likuma "Par tiesu varu" 28.³ un 28.⁴ pantu). Ja atbilstoši minētajām tiesību normām pēc galīgā nolēmuma krimināllietā stāšanās spēkā informācija, kas saistās ar konkrētu tiesas lietu, ir pieejama saskaņā ar Informācijas atklātības likumu (sal. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 14. maija lēmuma lietā Nr. SKA-511/2010 8. un 11. punktu, 2013. gada 15. marta lēmuma lietā Nr. SKA-418/2013 10. punktu), tad vēl jo vairāk tas attiecas uz resoriskās pārbaudes materiāliem, kuru rezultātā pieņemts lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesi.

Līdz ar to, vērtējot personas tiesības saņemt informāciju no resoriskās pārbaudes materiāliem, piemērojami normatīvie akti, kas reglamentē informācijas saņemšanu, tostarp Informācijas atklātības likums.

Saskaņā ar Informācijas atklātības likuma 2. panta pirmo daļu minētā likuma mērķis ir nodrošināt, lai sabiedrībai būtu pieejama informācija, kura ir iestādes rīcībā vai kuru iestādei atbilstoši tās kompetencei ir pienākums radīt. Minētā panta trešajā daļā noteikts, ka informācija ir pieejama sabiedrībai visos gadījumos, kad likumā nav noteikts citādi.

Attiecībā uz tiesībām saņemt informāciju Latvijas Republikas Satversmes tiesa atzinusi, ka personas tiesības iegūt informāciju ir neierobežotas, ciktāl likums nenosaka pretējo, un ka ikviens ierobežojums iegūt informāciju iztulkojams iespējami šauri (sk. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 1999. gada 6. jūlija sprieduma lietā Nr. 04-02(99) 2. punktu).

Informācijas atklātības likums informāciju klasificē divās grupās – vispārpieejamā informācijā un ierobežotas pieejamības informācijā. Pamatnostādne ir, ka informācija ir vispārpieejama, ja vien tā nav klasificēta kā ierobežotas pieejamības informācija. Tas nozīmē, ka personai nav jāpamato savas tiesības uz pieeju šai informācijai, bet šīs tiesības tiek prezumētas (sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012. gada 17. februāra sprieduma lietā SKA-53/2012 8. punktu).

Tiesiskais regulējums attiecībā uz ierobežotas pieejamības informāciju ietverts Informācijas atklātības likuma 5. pantā. Saskaņā ar panta pirmo daļu likumdevējs par ierobežotas pieejamības informāciju ir atzinis tādu informāciju, kura ir paredzēta ierobežotam personu lokam sakarā ar darba vai dienesta pienākumu veikšanu un kuras izpaušana vai nozaudēšana šīs informācijas rakstura un satura dēļ apgrūtinā vai var apgrūtināt iestādes darbību, nodara vai var nodarīt kaitējumu personu likumīgajām interesēm.

Saskaņā ar Informācijas atklātības likuma 5. panta otrās daļas 6. punktu un 8.¹ panta pirmo daļu par ierobežotas pieejamības informāciju uzskatāma informācija, kas paredzēta dienesta vajadzībām, proti: 1) Latvijā radīta aizsargājama informācija, kas saistīta ar valsts drošību un nesatur valsts noslēpumu; 2) informācija, kuru Latvijai nodevusi ārvalsts, starptautiska organizācija vai tās institūcija un, kura klasificēta kā “RESTRICTED”, kā arī ar šo informāciju saistītā Latvijā radītā informācija.

Proti, likumdevējs nav aprobežojies ar Informācijas atklātības likuma 5. panta pirmajā daļā minētajām vadlīnijām, bet Informācijas atklātības likuma 5. panta otrajā daļā izsmelīgi ir norādījis, kāda veida informācijai var būt noteikts ierobežotas pieejamības statuss.

Informācijas atklātības likuma 5. panta trešā daļa paredz kārtību, kas jāievēro, nosakot informācijai ierobežotas pieejamības statusu. Proti, informācijas autors vai iestādes vadītājs šādu statusu nosaka, norādot šajā likumā vai citos likumos paredzēto pamatojumu.

Atbilstoši Informācijas atklātības likuma 5. panta ceturtajai daļai, ierobežotas pieejamības statuss informācijai tiek noteikts uz laiku, kas nav ilgāks par vienu gadu. Šim termiņam beidzoties, informācijas autors

vai iestādes vadītājs var lemt par jauna termiņa noteikšanu. Tāpat arī ierobežotas pieejamības statusu var atcelt pirms noteiktā termiņa beigām.

Atbilstoši Informācijas atklātības likuma 9. panta trešajai daļai personai ir tiesības iepazīties ar iestādes ierobežotas pieejamības informācijas sarakstu, kurā iekļauj informācijas veidus, tēmas, atsevišķus dokumentus un to veidus. Apstākļi, ka informācija ir atzīta par ierobežotas pieejamības, nenozīmē, ka tā līdz ar to nav izsniedzama. Minētā likuma 11. panta ceturrtā daļa paredz, ka persona var lūgt tai izsniegt arī šādu informāciju, attiecīgi pamatojot savu pieprasījumu un norādot mērķi, kādam tā tiks izmantota (sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012. gada 23. marta sprieduma lietā Nr. SKA-176/2012 14. punktu).

Datu subjektam, pieprasot informācijas par, piemēram, Valsts policijas darbinieku veikto datu subjekta personas datu apstrādes tiesiskuma vai resoriskās pārbaudes materiālus, to jānoformē atbilstoši Informācijas atklātības likuma 11. panta ceturtajai daļai.

Datu subjekta tiesību aspekti, to realizācija un ar to saistītie problēmjautājumi raksta apjoma ierobežojuma dēļ tiks izpētīti un izvērtēti nākamajos autora rakstos.

Bibliogrāfija

Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 27. aprila regula (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un sadu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Visparīgā datu aizsardzības regula). (In Latvian) Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679>

Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 27. aprila direktīva (ES) 2016/680 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi, ko veic kompetentas iestādes, lai noverstu, izmekletu, atklātu noziedzīgus nodarījumus vai sauktu pie atbildības par tiem vai izpildītu kriminālsodus, un par sadu datu brīvu apriti, ar ko atceļ Padomes pamatlēmumu 2008/977/TI. (In Latvian) Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj/?locale=LV> Latvijas Republikas Satversme. (In Latvian) Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>

Kriminālprocesa likums. (In Latvian) Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>

Likums "Par policiju". (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=67957>

Likumprojekts "Tiesibaizsardzības nolukos apstradajamo personas datu likums".

Pieejams: http://titania.saeima.lv/_C2257D79002642E1.nsf/0/5338C76F45AAC8EFC2258278002BC954?OpenDocument

- Eiropas Savienības Tiesas virspalātas 2015. gada 6. oktobra spriedums lietā Nr. C-362/14 Schrems pret Data Protection Commissioner, EU:C:2015:650. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A62014CJ0362>
- Eiropas Savienības Tiesas otrās palātas 2017. gada 9. marta prejudiciāls spriedums lietā Nr. C-398/15. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX:62015CJ0398>
- Eiropas Savienības Tiesas virspalātas 2014. gada 13. maija spriedums lietā Nr. C-131/12 *Google Spain*, EU:C:2014:317. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A62012CJ0131>
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003. gada 5. jūnija spriedums lietā Nr. 2003-02-0106. Pieejams: http://www.satv.ties.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2003-02-0106_Spriedums.pdf
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas 1999. gada 6. jūlija spriedums lietā Nr. 04-02(99). Pieejams: http://www.satv.ties.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/04-0299_Spriedums.pdf
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013. gada 15. marta lēmums lietā Nr. SKA-418/2013.
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012. gada 23. marta spriedums lietā Nr. SKA-176/2012.
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012. gada 17. februāra spriedums lietā SKA-53/2012.
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 14. maija lēmums lietā Nr. SKA-511/2010.
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 8. jūnija spriedums lietā SKA-194/2007.

Data Subject Rights During the Internal Investigation and During Operational Activities

Summary

The data subject has the right to request information containing personal data and the right to access his or her personal data even in cases where the law enforcement authorities are responsible. This right has, to a certain extent, limits to the scope of the information that is to be obtained on personal data and the procedure to be followed to obtain that information.

Neither the Criminal Procedure Law nor other special legal norms regulate the right of a person to receive information from the material of a resorptive examination in the event that it has resulted in the adoption and entry into force of a decision not to initiate criminal proceedings, that is, there is no criminal matter. The regulatory enactments regulate the availability of criminal materials. If according to the said legal provisions, after the final decision in a criminal case, the information related to a particular court case is available in accordance

with the Freedom of Information Law, the more so it applies to the materials of the resocial examination that led to the decision not to initiate criminal proceedings.

The right to access their data is the data subject's control mechanism for the lawfulness and legality of the processing of personal data by the law enforcement authority.

Key words: personal data, processing of personal data, controller, rights of the data subject, the right to the protection of personal data, resorption check, evaluation.

PATVAĻĪGAS BŪVNICĪBAS TIESISKIE ASPEKTI

Sabiedrības ekonomiskā attīstība saistīta ar dažādu sociālo parādību rašanos. Kā rezultātā rodas nepieciešamība pēc to tiesiskā regulējuma, piemēram, tiesiskio attiecību statusa piešķiršana, sankcijas par likuma neizpildīšanu vai nepienācīgu izpildīšanu. Šo parādību starpā noteiktu vietu ieņem prettiesiska rakstura darbības, tas ir, darbības, kuras ir pretējas vispārpieņemtajām normām un uzvedības noteikumiem. Viena no tādām darbībām ir patvaļīga būvniecība.

Patvaļīga būvniecība ir definēta Būvniecības likumā un tā kavē efektīvu būvniecības procesu, noved pie zaudējumiem. Neskatoties uz to, ka par patvaļīgu būvniecību ir piemērojamas sankcijas, tā joprojām ir bieži sastopama parādība un noved pie ilgas tiesāšanas. Viena no praksē sastopamām problēmām ir būves, kuras nav legalizētas, tas ir nav ierakstītas zemesgrāmatā, bet tās ir uzceltas padomju laikos vai arī nav nodotas ekspluatācijā.

Raksta mērķis ir izpētīt patvaļīgas būvniecības tiesiskus aspektus, balstoties uz reālo situāciju un konstatēt problēmas.

Galvenie secinājumi: Neskatoties uz reformām un tiesiskā regulējuma pilnveidošanu, praksē joprojām ir sastopami patvaļīgas būvniecības gadījumi. Faktiski administratīvi tiesiskā aspektā tas ir likumpārkāpums. Pēc Būvniecības valsts kontroles biroja pārbaudēm, patvaļīga būvniecība ir viens no galvenajiem riska faktoriem. Problēmas ar patvaļīgu būvniecību sagādā arī likumu nepārzināšana, tas ir, cilvēki līdz galam neizprot likumā noteikto un par to liecina autora juridiskā prakse.

Atslēgas vārdi: būvniecība, patvaļīga būvniecība, legalizācija, nodošana ekspluatācijā.

Autora praksē arvien pieaug lietu skaits, kas saistītas ar patvaļīgu būvniecību. Bieži vien cilvēkiem nav izpratnes par to, kas ir patvaļīga būvniecība, piemēram, daudzi neizprot, kāpēc vienkāršs žogs tiek atzīts par patvaļīgi uzcelto un tas jānojauc.

Arī statistikas dati liecina, ka patvaļīga būvniecība ir bieži sastopama. 2018. gada pirmajā pusgadā Būvniecības valsts kontroles birojs ir veicis 326 publisko ēku ekspluatācijas pārbaudes un patvaļīga būvniecība atklāta katrā trešajā ēkā jeb 33% no pārbaudītajām ēkām (TVNET. BVKB: teju puse pārbaudīto ēku ir labā stāvoklī). Taču šie dati ir tikai par publiskajām ēkām, bet privātos objektos šī parādība ir vēl izplatītāka.

Galvenais normatīvais akts, kas regulē būvniecības jomu Latvijā ir 2013. gada 09. jūlijā pieņemtais Būvniecības likums, kas stājas spēkā

2014. gada 01. oktobrī. Pēdējie tajā veikti grozījumi 2017. gada 22. jūnijā un stājas spēkā 2017. gada 10. jūlijā. Pamatojoties uz to izdoti vairāki Ministru kabineta noteikumi un arī jāņem vērā pašvaldību saistošie noteikumi, kuri katrā pašvaldībā varētu atšķirties. Neskatoties uz spēkā esošo tiesisko regulējumu, patvaļīgas būvniecības problēma nemazinās un joprojām ir aktuāla.

Būvniecības likuma 18. panta otrajā daļā ir definēta patvaļīga būvniecība – būvdarbi, kas uzsākti vai tiek veikti bez būvatļaujas vai pirms tam, kad būvatļaujā, apliecinājuma kartē vai paskaidrojuma rakstā izdarīta atzīme par attiecīgo nosacījumu izpildi, gadījumos, kad attiecīgie lēmumi saskaņā ar normatīvajiem aktiem ir nepieciešami, kā arī būvdarbi, kas neatbilst būvprojektam un normatīvo aktu prasībām. Patvaļīga būvniecība ir arī būves vai tās daļas ekspluatācija neatbilstoši projektētajam lietošanas veidam vai būvdarbi, kas uzsākti bez attiecīgas projekta dokumentācijas, ja tāda nepieciešama saskaņā ar normatīvajiem aktiem (Būvniecības likums).

Uzsākot jebkurus celtniecības darbus, pat ja tas ir žoga uzstādīšana vai logu nomaiņa, jāpārlicinās par veikto darbu tiesiskumu. Jānoskaidro vai šim darbībām ir nepieciešama būvatļauja. Tieši būvniecības darbu nesaskaņošana vietējā būvvaldē un nesāņemot kaimiņu atļauju, noved pie administratīvā vai civiltiesiskā procesa. Visbiežāk pieļauj patvaļīgo būvniecību likuma nezināšanas dēļ. Arī likuma neizpratne rada problēmas. Ne visi vērsās pēc juridiskās palīdzības, bet ne katrs cilvēks var pats izprast Būvniecības likuma normas. Taču likuma nezināšana neatbrīvo no atbildības. Atbildība par būvniecības noteikumu pārkāpšanu, tai skaitā par būves patvaļīgu būvniecību, paredzēta Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 152. pantā un par to paredzēts naudas sods.

Sūdzības par patvaļīgo būvniecību saņem pašvaldība un izskata tās savas kompetences robežās. Saskaņā ar Būvniecības likuma 18. panta piekto daļu, ja ir konstatēta patvaļīga būvniecība, iestāde var pieņemt vienu no šādiem lēmumiem:

- 1) lēmumu par iepriekšējā stāvokļa atjaunošanu, piemēram, ja patvaļīga būvniecības ir žogs, tad tas noteiktajā termiņā ir jānojauc;
- 2) lēmumu par atļauju veikt būvniecību pieņem pēc noteiktajā termiņā būvniecību regulējošu normatīvo aktu prasību izpildes un pēc kaitējuma novēršanas videi, bet ja tas netiks izdarīts, tad pieņem lēmumu par iepriekšējā stāvokļa atjaunošanu (Būvniecības likums).

Rodas jautājums, vai no šīs tiesību normas izriet, ka patvaļīgo būvniecību ar pašvaldības lēmumu ir iespējams legalizēt, samaksājot pirms

tam naudas sodu. Šo jautājumu analizēja Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments un atzina, ka “ar būvniecības radīto seku novēršanu atbilstoši likumdevēja gribai ir saprotama uzbūvētās ēkas vai tās daļas nojaukšana vai citu darbību veikšana iepriekšējā stāvokļa atjaunošanai, ja ēka vai tās daļa vēl nav uzbūvēta, bet ir uzsākti būvdarbi. Tādēļ ar būvniecības radīto seku novēršanu nav saprotama tādu darbību izpilde, kas akceptē radītās sekas, tas ir, būves legalizēšana”.

Taču tostarp Augstākā tiesa vērs uzmanību, ka tiesa veicot kontroli par iestādes izdota administratīvā akta tiesiskumu, ne vien formāli piemēro tiesību normas, bet pārbauda vai personai uzliktais pienākums nav nesamērīgs (Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments, 15.04.2015).

Latvijā primārais tiesību avots ir normatīvais akts. Tomēr liela nozīme ir arī tiesu praksei un judikatūrai, kā tiesas traktē, interpretē un piemēro tiesību normas. Balstoties uz praksi ir secināms, ka pašvaldības lēmums par atļauju veikt būvniecību pēc noteiktajā termiņā būvniecību regulējošu normatīvo aktu prasību izpildes un kaitējuma novēršanas, neattiecas uz patvaļīgas būvniecības legalizāciju. Tas nav radītu negatīvu seku akcepts, bet naudas soda samaksa nav pamats būves pieņemšanai ekspluatācijā.

Autora praksē sastopami gadījumi, kad cilvēki kavē ar būvju legalizāciju, tas ir ar to ierakstīšanu zemesgrāmatā. It īpaši tas attiecas uz vēl padomju laikos uzceltajām ēkām. Lietas nav laicīgi sakārtotas, un būves nav nodotas ekspluatācijā. Bet ar laiku tiesiskais regulējums mainās, un kādreiz uzceltas būves vairs neatbilst šobrīd spēkā esošajam tiesiskajam regulējumam.

Viena no tādām lietām atrodas Daugavpils tiesā (civillietā Nr. C12199718 par patvaļīgās būvniecības objekta nojaukšanu). Prasītājs savā prasībā norāda, kaatbildētāja ir uzbūvējusi patvaļīgas būvniecības objektu – šķūni. Taču atbildētāja tam nepiekrīt. Ar pašvaldības lēmumu atzīts, ka būvniecības iecere veikt šķūņa legalizāciju atbilst teritorijas plānojumam. Turklāt piestādīta inventarizācijas lieta, kur ir norādīts, ka ekspluatācijas uzsākšanas gads ir 1997. gads un ka būvei nav patvaļīgās būvniecības pazīmes. Taču būve nav nodota ekspluatācijā un nav reģistrēta zemesgrāmatā. Lietas kārtošana novilcināšana šobrīd noveda pie tiesāšanas.

Viens no būtiskajiem momentiem ir norāde uz ekspluatācijas uzsākšanas gadu. Ekspluatācijas uzsākšanas gads definēts kā gads, kurā uzsākta būves izmantošana paredzētajai funkcijai, neatkarīgi no tā, vai būve ir

pieņemta ekspluatācijā vai nav (www.kadastrs.lv). Līdz ar to, ar dokumentiem pierādīts tikai gads, kurā tika uzsākta būves (šajā gadījumā šķūņa) izmantošana. Taču tā būve varētu būt uzbūvēta vēl agrāk.

Tiesas vērs uzmanību, ka būvniecības dokumentācijas pieprasīšana un lēmuma pieņemšana, kas sevī ietver vairāk nekā divdesmit gadus vecas būves tiesiskuma pārvērtēšanu, pārkāpj tiesiskās stabilitātes principu. Vairākos normatīvajos aktos likumdevējs ir norādījis, ka Latvijas PSR laikos veiktās būvniecības tiesiskuma pārvērtēšana nav veicama, bet ir jāaprobežojas ar faktu konstatēšanu par būves esamību dabā. Tāpat padomju laikā izbūvētas būves esamība nav jāsaskaņo būvvaldē, jo tai nav tiesības pārvērtēt minētā laika būvniecības normatīvos aktus (Administratīvā apgabaltiesa, 19.06.2012.; Administratīvās rajona tiesa, 2011; Administratīvā apgabaltiesa 15.05.2012.; Administratīvās rajona tiesas, 05.11.2013.; Augstākā tiesa, 14.09.2009). Faktiski šajā gadījumā jāpie-rāda, ka būve tika uzcelta pirms 1995. gada, tas ir pirms tam, kad tika pieņemts Būvniecības likums, kurš bija spēkā līdz 2014. gada 01. oktobrim.

Savlaicīga lietu nenokārtošana, būvju nenodošanā ekspluatācijā un turpmākā legalizācija, ierakstot zemesgrāmatā, var novest pie ilgās tiesāšanas. Turklāt iegādājoties nekustamo īpašumu, jāpārbauda visi nepieciešami dokumenti, tai skaitā inventarizācijas lietu un zemesgrāmatas apliecību.

Patvaļīga būvniecība bija aktuāls jautājums līdz Būvniecības likuma pieņemšanas un tā arī palika aktuāls pēc jauna Būvniecības likuma pieņemšanas 2013. gada 09. jūlijā. Turklāt praksē vēl ir lietas, kas uzsāktas par to, ka būves neatbilst šobrīd spēkā esošajām prasībām, jo bija uzceltas PSRS laikos, bet joprojām nav nodotas ekspluatācijā un nav ierakstītas Zemesgrāmatā. Iegādājoties nekustamo īpašumu, svarīgi pārbaudīt vai visas būves ir legalizētas, jo ja būves tika uzbūvētas neievērojot likumā noteikto, jaunajam īpašniekam būs jādomā par savu tiesību noformēšanu uz visām būvēm. Bez tā nedrīkst ieviest objektus legālā civiltiesiskā apgrozībā.

Bibliogrāfija

- Likums "Būvniecības likums" / Latvijas Republikas likums. Pieņemts 09.07.2013.; stājies spēkā 01.10.2014. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 22.06.2017. // "LV" 30.07.2013., Nr. 146 (4952). (In Latvian)
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2015. gada 15. aprīļa spriedums lietā Nr. A42547706. (In Latvian)
- Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2009. gada 14. septembra lēmums lietā Nr. PAC-1770. (In Latvian)

- Administratīvās apgabaltiesas 2012. gada 19. jūnija spriedums lietā Nr. A42885009. (In Latvian)
- Administratīvās apgabaltiesas 2012. gada 15. maija spriedums lietā Nr. A421006909. (In Latvian)
- Administratīvās rajona tiesas 2011. gada spriedums lietā Nr. A421006909. (In Latvian)
- Administratīvās rajona tiesas 2013. gada 05. novembra spriedums lietā Nr. A420570512. (In Latvian)
- Civillietā Nr. C12199718 par patvaļīgās būvniecības objekta nojaukšanu. TVNET. BVKB: teju puse pārbaudīto ēku ir labā stāvoklī. Pieejams: <https://www.tvnet.lv/6029876/bvkb-teju-puse-parbaudito-eku-ir-laba-stavokli>. (In Latvian)
- Termini un apzīmējumi. Eksploatācijas uzsākšanas gads. Pieejams: <https://www.kadastrs.lv/help?id=16545>. (In Latvian)

Legal Aspects of Unauthorized Construction

Summary

Issues of unauthorized construction were actual before the adoption of the first Construction Law, and remained actual after the adoption of the new Construction Law on July 9, 2013.

In addition, in practice there are cases, that started due to the non-compliance with the new requirements for buildings, since the buildings were built during the Soviet era, but have not yet been commissioned and are not recorded in the Land Register. During the purchase of real estate, it is important to check whether all the buildings are legalized, since if the buildings were built without observing the laws, the new owner will have to solve all issues, regarding to the registration of rights to all buildings. Without this, it is impossible to enter into legal civil circulation.

Key words: construction, unauthorized construction, legalization, commissioning.

IETEKMES UZ VIDĪ NOVĒRTĒJUMA EFEKTIVITĀTES PROBLEMĀTISKIE ASPEKTI

Rakstā “Ietekmes uz vidi novērtējuma efektivitātes problemātiskie aspekti” ir aplūkoti ietekmes uz vidi novērtējuma jomas tiesiskā regulējumā jauninājumi, kas ir vērsti uz ietekmes uz vidi novērtējuma procesā iegūtās informācijas kvalitātes nodrošināšanas kontroli, kā paredzēts 2014. gada 16. aprīlī pieņemtajā Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā 2014/52/ES, ar ko groza Direktīvu 2011/92/ES par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu, un nacionālajā tiesiskajā regulējumā. Tomēr attiecīgās Eiropas Savienības tiesību normas to pašreizējā redakcijā ir neskaidri formulētas un attiecīgi – tiek atšķirīgi interpretētas dalībvalstīs. Par to citastarp liecina par ietekmes uz vidi novērtējuma jautājumiem atbildīgo dalībvalstu kontaktpunktu un jomas ekspertu aptaujas rezultāti, saskaņā ar kuriem pēc ietekmes uz vidi novērtējuma direktīvas grozījumu transponēšanas termiņa beigām, piemēram, ekspertu akreditēšanas mehānismi un/vai ietekmes uz vidi novērtējumu komisiju skaits nav būtiski palielinājies. No vienas puses, valstīm, izvēloties šādu ietekmes uz vidi novērtējuma procesā iegūtās informācijas kvalitātes nodrošināšanas mehānismu ieviešanu, ir jārēķinās ar politiska rakstura un organizatoriska, kā arī finansiāla rakstura apsvērumiem. No otras puses, valstij, ņemot vērā tās politiskās un pilsoniskās kultūras ietvaru, kā arī pozicionējumu saistībā ar starptautiskajām organizācijām, ir iespējama jaukta veida pieeju izmantošana ietekmes uz vidi novērtējuma procesā iegūtās informācijas kvalitātes nodrošināšanas mehānismu ieviešanā un izmantošanā atbilstoši starptautiskās “labās” prakses standartiem.

Atslēgas vārdi: ietekmes uz vidi novērtējums, vides novērtējums, kvalitātes nodrošināšanas kontrole, kvalitātes nodrošināšanas mehānismi, kompetenti eksperti, kompetentās iestādes, speciālās zināšanas, ekspertu akreditācija, ietekmes uz vidi novērtējuma komisijas, ietekmes uz vidi novērtējuma profesionālās organizācijas.

Eiropas Parlamenta un Padomes 2014. gada 16. aprīļa Direktīva 2014/52/ES, ar ko groza Direktīvu 2011/92/ES par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu (turpmāk IVN direktīvas (2011) grozījumi (2014)), ievieš jaunas prasības attiecībā uz ietekmes uz vidi novērtējuma ziņojumu (turpmāk – IVN) kvalitātes nodrošināšanas mehānismiem (turpmāk – kvalitātes nodrošināšanas mehānismi, arī – kvalitātes nodrošināšanas kontrole). Šie mehānismi skar IVN īstenotāju –

ekspertu atbilstošu kompetenci, sagatavojot IVN ziņojumu, un kompetētās iestādes pietiekamās speciālās zināšanas, to izvērtējot.

Šī raksta mērķis ir veikt Eiropas Savienības (turpmāk – ES) tiesībās jaunieviešto kvalitātes nodrošināšanas kontroles paplašināto interpretāciju un analizēt tās ietekmi uz turpmāko nacionālās IVN sistēmas attīstību un tās efektivitātes veicināšanu starptautiskās “labās prakses” kontekstā.

Lai sasniegtu pētījuma ietvaros izvirzīto mērķi, pirmkārt, konspektīvi tiek sniegti tādu jēdzienu kā IVN procesa “efektivitāte” un “kvalitātes kontrole” skaidrojumi, veidojot izpratni par kvalitātes nodrošināšanas mehānismu būtību teorētiskā aspektā. Otrkārt, tiek salīdzinātas IVN direktīvas (2011) grozījumos (2014) ietvertās tiesību normas, kas attiecas uz kvalitātes nodrošināšanas kontroli, un Latvijas spēkā esošais tiesiskais regulējums šajā jomā. Treškārt, tiek analizēta citu valstu pieredze kvalitātes nodrošināšanas mehānismu izmantošanā un piedāvāti apsvērumi nacionālās IVN sistēmas efektivitātes uzlabošanas risinājumiem.

Pētījuma ietvaros izvirzītā mērķa sasniegšanai un uzdevumu izpildei ir izmantotas tādas zinātniskās pētniecības metodes kā deskriptīvā, vēsturiskā, salīdzinošā, kompleksās analīzes un juridiski konstruktīvā. Pētījuma izstrādes avoti aptver normatīvos aktus, tiesību zinātnes un starpdisciplināra rakstura pētījumus, ES institūciju izstrādātos dokumentus un dalībvalstu par IVN atbildīgo kontaktpunktu aptaujas rezultātus.

1. Ietekmes uz vidi novērtējuma starpdisciplinārais raksturs

IVN ir tiesiski regulēts instruments ar starpdisciplināru raksturu, tādējādi īstenojot plašāku ilgtspējas mērķu sasniegšanu. Saskaņā ar Latvijas Republikas likuma “Par ietekmes uz vidi novērtējumu” (turpmāk – Novērtējuma likums) 1. panta 2. punktā sniegto definīciju, IVN ir “procedūra, kas veicama šajā likumā noteiktajā kārtībā, lai novērtētu paredzētās darbības [...] īstenošanas iespējamo ietekmi uz vidi un izstrādātu priekšlikumus nelabvēlīgas ietekmes novēršanai vai samazināšanai vai aizliegtu paredzētās darbības uzsākšanu normatīvajos aktos noteikto prasību pārkāpumu gadījumos”. Tomēr IVN teorētiskās nostādnes neaprobežojas vien ar tiesisko regulējumu. Virkne ar IVN saistīto jēdzienu un koncepciju (tostarp efektivitātes un kvalitātes kontroles) ir veidojušās un turpina attīstīties citu zinātņu ietekmē, atgriezeniskā veidā radot ietekmi uz tiesiskā regulējuma attīstības tendencēm.

1.1. Ietekmes uz vidi novērtējuma efektivitātes jēdziena raksturojums

IVN jomā jēdziens “efektivitāte” ir definējams kā pakāpe, kādā IVN ir izdevies sasniegt tā mērķus un nolūku, lai veicinātu procesa izpratni un uzlabotu tā sniegumu (Wood 2003; Cashmore et al. 2010; Peterson 2010). Citiem vārdiem sakot, vai IVN darbojas, kā paredzēts, un atbilst mērķim, kuram tas tika izstrādāts (Sadler 1996; Pölonen et al. 2011). IVN speciālajā literatūrā visbiežāk sastopamā pieeja ir IVN efektivitātes “sadališana” četrās līdz sešās dimensijās, kā procesuālajā, materiālajā, transaktīvajā, normatīvajā, plurālisma un zināšanu/mācīšanās (Veronez and Montaño 2015). Saskaņā ar šo pieeju IVN efektivitāte būtu definējama kā pakāpe, kādā IVN, pirmkārt, darbojas atbilstoši tiesiskajiem noteikumiem un principiem (procesuāli); otrkārt, sasniedz paredzētos mērķus un tā rezultāts veicina atbilstošu un videi draudzīgu lēmumu pieņemšanu attiecībā uz projektu (materiāli); treškārt, nosaka apmēru, kādā novērtējuma mērķi tiek efektīvi sasniegti attiecībā pret finansiālajiem un temporālajiem resursiem (transaktīvi); ceturtkārt, nodrošina iesaistīto pušu mācīšanos, zināšanas un uzskatu maiņu (normatīvi, ietverot vai izdalot atsevišķi plurālismu un zināšanas/mācīšanos) (Veronez and Montaño 2015). IVN procesā visas šīs dimensijas pārklājas un mijiedarbojas, tomēr, veicot tā analīzi strukturāli, ir iespējams izdalīt katru dimensiju raksturojošos elementus.

1.2. Ietekmes novērtējuma kvalitātes aspekti

IVN būtība ir iegūt informāciju par paredzētās darbības ietekmi uz vidi. Neraugoties uz atšķirīgiem empīrisko pētījumu rezultātiem saistībā ar IVN procesā iegūtās informācijas ietekmi uz lēmumu pieņemšanu (Günther et al. 2017; Lyhne et al. 2016), vispārēji tiek uzskatīts, ka tās augstvērtīgums veicina pamatotāku un racionālāku lēmumu pieņemšanu (European Commission 2003; Eiropas Komisija 2009; Pölonen 2006; Vircavs 2005). Tomēr šī informācija, piemēram, IVN ziņojuma kvalitāte un pilnīgums ne vienmēr ir kritiskas tiesiskās kontroles objekts (Holder 2004; ACCC/C/2006/16 2008; Pölonen 2006), tāpēc katrā konkrētā IVN gadījumā pastāv nepieciešamība nodrošināt pēc iespējas kvalitatīvāku, pilnvērtīgāku un objektīvāku satura informāciju, kuru, atbilstoši atvasinot un interpretējot, tiktu nodrošināta pēc iespējas videi draudzīgāka – pamatota un racionāla lēmuma pieņemšana.

Tādējādi kvalitātes kritēriju ir iespējams attiecināt uz IVN efektivitātes materiālo dimensiju un izšķirt “IVN dokumentācijā izmantotās infor-

mācības kvalitāti” (Eiropas Komisija 2009) kā šo dimensiju raksturojošo elementu. Šādā ziņā var runāt par IVN ziņojumu “kvalitātes nodrošināšanas kontroli”, no kuras ir atvasināmi “kvalitātes nodrošināšanas mehānismi”, kas var vairot IVN dokumentācijā izmantotās informācijas kvalitāti, vienlaikus nostiprinot IVN kā vides vadības instrumenta potenciālu (Fuller 1999), un kuru neesamība saskaņā ar praktisko pētījumu rezultātiem var tikt uzskatīta par vienu no IVN procesa trūkumiem (Fischer 2018).

Teorijā un praksē pastāv dažādi kvalitātes nodrošināšanas mehānismi. To starpā zināmākie ir sabiedrības veiktā pārbaude, kas tiek izmantota kā visbiežāk sastopamais kvalitātes nodrošināšanas mehānisms daudzās IVN sistēmās (Günther et al. 2017), kompetento ekspertu akreditācija (arī – licencēšana, sertifikācija) un īpašas IVN komisijas, kā arī neformāli paņēmieni, piemēram, iekšējās kvalitātes kontroles sistēmas organizācijās (Lyhne et al. 2016). Izvēloties IVN procesā iegūtās informācijas kvalitātes nodrošināšanas mehānismu ieviešanu makrolīmenī, valstīm ir jārēķinās ar politiska rakstura un organizatoriska, kā arī jo īpaši – finansiāla rakstura apsvērumiem. Tādējādi par alternatīvu vai dažkārt – papildinošu kvalitātes nodrošināšanas mehānismu ir uzskatāmas spēcīgas nacionālās IVN profesionālās organizācijas, kurām dažkārt piemīt arī akadēmiskās pētniecības ievirze, līdzīgi kā to praktizē Starptautiskā ietekmes asociācija (International Association for Impact Assessment 2018). Šādu organizāciju aktīva līdzdalība, piemēram, ekspertu reģistrēšanā, IVN ziņojumu analizē un labās prakses vadlīniju izstrādē var būtiski veicināt IVN efektivitātes vairošanu nacionālā līmenī.

2. Ietekmes uz vidi novērtējuma kvalitātes nodrošināšanas kontroles mehānismi tiesiskajā regulējumā

Balstoties uz agrāko pētījumu rezultātiem (European Commission et al. 2009; GHK and Technopolis 2008), no kuriem citastarp izriet, ka IVN ziņojumu kvalitāte dalībvalstu vidū ievērojami atšķiras, IVN direktīvas (2011) grozījumi (2014) ievieš divus kvalitātes nodrošināšanas mehānismu elementus kumulatīvi, 5. panta 3. punktā:

1. a) apakšpunktā nosakot, ka “attīstītājs nodrošina, ka [IVN] ziņojumu sagatavo kompetenti eksperti” (turpmāk – kompetento ekspertu klauzula);
2. b) apakšpunktā paredzot, ka “kompetentā iestāde nodrošina, ka tai ir pietiekamas speciālās zināšanas, lai izskatītu [IVN] ziņojumu, vai

arī vajadzības gadījumā ir pieeja šādām speciālajām zināšanām” (turpmāk – kompetentās iestādes speciālo zināšanu klauzula).

Lai gan pieeja, kas izriet no IVN direktīvas (2011) grozījumiem (2014), attiecībā uz kvalitātes nodrošināšanas kontroli ideoloģiski ir uzskatāma par progresīvu, tomēr kā kompetento ekspertu, tā kompetentās iestādes speciālo zināšanu klauzulas formulējums ir vispārīgs un atšķirīgi interpretējams. Piemēram, Eiropas Komisijas (2012) sākotnējais grozījumu priekšlikums ietvēra konkrētāku un ambiciozāku kvalitātes nodrošināšanas kontroles tvērumu, saskaņā ar kuru kompetento ekspertu klauzula nozīmētu “akreditētus un tehniskajā ziņā kompetentus ekspertus”. Savukārt 5. panta 3. punkta b) apakšpunkta redakcija tika piedāvāta šādā veidā: “Kompetentā iestāde nodrošina, ka vides ziņojumu pārbauda akreditēti un tehniskajā ziņā kompetenti eksperti un/vai valsts ekspertu komisijas” (Eiropas Komisija 2012).

Pašreizējā IVN direktīvas (2014) redakcijā kompetento ekspertu klauzula faktiski nenozīmē dalībvalsts vispārēju pienākumu ieviest IVN ekspertu akreditācijas sistēmu, tomēr praksē šī tiesību norma nozīmē vismaz to, ka attiecīgajiem speciālistiem, kas veic IVN, būtu atbilstošs profesionalitātes līmenis. Turklāt ir jāņem vērā, ka IVN tiesiskais regulējums ES līmeni jau kopš pirmās direktīvas pieņemšanas 1985. gadā izvirza tikai minimālās prasības noteiktu paredzēto darbību ietekmes uz vidi identifikācijai un novērtēšanai (Wathern 1988; Pölönen 2006), kā arī nacionālo IVN sistēmu struktūrām, atstājot plašu rīcības brīvību dalībvalstīm attiecībā uz dažādu IVN procesa elementu detalizāciju. Tas nozīmē, ka, neraugoties uz jauno tiesību normu formulējumu, konkrētu IVN ziņojumu kvalitātes nodrošināšanas mehānismu un to darbības veidu noteikšana paliek dalībvalstu tiesiskā regulējuma un prakses ziņā (Pölönen 2006, 2011).

Latvijas tiesiskajā regulējumā no ES tiesībām izrietošā kompetento ekspertu klauzula ir ietverta Novērtējuma likuma 17. panta pirmajā prim daļā, kas tika pieņemta 2018. gada 17. maijā, ieviešot IVN direktīvas (2011) grozījumu (2014) prasības. Tajā ir paredzēts, ka IVN ziņojumu ir jāizstrādā speciālistiem ar atbilstošu izglītību un kompetentajai iestādei – Vides pārraudzības valsts birojam, izsniedzot programmu, ir jānorāda “minimālās prasības attiecībā uz akadēmisko vai profesionālo augstāko izglītību, kāda nepieciešama ziņojumā iekļaujamo paredzētās darbības ietekmju vērtējumu sagatavošanai”. Papildus ir noteikta prasība, ka IVN ziņojumā ir jāietver speciālistu, kuri piedalījušies tā sagatavošanā, saraksts ar attiecīgām norādēm uz izglītību.

Savukārt kompetentās iestādes speciālo zināšanu klauzulas atainojums ir meklējams Novērtējuma likuma 16. panta trešajā daļā un 20. panta otrajā daļā. No šīm tiesību normām izriet, ka Vides pārraudzības valsts birojs ir tiesīgs pieaicināt ekspertus, izstrādājot programmu un sagatavojot atzinumu, nosūtīt IVN ziņojumu izvērtēšanai citām valsts institūcijām, kā arī pieprasīt no ierosinātāja papildu informāciju. Šādā veidā tiek uzskatīts, ka vispārēji kompetentajai iestādei un tās personālam ir nepieciešamās speciālās zināšanas, lai izvērtētu IVN ziņojumus, vadaizpildes gadījumā izmantojot ekspertu un citu valsts institūciju palīdzību un ierosinātāja iesniegto informāciju. Šīs tiesību normas (ar atsevišķiem redakcionāliem labojumiem) ir bijušas spēkā kopš Novērtējuma likuma pieņemšanas 1998. gadā.

Vispārēji ir uzskatāms, ka, formāli vērtējot, Latvijas tiesiskajā regulējuma IVN direktīvas (2011) grozījumu (2014) tiesību normas, kas vispārīgi regulē kontroles nodrošināšanu attiecībā IVN ziņojumu kvalitāti, ir ieviestas pareizi.

3. Citu valstu pieredze ietekmes uz vidi novērtējuma ziņojumu kvalitātes nodrošināšanas mehānismu izmantošanā

Ņemot vērā, ka ES tiesību IVN regulācijas prasību pareiza transponēšana nav vienīgais nacionālās IVN sistēmas efektivitātes rādītājs un IVN nav tikai vides tiesību prasību atbilstības novērtējums (Fischer 2018), citu valstu, jo sevišķi tādu, kur pastāv ilgstošas IVN režīma piemērošanas tradīcijas, “labā prakse” (Joseph et al. 2015; GHK and Technopolis 2008) var sniegt noderīgas norādes par IVN ziņojumu kvalitātes nodrošināšanas mehānismu veidiem un to izmantošanu kā formālā, tā neformālā veidā.

Apkopojot speciālajā literatūrā sniegto informāciju un veicot par IVN jautājumiem atbildīgo ES dalībvalstu kontaktpunktu un jomas ekspertu aptauju (Neimane 2018), ir konstatējams, ka arī pēc IVN direktīvas (2011) grozījumu (2014) transponēšanas tiesiskais regulējums un prakse attiecībā uz kvalitātes nodrošināšanas mehānismiem ES dalībvalstīs nav būtiski mainījušies. Ir zināmas vien dažas valstis, kā, piemēram, Malta un Portugāle, kas ir apsvērušas IVN ekspertu akreditācijas sistēmas ieviešanu (Neimane 2018; Ramos 2016). Atsevišķās valstīs, kā Beļģijā, Čehijā, Grieķijā, Igaunijā, Lielbritānijā (neformālā veidā) un dažos Spānijas autonomajos apgabalos, IVN ekspertu akreditācija bija praktizēta jau iepriekš (Neimane 2018; Netherlands Commission for Environmental Assessment 2014). Arī IVN komisijas, lai gan to darbības mandāts ne vienmēr aptver visu

ar IVN piemērošanu saistīto projektu kontroli, ir vēsturiski pastāvējušas vairākās valstīs, kā, piem., Beļģijas Valonijas un Flandrijas reģionos, kā arī federālajā jūras vides atļaujas procedūrā, Francijā, Itālijā, Nīderlandē, Polijā un Ungārijā (Neimane 2018; Mostert 1995). No tām zināmākā ir Nīderlandes IVN komisija, kuras statuss un autoritāte, kā arī tās konsultatīvā ziņojuma pievienotā vērtība lēmumu pieņemšanas kvalitātes nodrošināšanā tiek augstu vērtēta IVN kopienā, vispārēji uzskatot, ka konsultatīvais ziņojums nodrošina turpmākā lēmumu pieņemšanas procesa paredzamību un IVN ziņojuma spēju “izturēt” arī tiesiskuma pārbaudi tiesā (Hoevenaars 2018; van Boven 2018).

Kā liecina akadēmiskie pētījumi (Yang 2018; Morgan 2012), IVN ir uzskatāms par globalizētu vides tiesību normas piemēru, jo tiek piemērots gandrīz visās Apvienoto Nāciju Organizācijas dalībvalstīs. Savukārt saskaņā ar Starptautiskās tiesas praksi (International Court of Justice, Pulp Mills on the River Uruguay 2010) IVN veikšana ir vispārēja starptautisko tiesību prasībagādījumos, kad pastāv būtisks risks, ka paredzētā darbība varētu radīt būtisku nelabvēlīgu ietekmi pārrobežu kontekstā. Tādējādi IVN “labā prakse” nav reģionāli noteikta, bet pēc būtības globāla, ņemot vērā arī to faktu, ka, pateicoties starptautisko institūciju ietekmei, nereti, piemēram, jaunattīstības valstu īstenoto projektu IVN prasības ir bijušas augstākas nekā attīstītajās valstīs (Walmsley and Patel 2011). Pētījumi (Rebelo and Guerreiro 2017; Netherlands Commission for Environmental Assessment 2014) liecina, ka ekspertu akreditācija obligātā veidā tiek īstenota arī tādās valstīs kā Angolā, Botsvānā, Indijā, Kenijā, Mozambikā, Nigērijā, Dienvidāfrikā, Tanzānijā, bet brīvprātīgi – ASV, Austrālijā, Jaunzēlandē, Kanādā, Namibijā. IVN komisiju izmantošana ir novērota arī Indonēzijā, Kanādā un Malaizijā (Mostert 1995). Savukārt spēcīgas profesionāla rakstura organizācijas darbojas ASV, Brazīlijā, Dānijā, Dienvidāfrikā, Francijā, Ganā, Igaunijā, Irānā, Itālijā, Jaunzēlandē, Kamerūnā, Kanādā, Korejā, Lielbritānijā, Mozambikā, Portugālē, Somijā, Spānijā, Vācijā un Zambijā (Neimane 2018; International Association for Impact Assessment 2018).

Šādā ziņā, salīdzinot dažādu valstu tiesisko regulējumu un praksi, var secināt, ka valstis ir klasificējamas divās galvenajās kategorijās atbilstoši punktu skaitam: tādās, kurās pastāv viens vai vairāki kvalitātes nodrošināšanas kontroles mehānismi – ekspertu akreditācija, IVN komisijas vai spēcīga profesionāla rakstura organizācija (1 – 3 punkti), un tādās, kur šādu mehānismu praktiski nav, piemēram, Latvijā (0 punkti). Vērtējot starptautisko praksi, ir jāsecina, ka šādā ziņā otrās kategorijas

valstīm būtu nepieciešams pārvērtēt to nacionālo IVN sistēmu tiesisko regulējumu un praksi, veicot tās atbilstības nodrošināšanu “labās prakses” starptautiskajiem standartiem un ieviešot vismaz vienu kvalitātes nodrošināšanas kontroles mehānismu pilnvērtīgā veidā.

Secinājumi

1. Ietekmes uz vidi novērtējuma efektivitātes un kvalitātes koncepcijas ir cieši saistīti jēdzieni. Ietekmes uz vidi novērtējuma dokumentā izmantotās informācijas kvalitāte ir viens no ietekmes uz vidi novērtējuma efektivitātes materiālās dimensijas raksturojošajiem elementiem.
2. Teorijā un praksē pastāv dažādi ietekmes uz vidi novērtējuma ziņojumu kvalitātes nodrošināšanas mehānismi, kuru starpā kā zināmākie makrolīmeņi ir sabiedrības veiktā pārbaude, kompetento ekspertu akreditācija un īpašu ietekmes uz vidi novērtējuma komisiju izveidošana. Tostarp kvalitātes nodrošināšanas kontrolē būtiska loma ir spēcīgām nacionālajām ietekmes uz vidi novērtējuma profesionālajām organizācijām.
3. Eiropas Parlamenta un Padomes 2014. gada 16. aprīļa Direktīva 2014/52/ES, ar ko groza Direktīvu 2011/92/ES par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu, ievieš divus ietekmes uz vidi novērtējuma ziņojumu kvalitātes nodrošināšanas mehānismu elementus, paredzot nepieciešamību pēc “kompetentu ekspertu” iesaistes ietekmes uz vidi novērtējuma ziņojuma sagatavošanā un “kompetentās iestādes speciālajām zināšanām”, veicot šī ziņojuma izvērtēšanu. Latvijas tiesiskais regulējums ietekmes uz vidi novērtējuma jomā formāli atbilst Eiropas Savienības tiesību prasībām, jo dalībvalstīm ir sniegta plaša rīcības brīvība attiecībā uz šo ietekmes uz vidi novērtējuma procesa elementu detalizāciju.
4. Citu pasaules valstu “labā prakse” var sniegt noderīgas norādes par ietekmes uz vidi novērtējuma ziņojumu kvalitātes nodrošināšanas mehānismu veidiem un to izmantošanu kā formālā, tā neformālā veidā:
  - a. atbilstoši minēto kvalitātes nodrošināšanas mehānismu izmantošanai valstis var klasificēt trīs punktu sistēmā, saskaņā ar kuru ir izdalāmas divas valstu grupas – punktu skaits “nesasniedz viens” un punktu skaits ir “vismaz viens”;
  - b. Latvijas gadījumā, kad iegūto punktu skaits “nesasniedz viens”, ir nepieciešams veikt nacionālās ietekmes uz vidi novērtējuma sistēmas tiesiskā regulējuma un prakses pārvērtēšanu, nodrošinot tās atbilstību starptautiskās “labās prakses” standartiem.

Bibliogrāfija

- Cashmore M., Richardson T., Hilding-Ryedvick T., Emmelin L. Evaluating the effectiveness of impact assessment instruments: Theorising the nature and implications of their political constitution. *Environmental Impact Assessment Review*, 2010, 30, pp. 371–379. DOI: 10.1016/j.eiar.2010.01.004
- Eiropas Komisija. Priekšlikums. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva, ar ko groza Direktīvu 2011/92/ES par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu, 2012, COM(2012) 628 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012PC0628&from=EN>
- Eiropas Kopienu Komisija. Komisijas ziņojums Padomei, Eiropas Parlamentam, Eiropas Ekonomikas un Sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai Par direktīvas par ietekmes uz vidi novērtējumu (IVN) piemērošanu un efektivitāti (Direktīva 85/337/EEK, kurā grozījumi izdarīti ar Direktīvu 97/11/EK un 2003/35/EK). Brisele, 23. jūlijs, 2009, COM(2009) 378 galīgā redakcija. Pieejams: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/91414f94-63bb-4932-bff5-31eb28338bc1/language-lv>
- European Commission, DG ENV, Cowi A/S. Study concerning the report on the application and effectiveness of the EIA Directive. June, 2009. Final report. Pieejams: http://ec.europa.eu/environment/archives/eia/pdf/eia_study_june_09.pdf
- European Commission. Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the Application and Effectiveness of the EIA Directive (Directive 85/337/EEC as amended by Directive 97/11/EC). Brussels, 23 June, 2003, COM(2003) 334 final. Pieejams: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2003/EN/1-2003-334-EN-F1-1.Pdf>
- Fischer T. B. EIA in the EU: past, present and future. EIALAW2018. Helsinki, Finland. 23 March, 2018. Pieejams: <http://www.yvary.fi/eialaw2018-abstracts/>
- Fuller K. "Quality and quality control in environmental impact assessment." In: Petts J., ed. *Handbook of Environmental Impact Assessment*. Vol. 2. Oxford: Blackwell Science, 1999, pp. 134–150. ISBN 9780632047710
- GHK, Technopolis. Evaluation on EU legislation – Directive 85/337/EEC (environmental impact assessment, EIA) and associated amendments. Final report, 2010. Pieejams: <http://ec.europa.eu/environment/eia/pdf/Evaluation%20of%20EIA.pdf>
- Günther M., Geißler G., Köppel J. Many roads may lead to Rome: Selected features of quality control within environmental assessment systems in the US, NL, CA, and UK. *Environmental Impact Assessment Review*, 2017, 62, pp. 250–258. DOI: 10.1016/j.eiar.2016.08.002
- Holder J. *Environmental Assessment: The Regulation of Decision Making*. Oxford: Oxford University Press, 2004. ISBN 9780198267720

- Hoevenaars G. “Independent quality control. How does it work in Netherlands?”
In: Netherlands Commission for Environmental Assessment, ed. Views & Experiences for Environmental Assessment. Utrecht: Netherlands Commission for Environmental Assessment, 2018, pp. 10–15. Pieejams: http://api.commissiener.nl/docs/mer/diversen/ncea_views_and_experiences_2018_webversie.pdf
- International Association for Impact Assessment. The leading global network on impact assessment. 2018. Pieejams: <http://www.iaia.org>
- Joseph C., Gunton T., Rutherford M. Good practices for environmental assessment. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 33(4), 2015, pp. 238–254.
- Lyhne I., Cashmore M., Runhaar H., van Laerhoven F. Quality Control for Environmental Policy Appraisal Tools: An Empirical Investigation of Relations Between Quality, Quality Control and Effectiveness. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 18(1), 2016, pp. 121–140. DOI: 10.1080/1523908X.2015.1053438
- Morgan R. K. Environmental impact assessment: the state of the art. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 30(1), 2012, pp. 5–14. DOI: 10.1080/14615517.2012.661557
- Neimane L. Dalibvalstu kontaktpunktu aptaujas rezultāti (2018. gada jūlijā – augustā). 2018. Personiskā arhīva materiāls.
- Mostert E. Commissions for Environmental Impact Assessment: Their contribution to the effectiveness of Environmental Impact Assessment. 1995. Delft: Delft University Press.
- Netherlands Commission for Environmental Assessment. EIA accreditation: what and how? Draft version. 2014. Pieejams: http://api.commissiener.nl/docs/mer/diversen/ncea_eia_accreditation_building_block_draft_nov_2014.pdf
- Peterson K. Drivers of Effectiveness of Environmental Assessment. Abstract. Tallinn: Tallinna Üllikool. 2010. ISBN 9789949463657
- Pölonen I., Hokkanen P., Jalava K. The effectiveness of the Finish EIA system – What works, what doesn’t, and what could be improved? *Environmental Impact Assessment Review*, 31, 2011, pp. 120–128. DOI: 10.1016/j.eiar.2010.06.003
- Pölonen I. Quality control and the substantive influence of environmental impact assessment in Finland. *Environmental Impact Assessment Review*, 62, 2006, pp. 481–491. DOI: 10.1016/j.eiar.2005.11.005
- Ramos T. B., Mascarenhas A., Polido A. Challenges and opportunities for the revised EIA Directive Implementation in Portugal. *UVP-report*, 30(2), 2016, pp. 82–87. DOI: 10.17442/uvp-report.030.15
- Rebello C., Guerreiro J. Comparative Evaluation of the EIA Systems in Kenya, Tanzania, Mozambique, South Africa, and the European Union. *Journal of Environmental Protection*, 8, 2017, pp. 603–636. DOI: 10.4236/jep.2017.85040

- Sadler B. International Study of the Effectiveness of Environmental Assessment. Final Report: Environmental Assessment in a Changing World: Evaluating Practice to Improve Performance. Ottawa: Canadian Environmental Assessment Agency, International Association for Impact Assessment. 1996, ISBN: 9780662247029
- van Boven G. "The role of environmental assessment in the landscape approach. Finding joint solutions." In: Netherlands Commission for Environmental Assessment, ed. Views & Experiences for Environmental Assessment. Utrecht: Netherlands Commission for Environmental Assessment, 2018, pp. 38–45. Pieejams: http://api.commissiomer.nl/docs/mer/diversen/ncea_views_and_experiences_2018_webversie.pdf
- Veronez F. A., Montañó M. EIA effectiveness: conceptual basis for an integrative approach. IAIA annual conference 'Impact Assessment in the Digital era'. Florence, Italy, 20–23 April, 2015, conference proceedings. Pieejams: <http://conferences.iaia.org/2015/Final-Papers/Veronez,%20Fernanda%20%20EIA%20effectiveness,%20conceptual%20basis%20for%20an%20integrative%20approach.pdf>
- Vircavs M. Vide, ietekmes un novērtējums: principi un analīze. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2005. ISBN 998476656X
- Walmsley B., Patel S. SADC Environmental Legislation Handbook 2012. 3rd ed. Pretoria: Development Bank of Southern Africa (DBSA) in collaboration with the Southern African Institute for Environmental Assessment (SAIEA). 2011. ISBN 978920227012
- Wathern P. "The EIA directive of the European Community." In: Wathern P., ed. Environmental Impact Assessment. London: Unwin Hyman, 1998, pp. 192–209. ISBN 9780044450528
- Wood C. Environmental Impact Assessment: A Comparative Review. 2nd ed. Harlow: Pearson Education Limited. 2003, ISBN 9780582369696
- Yang T. The Emergence of the Environmental Impact Assessment Duty as a Global Legal Norm and General Principle of Law. Draft, Hastings Law Journal, Forthcoming. 2018. Pieejams: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3202454

Normatīvie akti

- Eiropas Parlamenta un Padomes 2014. gada 16. aprīļa Direktīva 2014/52/ES, ar ko groza Direktīvu 2011/92/ES par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. 25.04.2014., L 124/1 – L 124/18 (IVN direktīvas (2011) grozījumi (2014)).
- Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 13. decembra Direktīva 2011/92/ES par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu (kodificēta versija). Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. 28.01.2012., L 26/1 – L 26/21 (IVN direktīva (2011)).

Likums “Par ietekmes uz vidi novērtējumu”: LR likums. 1998, 14. oktobris. Latvijas Vēstnesis, 322/325(1383/1386), 30.10.1998. (Novērtējuma likums). Grozījumi likumā “Par ietekmes uz vidi novērtējumu”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2018. 24. maijs, Nr. 101 (6187).

Juridiskās prakses materiāli

International Court of Justice Judgement of 20 April 2010. Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), Judgment, I.C.J. Reports 2010.

United Nations Economic Commission for Europe. Compliance Committee of the Aarhus Convention, ACCC/C/2006/16 (Lithuania), ECE/MP.PP/2008/5/Add.6, 2008. 7 March.

Issues of Effectiveness of Environmental Impact Assessment

Summary

The article ‘Issues of Effectiveness of Environmental Impact Assessment’ addresses the regulatory framework aimed at the quality assurance control of information obtained during the environmental impact assessment process as foreseen in the the Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment and national legislation. However, the relevant European Union law, in its current wording, is vague and accordingly interpreted differently in the Member States. This is inter alia evidenced by the results of a questionnaire from national contact points and experts of the environmental impact assessment. The results reveal that after the deadline for transposition of the amendments to the directive, for example, such mechanisms as expert accreditation and/or the number of environmental impact assessment commissions has not significantly increased. On the one hand, countries should consider political, organizational and financial considerations when choosing such quality assurance mechanisms for the information obtained during the environmental impact assessment process. On the other hand, considering the context of its political and civic culture, as well as its positioning in relation to international organizations, the state is likely to have a mixed approach to the implementation and use of quality assurance mechanisms for the information obtained during the environmental impact assessment process according to the standards of international “best practice”.

Key words: environmental impact assessment, environmental assessment, quality assurance control, quality assurance mechanisms, experts accreditation, environmental impact assessment commissions, environmental impact assessment professional organizations.

IZGLĪTĪBAS PIEEJAMĪBAS ANALĪZE KRIEVIJĀ UN LIELBRITĀNIJĀ PERSONĀM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

Referāta mērķis ir analizēt programmas un pētījumus par izglītības pieejamību personām ar garīgās attīstības traucējumiem, to pamatojot ar ārvalstu prakses piemēru izpēti. Autore izvēlējās Krievijas un Lielbritānijas pieredzes analīzi, jo Krievijas Federācija ir izglītības pieejamības personām ar garīgās attīstības traucējumiem nodrošināšanas sākumstadijā, savukārt Lielbritānijā neseno tika veikta izglītības sistēmas reforma, lai padarītu izglītību vēl pieejamāku personām ar īpašām vajadzībām. Referātā tiek analizēti pētījumi vai programmas, kuru pasākumi veikti saistībā ar izglītības sistēmas pilnveidošanu un izglītības pieejamību. Pēc abu valstu pieredzes izpētes autore secina, ka Krievijas Federācija izstrādāja izglītības iegūšanas standartu personām ar invaliditāti, kas ir viens no pasākumiem izglītības pieejamības nodrošināšanas uzlabošanai. Savukārt Lielbritānija vairāk pievēršas personu ar invaliditāti psiholoģiskajam komfortam un pieredzei izglītības iegūšanā un darba meklējumos, tāpat jau vairāk analizē to, ar kādām psiholoģiskām problēmām saskaras personas ar invaliditāti, un kāds atbalsts vēl nepieciešams.

Atslēgas vārdi: izglītības pieejamība, izglītība, garīgā attīstība, traucējumi.

Mūsdienu apstākļos izglītības sistēmas modernizācija veido pamatu ekonomikas un sabiedrības attīstībai, kur tiek izmantotas jaunākās inovācijas un tehnoloģijas. Tā ir izglītība, kura pati ir inovāciju procesu katalizators un instruments, kas virzās uz efektīvu ekonomikas un valsts sistēmas funkcionēšanu. Referātā autore, izmantojot publisko programmu un pētījumu analīzi par pasākumiem Krievijas Federācijas izglītības sistēmas uzlabošanā un Lielbritānijas pieredzi saistībā ar jauniešu ar īpašām vajadzībām panākumiem izglītībā un darba meklējumos, apkopo šo valstu sasniegumus izglītības pieejamības nodrošināšanā bērniem ar īpašām vajadzībām. Programmu un pētījumu analīzei un rezultātu apkopošanai izmantota formāli loģiskā analīze, aprakstošā un monogrāfiskā metode.

1. Izglītības pieejamība Krievijā un nepieciešamie uzlabojumi

Krievijas izglītības attīstībā liels uzsvars tiek likts uz dažādu programmu izstrādi un projektu realizāciju. Izglītības pieejamības nodrošināšanā

pēdējā laika būtiskākā programma ir valsts programmas “Izglītības attīstība 2013.–2020. g.” (Gosprogramma “Razvitie obrazovanija 2013–2020. gg.” 2016) realizācija Krievijas Federācijā. Programma ietver arī izglītojamo ar invaliditāti tiesiskās garantijas izglītības iegūšanā, balstoties uz Krievijas Federācijas 2012. gada 29. decembra likumu Nr. 273-FZ “Par izglītību” (Zakon “O obrazovanii” 2012), kas ir tiesiskais pamats izglītojamiem ar īpašām vajadzībām uz iekļaujošo izglītību, speciālo apstākļu radīšanu un adaptētajām izglītības programmām. Iekļaujošās izglītības definīciju sniedz arī ANO Bērnu fonds Krievijas Federācijā raksturojot inkluzīvo izglītību, kā mācību procesu, kad visi bērni, neatkarīgi no viņu fiziskajām, psihiskajām, intelektuālajām, kultūras, etniskajām, valodas un citām īpatnībām, iegūst izglītību vispārējā izglītības sistēmā un savā dzīvesvietā līdzās saviem vienaudžiem, un tiek ņemtas vērā viņu īpašās vajadzības un tiek nodrošināts nepieciešamais speciālais atbalsts. (Inkluzivnoe obrazovanie v Rossii 2011) Federālais valsts izglītības standarts ietver arī iekļaujošās izglītības terminu, kas nozīmē vienlīdzīgas piekļuves izglītībai nodrošināšanu visiem izglītojamiem, ņemot vērā izglītības īpašo vajadzību un individuālo iespēju daudzveidību. Krievijā iekļaujošā izglītība ir ietverta arī valsts izglītības standartā, kas apstiprina tiesisko garantiju uz izglītības pieejamību bērniem ar īpašām vajadzībām esamību un realizāciju.

Starp galvenajiem rezultātiem, kurus sagaida no izglītības attīstības programmas realizācijas, ir skolēnu mācību rezultātu uzlabojums, balstoties uz starptautisko salīdzinošo izpēti par vispārējās izglītības kvalitāti; iedzīvotāju apmierinātības ar izglītības pakalpojumu kvalitāti pieaugums; nosacījumu izveide, lai jebkurš valsts pilsonis saņemtu profesionālo izglītību, kvalifikācijas celšanu un pārkvalifikāciju visa mūža garumā; sistēmas izveidošana visās vispārējās izglītības iestādēs, kas atbilst federālā izglītības standarta prasībām un ietver nosacījumus izglītības pieejamības nodrošināšanai bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem u.c. Nodrošinot izglītības pieejamību, galvenokārt, bērni ar invaliditāti, tajā skaitā ar garīgās attīstības traucējumiem, mācās mājās, izmantojot tālmācības iespējas. Mācības mājās aptver vairāk nekā 70 procentus no kopējā bērnu skaita, kuriem tas tika rekomendēts. Tātad Krievijā uzsvars tiek likts uz tālmācībām tiem bērniem ar invaliditāti, kuri nevar piedalīties iekļaujošajā izglītības sistēmā. Tomēr tiek atzīts, ka šāda veida izglītības iegūšana nav vispiemērotākais veids visiem izglītojamiem ar īpašām vajadzībām. (Shmatko 1999; Četverikova 2016) No otras puses tiek norādīts, ka nav

pietiekami izveidota vide, lai izglītojamie ar īpašām vajadzībām varētu iegūt izglītību vispārējās izglītības skolās. (Kulagina 2014)

Izglītības attīstības programmas realizācijas mērķis ir panākt, lai katrs bērns ar invaliditāti varētu iegūt kvalitatīvu vispārējo izglītību pēc paša izdarītās izvēles: attālinātā formā, izmantojot jaunākās tehnoloģijas, speciālo izglītību, piedaloties iekļaujošajā izglītībā, mācoties kopā ar citiem bērniem vispārējās izglītības skolā, pieprasot atbalstu turpmākajā profesionālajā izglītībā.

Realizējot apakšprogrammas “Pirmsskolas izglītības, vispārējās izglītības attīstība un bērnu papildu izglītība” (Gosprogramma “Razvitie obrazovaniija 2013–2020. gg.” 2016) uzdevumus, konstatēts, ka netiek radīti pietiekami apstākļi, lai apmierinātu bērnu ar invaliditāti vajadzības tālmācībās un iekļaujošā izglītībā. Tāpat ir nepieciešams lielāks psiholoģisks, medicīniskais un sociālais atbalsts bērniem ar invaliditāti. Mērķis būtu kvalitatīvas izglītības iegūšana un bērnu pozitīva socializācija. Uz šādu problēmu esamību norāda arī Kulagina E.V. savā monogrāfijā par bērnu ar īpašām vajadzībām izglītošanu, konstatējot, ka ir jāiegulda lieli resursi attiecīgās vides radīšanā (Kulagina 2014)

Lai sasniegtu mērķus, kas ir norādīti izglītības attīstības programmā, tika izvirzītas prioritātes, kas saistītas ar:

- izglītības tīkla izveidi un finanšu un ekonomisko mehānismu piesaisti, kas nodrošinātu vienlīdzīgu iedzīvotāju piekļuvi kvalitatīviem pakalpojumiem pirmsskolas, vispārējās izglītības un bērnu papildu izglītībā;
- izglītības satura un izglītības vides modernizāciju, lai nodrošinātu absolventu gatavību tālākai izglītībai un darbībām augstu tehnoloģiju ekonomikā;
- izglītības personāla sastāva un kompetenču atjaunināšanu, mehānismu izveidi, lai motivētu izglītības personālu uzlabot darba kvalitāti un turpinātu profesionālo attīstību;
- modernas infrastruktūras izveidi neformālajā izglītībā un socializācijas nodrošināšanu, lai izglītojamiem veidotos sociālās kompetences, pilsoniskā attieksme, veselīga dzīvesveida kultūra un funkcionālā lietpratība.

Rezultāts no minēto prioritāšu izpildes – bērni ar invaliditāti var realizēt savas tiesības uz izglītību, un tiek paaugstināta kvalitatīvās izglītības pieejamība.

Kvalitatīvās izglītības nodrošināšanai Krievijas Federācijā ir izstrādāts valsts izglītības standarts izglītojamiem ar ierobežotām veselības spējām, kas ir ietverts koncepcijā “Концепция Федерального государственного

образовательного стандарта для обучающихся с ограниченными возможностями здоровья.” (Konceptcija Federaljnogo gosudarstvennogo obrazovatel'nogo standarta dlja obuchajushihhsja s ogranichenimi vozmozhnostjami zdorovja 2014). Saskaņā ar Krievijas ilgtermiņa sociālās un ekonomiskās attīstības koncepciju laikposmam līdz 2020. gadam (Konceptcija dolgosrochnogo socialjno-ekonomicheskogo razvitija RF 2017) valsts politikas stratēģiskie mērķi izglītības jomā paredz modernizēt skolu iekšējās struktūras, kurās skolotāji ir augsti kvalificēti profesionāļi ar bērnu psiholoģijas zināšanām un prasmēm komunicēt ar bērniem ar īpašām vajadzībām, nodrošinot sapratni un uzmanību izglītojamiem ar īpašām vajadzībām. Uz šādu nepieciešamību norāda arī izglītības sistēmas speciālisti zinātniskajos rakstos, atzīstot, ka ir jāparedz speciālie izglītošanas kursi pedagogiem darbam ar bērniem ar īpašām vajadzībām (Kovrigina 2009; Kuzmina 2014)

Izglītības attīstības programmā norāda, ka skolu organizācija jāveido tā, lai skola būtu vecāku un citu pašvaldības organizāciju mijiedarbošanās punkts, nodrošinot sporta aktivitātes, sociālo atbalstu, atpūtas aktivitāšu un citu darbību organizēšanu, ar mērķi socializēt bērnus ar īpašām vajadzībām, kam ir nepieciešams attiecīgs materiāli-tehnisks nodrošinājums skolā. Tātad federālais valsts izglītības standarts ir viens no vissvarīgākajiem normatīviem aktiem un tiesiskajām garantijām, kas reglamentē izglītības iestāžu un personāla darbības ar bērniem ar ierobežotām veselības spējām.

Būtiski ir atzīmēt galvenos principus, uz kuriem balstās valsts izglītības standarta realizācija: 1) labvēlīgas sociālās situācijas radīšana attīstībai un izglītošanai katram izglītojamam ar invaliditāti, ievērojot viņa vecumu un individuālās īpašības, izglītības vajadzības, tajā skaitā speciālās izglītības nosacījumus; 2) izglītojamo ar invaliditāti mijiedarbības nodrošināšana ar vienaudžiem, kam šādu ierobežojumu nav; 3) izglītojamo ar invaliditāti piesaiste vispārējām vērtībām, sociālām un kultūras normām, ģimenes tradīcijām, sabiedrībai un valstij. Norādīto iekļaujošās izglītības principu realizēšana Krievijā ir balstīta uz iekļaujošās izglītības modeļa pārņemšanu no ārvalsts pieredzes, tajā skaitā Somijas. (Hjakkinen 2013)

Valsts izglītības standarta noteikumi paredz, ka izglītības iegūšana izglītojamām personām ar īpašām vajadzībām ir iespējama kā atsevišķās klasēs, grupās, tā arī realizējot iekļaujošās izglītības principus, piesaistot kvalificētus speciālistus. Vecākiem ir tiesības izvēlēties izglītības formu un metodes, kas visvairāk piemērotas viņu bērnam, kā arī piedalīties veselības komisijas lēmuma pieņemšanā un rekomendāciju izteikšanā.

Rezultātā jau tagad tiek novērota tendence, ka daļa no izglītojamiem, kam bija piemērota pareiza izglītības programma jau agrīnajā veselības traucējumu konstatēšanas stadijā, sasniedzot pamatskolas vecumu, ir tikpat kā vienādā attīstības līmenī ar citiem vienaudžiem un nejūt nekādu problēmu izglītības iegūšanā. Līdz ar to ir sasniegts mērķis, ka lielākā daļa izglītojamo ar ierobežotām veselības spējām ir iekļauta vispārējā izglītības sistēmā un ir spējīgi turpināt iegūt profesionālo izglītību.

Papildus ir jāatzīmē, ka valsts izglītības standarts ietver divas obligātās izglītības sastāvdaļas: akadēmiskās izglītības un dzīves kompetences komponenti. Akadēmiskās izglītības saturs domāts akadēmisko zināšanu, prasmju un iemaņu attīstīšanai, bet dzīves kompetences komponente nodrošina bērna ar veselības spēju ierobežojumiem sociālo attiecību veicināšanu. Abu izglītības standarta sastāvdaļu apgūšanas rezultātā izglītojamais iegūst vērtīgas zināšanas, prasmes un iemaņas, maksimāli sasniedz viņam pieejamo dzīves kompetences līmeni, iepazīst sociālās uzvedības formas, spējot realizēt tās ģimenē un sabiedrībā.

Secināms, ka Krievijas Federācijā pakāpeniski tiek realizēti izstrādātās programmas mērķi un uzdevumi, kas virzīti uz izglītības sistēmas izveidi bez jebkādiem ierobežojumiem attiecībā uz bērna veselības stāvokli. Bērni apgūst mācību materiālu tālmācībās, tomēr ir priekšnoteikumi iekļaujošās izglītības sistēmas ieviešanai. Ātrāka veselības problēmu noteikšana veicina sekmīgāku izglītības veida izvēli. Vecāki tiek piesaistīti katra lēmuma pieņemšanā attiecībā uz bērna izglītošanu, un tiek sniegta izvēles iespēja pašam izglītojamam attiecībā uz izglītības iegūšanas veidu. Ir izstrādāts vispārējās izglītības standarts, kas paredz speciālo apakšprogrammu, ja izglītojamam ir īpašas vajadzības izglītības iegūšanā. Izglītības standarta izstrāde un ieviešana ir optimāls veids, kas nodrošina personu ar garīgās attīstības traucējumiem izglītības tiesību ievērošanu.

2. Lielbritānijas pieredze izglītības pieejamības nodrošināšanā personām ar garīgās attīstības traucējumiem

Lielbritānijas pieredzes izklāstā autore pievērsusies pētījumam par jauno cilvēku ar invaliditāti izglītību un nodarbinātību "The education and employment of disable young people" (Burchardt 2015) Atšķirībā no Krievijas, Lielbritānija pētījumā izdara secinājumus par personu ar invaliditāti psiholoģisko stāvokli attiecībā uz izglītības iegūšanu. Pēc Lielbritānijā realizētās politikas attiecībā uz personām ar invaliditāti tiek atzīts, ka masu apziņā invaliditāte vairs neizraisa negatīvās asociācijas,

līdz ar to realizējamie pasākumi sniedz lielākus rezultātus, tajā skaitā personu ar invaliditāti sociālajā atbalstā un šo cilvēku interešu un tiesību ievērošanā (Oliver 1996)

Ziņots, ka vismaz 2,5% no kopējā Apvienotās Karalistes iedzīvotāju skaita ir mācīšanās grūtības, kas nozīmē, ka kādā bērnības brīdī viņiem būs nepieciešama speciālistu palīdzība. (Lenehan 2017) Tādējādi 2014. gadā Likums par bērniem un ģimenēm (Children and Families Act 2014) paredzēja pārskatīt bērnu un jauniešu ar speciālām izglītības vajadzībām identificēšanas sistēmu, novērtējot viņu vajadzības, kā rezultātā no 2014. gada līdz 2018. gadam pārskatīta visa speciālo vajadzību identificēšanas sistēma (Special Educational Needs 2017). Pārskatot sistēmu, Lielbritānijā izveidota vienota novērtējuma sistēma vai individuālais Izglītības, veselības un sociālās aprūpes plāns (Education, Health and Care plan), ko piemēro katram bērnam un jauniešiem līdz 25 gadiem, kā arī ko izstrādā, sniedzot atbalstu vecākiem un bērniem, novērtējot bērna izglītības, sociālās aprūpes un veselības vajadzības.

Pētījumā par izglītības un nodarbinātības nodrošināšanu Anglijā jauniem cilvēkiem ar invaliditāti konstatēts, ka jaunieši ar invaliditāti ne vienmēr uzskata sevi par vērtīgiem pieaugušo cilvēku sabiedrības locekļiem. Analīzē tika uzdots jautājums, vai atšķirība starp jauniešu ar invaliditāti un bez invaliditātes centieniem iegūt izglītību un atrast darbu ir vēl lielāka, nekā tas ir realitātē un, vai tā saglabāsies arī jaunākiem bērniem. Pētījumā analizēta jauniešu, kas ir dzimuši 1970. un 1980. gadu sākumā, pieredze.

Statistikas dati rāda, ka kopumā trīs no pieciem jauniešiem vēlējās turpināt izglītību pēc 16 gadiem neatkarīgi no tā, vai viņiem ir invaliditāte vai nē; viens no trim jauniešiem ar invaliditāti vēlējies virzīties uz profesionālo darbību, salīdzinot ar vienu no četriem jauniešiem bez invaliditātes; vidējā iknedēļas darba samaksa pilnai darba dienai, ko sagaidīja jaunieši ar invaliditāti un bez invaliditātes vecumā no 16 līdz 17 gadiem, bija līdzīga. Atsevišķas jauniešu ar invaliditāti grupas tomēr bija zem lielāka riska, un viņu vīzija attiecībā uz izglītību un darbu bija pesimistiskāka. Tajos ietilpa: jaunieši ar garīgās veselības problēmām; tiem, kam ir smagāka invaliditāte vai sarežģītākas vajadzības; tie, kuri ieguva invaliditāti vēlāk bērnībā.

Vēlēšanās turpināt mācības un meklēt kvalificētu darbu jauniešiem ar invaliditāti un bez invaliditātes bija atkarīga arī no viņu vecāku izglītības līmeņa un sociālās klases. Jaunie cilvēki, kuru vecākiem nebija izglītības un kvalifikācijas, vairāk nekā četras reizes vairāk domāja atstāt izglītību

16 gadu vecumā, salīdzinot ar tiem jauniešiem, kuriem vismaz viens vecāks bija ar augstāko izglītību. Uz šāda faktora ietekmi uz sasniegumiem izglītībā norādīja arī OECD pētījumā par izglītību. (OECD 2017) Arī jauniešu motivācija un perspektīvu uztvere bija izšķiroša, jo īpaši jauniešu ar invaliditāti gadījumā. Tie, kuriem bija stingrāka ticība viņu spējai veidot savu nākotni, iegūstot attiecīgu izglītību un profesionāli pilnveidojoties, cerēja sasniegt lielākus rezultātus arī darba meklējumos.

Attiecībā uz 16–17 gadus veciem jauniešiem – 71% respondentu bez invaliditātes mācījās pilna laika studijās, salīdzinot ar 62% respondentiem ar invaliditāti; trīs piektdaļas jauniešu bez invaliditātes ziņoja, ka viņi ieguva izglītību vai apmācības vietu vai darbu, ko viņi gribēja; tikai nedaudz vairāk nekā puse no jauniešiem ar invaliditāti teica to pašu. Vecuma kategorijā no 18–19 gadiem – 48% jauniešu ar invaliditāti bija tādā pašā līmenī vai zemākā salīdzinājumā ar 28% jauniešu bez invaliditātes; jaunieši ar invaliditāti, kas joprojām izglītojas šajā vecumā, biežāk nekā vienaudži bez invaliditātes ieguva vidējo vai profesionālo kvalifikāciju. Līdz 26 gadu vecumam daži jaunieši, kuriem nebija invaliditātes 16 gadu vecumā, kļuvuši par invalīdiem, citi vairs nebija invalīdi, bet vairums no viņiem palika bez invaliditātes. 68% no jauniešiem bez invaliditātes, kuri centās iegūt augstāko izglītību, ir ieguvuši augstāko kvalifikāciju. Šis skaitlis ir salīdzināms ar 56% jauniešu-vienaudžu, bet ar invaliditāti, kam bija līdzīgas vēlmes. Daudzveidīga analīze norāda, ka izglītošanas centieni un vēlme bija nozīmīga un ietekmēja izglītības rezultātus gan jauniešiem ar īpašām vajadzībām, gan bez invaliditātes. Attiecībā uz citiem faktoriem, piemēram, vecāku izglītība, jauniešiem, kas kļuva par invalīdiem vecumā no 16 līdz 26 gadiem, un tiem, kuri bija invalīdi abos vecumos, bija zemāki izglītības sasniegumi salīdzinājumā ar viņu vienaudžiem, kuriem nav invaliditātes.

Lielāks pārsvars nodarbinātībā starp jauniešiem ar invaliditāti un bez invaliditātes palielinājās pēc attiecīgā vecuma sasniegšanas. Vecumā no 16 līdz 17 gadiem jaunieši ar invaliditāti bija apmēram divas reizes vairāk nekā jaunieši bez invaliditātes, un viņi bija bezdarbnieki vai “darīja kaut ko citu” (13% salīdzinājumā ar 7%); jaunieši vecumā no 18 līdz 19 gadiem bija gandrīz trīs reizes biežāk kļuvuši par bezdarbniekiem (25% salīdzinājumā ar 9%); 26 gadus veci jaunieši, kuriem bija invaliditāte gan 16 gadu vecumā, gan 26 gadu vecumā, bija gandrīz četras reizes biežāk kļuvuši par bezdarbniekiem vai nevēlamiem bezdarbniekiem nekā jaunieši, kuriem nebija invaliditātes nevienā vecumā (13,8% salīdzinājumā ar 3,7%). Pat no tiem, kuri bija nodarbināti, ienākumi jauniešiem ar

invaliditāti bija zemāki nekā darbiniekiem bez invaliditātes. Nodarbinātības cerības nerasniedza to līmeni, kuru jaunieši sagaidīja, taču jauniešiem ar īpašām vajadzībām šī atšķirība bija lielāka: 39% bija zemāki sasniegumi par viņu sākotnēji cerēto līmeni, salīdzinot ar 28% jauniešu ar invaliditāti.

Rezultātā vilšanās gan attiecībā uz izglītības, gan attiecībā uz darba cerībām atspoguļojas aizvien pieaugošajā atšķirībā pārliecībā par sevi un labklājības uztverē starp jauniešiem bez invaliditātes un ar invaliditāti. 26 gadu vecumā jaunieši ar invaliditāti ieguva augstāku depresijas iespējamības novērtējumu; trīs reizes biežāk piekrita, ka “neatkarīgi no tā, ko viņi dara, viņiem nav reālas ietekmes uz to, kas ar viņiem notiek”. Jaunieši norādīja, ka viņiem netika nodrošināta, piemēram, atbalsta nepārtrauktība (tostarp finansējuma, aprīkojuma un personāla), jo īpaši pārejā no vidējās izglītības uz turpmāko izglītību; iespēja atgriezties izglītībā pēc nepieciešamības; darbavieta, kas saistīta ar jaunieša izteiktajām interesēm, ar atbalsta sniegšanu no darba devēju puses. Tomēr 16 gadu vecumā šajos parametros nebija būtiskas atšķirības starp jauniešiem.

Secināms, ka jauniešu ar invaliditāti vai bez invaliditātes izglītošanas centieni un vēlme ietekmēja izglītības rezultātus. Attiecībā uz citiem faktoriem, piemēram, vecāku izglītība bija nozīmīga, lai motivētu un virzītu jauniešus ar invaliditāti izglītības iegūšanas ceļos. Tomēr jauniešu sasniegumi, kas kļuva par invalīdiem vecumā no 16 līdz 26 gadiem, un tiem, kuri jau bija invalīdi šajos vecumos, bija zemāki izglītības sasniegumi salīdzinājumā ar viņu vienaudžiem, kuriem nav invaliditātes. Tātad, jo vēlākajā vecumā ir iegūta invaliditāte, jo vairāk barjeru tā veido izglītības un nodarbinātības sfērā jauniem cilvēkiem. Tie jaunieši ar invaliditāti, kam ir panākumi izglītībā jau 16 gados un vēlme turpināt izglītoties augstākajā izglītības iestādē, ir pašpārliecinātāki par savu nākotni un viņiem ir lielākas cerības sameklēt kvalificētu darbu. Attiecībā uz korelāciju nodarbinātībā statistiskie dati liecināja, ka vecumā no 16–17 gadiem jaunieši ar invaliditāti ātrāk un veiksmīgāk atrod darbu, nekā jaunieši ar invaliditāti citā vecumā. Tomēr visās vecuma kategorijās jaunieši ar invaliditāti saņem mazāku atalgojumu, nekā jaunieši bez invaliditātes tādā pašā profesijā. Un tas nav pieļaujams. Darba meklējumos ir būtiski iedrošināt jauniešus ar invaliditāti, sniegt atbalstu pārejā no izglītības stadijas uz darba gaitām, kā arī nodrošināt, lai jaunieša ar invaliditāti intereses tiktu ņemtas vērā. Autore secina, ka jauniešiem ar invaliditāti izglītības iegūšanā ir nozīmīgi visi faktori – gan ātrāka veselības problēmu diagnostika, gan pareizā izglītības veida izvēle, gan vecāku izglītības līmenis un

psiholoģiskā labsajūta, lai ievērotu jauniešu ar invaliditāti tiesiskās garantijas uz izglītības pieejamību, kas ir nostiprinātas starptautiskajā un Lielbritānijas tiesiskajā regulējumā.

Izglītības standarts, it īpaši attiecībā uz personām ar garīgās attīstības traucējumiem, veido vienotus noteikumus, ko var uzskatīt par izglītības standarta juridisko pamatojumu. Piemērojot izglītības standartu kā juridisko pamatojumu, nav izslēdzama noteikumu individuālā piemērošana un pielāgošana katram izglītojamam. Rezultāts, kas ir jāpanāk, pareizā izglītības iegūšanas veida izvēle, kā arī psiholoģiskais komforts, ko var sasniegt ar atbalstu katrā izglītības iegūšanas posmā. Tādā veidā var panākt Lielbritānijā sasniegtos rezultātus, ka jaunieši ar invaliditāti 16–17 gadu vecumā vēlas turpināt izglīties un ir veiksmīgāki darba gaitās. Izglītības standarta noteikumi veido tiesiskās garantijas izglītības pieejamībai personām ar garīgās attīstības traucējumiem.

Bibliogrāfija

- Burchardt T. The Education and Employment of disable Young People. 2015. (In English) Pieejams: <https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/1861348363.pdf>
- Children and Families Act 2014. 2014. (In English) Pieejams: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/6/pdfs/ukpga_20140006_en.pdf
- Chetverikova T.J. Deti s ogranichennimi vozmozhnostjami zdorovja v sisteme inkluzivnogo obrazovaniya. 2016. (In Russian) Pieejams: <https://cyberleninka.ru/article/v/deti-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami-zdorovya-v-sisteme-inkluzivnogo-obrazovaniya>
- Detskij fond OON (UNICEF). Inkluzivnoe obrazovanie v Rossii. 2011. (In Russian) Pieejams: <http://rud.exdat.com/docs/index-776509.html?page=2#3273868>
- Hjakkinen S. Inkluzivnoe obrazovanie i pedagogicheskaia praktika v Finlandii. Sbornik materialov II Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoi konferencii. Moskva: OOO “Buki Vedi”. 2013. (In Russian)
- House of Commons. Special Educational Needs: Support in England. 2017. (In English) Pieejams: dera.ioe.ac.uk/29292/1/SN07020.pdf
- Kovrigina L.V. Sovremennii podhodi k podgotovke specialistov dlja raboti s detmi s osobimi orgazovateljnimi potrebnostjami. 2009. (In Russian) Pieejams: <https://www.applied-research.ru/ru/article/view?id=17>
- Kulagina E.V. Obrazovanie detej-invalidov i detej s ogranichennimi vozmozhnostjami zdorovja: socialjno-ekonomicheskij aspekt. 2009. (In Russian) s. 13. Pieejams: https://issuu.com/anosovet/docs/2014_kulagina_text_block-2

- Kuzmina O.S. O podgotovke pedagogov k rabote v usloviyah inkluzivnogo obrazovanija. 2014. (In Russian) Pieejams: http://psyjournals.ru/files/44248/Inclusive_edu_Kuzmina.pdf
- Lenehan C. These are our children. 2017. (In English) Pieejams: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/585376/Lenehan_Review_Report.pdf
- Ministerstvo obrazovanija i nauki. Gosprogramma "Razvitie obrazovanija". (In Russian) Pieejams: https://минобрнауки.рф/документы/3409/файл/2228/13.05.15-Госпрограмма-Развитие_образования_2013-2020.pdf
- Ministerstvo obrazovanija i nauki. Konceptcija Federaljnogo gosudarstvennogo obrazovatel'nogo standarta dlja obučajushihhsja s ogranichennimi vozmožnostjami zdorovja. (In Russian) Pieejams: https://www.herzen.spb.ru/img/files/stas/fgos/Konceptiya_FGOS_03.02_2014.pdf
- Oliver M. The Politics of Disablement. London: Macmillan Education, 1996.
- OECD. Education at a glance 2017: OECD indicators. 2017. (In English) Pieejams: <http://www.oecd.org/edu/education-at-a-glance-19991487.htm>
- Praviteljno Rossijskoh Federacii. Konceptcija dolgosrochnogo socialjno-ekonomičeskogo razvitija Rossijskoj Federacii. 2017. (In Russian) Pieejams: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=212832&fld=134&dst=100007,0&rnd=0.443701656151263#028114047500785655>
- Shmatko N. D. Dlja kogo mozhet bitj efektivnim integrirovannoe obučenie. 1999. (In Russian) Pieejams: <http://www.shishkova.ru/library/journals/items/d9902.htm>
- Zakon "Ob obrazovanii". (In Russian) Pieejams: <https://www.zakonrf.info/zakon-ob-obrazovanii-v-rf/>

Analysis of Educational Access in Russia and Britain for the Persons with Mental Disabilities

Summary

The article "Analysis of Access to Education in Russian Federation and the United Kingdom for People with Intellectual Disabilities" is devoted to analysing Russian and British experience of access to education in Russia and the United Kingdom for people with intellectual disabilities. The aim of the report is to study access to education for persons with mental disabilities, based on considerations of foreign practices. The author chose an analysis of the experience of Russia and the United Kingdom, as the Russian Federation is early stage of developing the access to education for people with intellectual disabilities, while the United Kingdom has recently undergone a reform of education system in order to make education more accessible for people with special needs. The report includes analysis of researches and projects whose activities are carried out in connection with the improvement of the education system and access to education, paying

attention to the rights and interests of persons with intellectual disabilities. After studying the experience of both countries, the author concludes that the Russian Federation has established a standard of education for people with disabilities, thus defining the direction of improvements needed in ensuring access to education. In contrast, the United Kingdom focuses more on the emotions, feelings and experiences of people with disabilities in obtaining education and job searches, thus more analysing the emotional problems faced by people with disabilities and what support is still needed.

Key words: access to education, education, intellectual disabilities, disorders.

CILVĒKTIESĪBU VĒSTURISKĀ ATTĪSTĪBA LATVIJĀ

Raksta mērķis ir izpētīt vēsturisko cilvēktiesību nodrošināšanas attīstību kriminālprocesā Latvijas Republikā. Raksta uzdevumi ir izvērtēt cilvēktiesību nodrošināšanas attīstību Latvijas kriminālprocesa sistēmā laika periodā no 1940. gada līdz mūsdienām, analizējot krimināltiesisko regulējumu. Rakstā galvenokārt izmantotas tādas izpētes metodes kā analītiskā, vēsturiskā un salīdzinošā. Pētījumā izmantoti nacionālie tiesību akti un Latvijai saistošie starptautiskie līgumi cilvēktiesību jomā, kuri regulē kriminālprocesa norisi, tā pamatprincipus un personai garantētās cilvēktiesības.

Pētījuma problēma ir saistīta ar cilvēktiesību jēdziena nepārtrauktu attīstību. Pētījuma galvenais secinājums ir saistīts ar atziņu, ka Kriminālprocesa likuma pieņemšana un spēkā stāšanās 2005. gadā vērtējama kā nozīmīgs cilvēktiesību attīstību raksturojošs brīdis kriminālprocesā, kas būtiski mainīja līdz tam pastāvošo tiesisko kārtību.

Atslēgas vārdi: cilvēktiesības, kriminālprocess, taisnīgums.

Cilvēktiesību idejas sākotnēji nav meklējamas konkrētos dokumentos, bet atrodamas filozofu traktātos. Cilvēktiesību vēsturi veido atsevišķas idejas, kas vēlāk tika iestrādātas konkrētās valstu deklarācijās. Senākie rakstītie avoti, kuros skarti cilvēktiesību, pienākumu un atbildības jautājumi, atrodami antīkā laikmetā. Piemēram, Vēdās, Babilonijas Hammurapi kodeksā un Bībelē. Konkrēti cilvēktiesību idejas pirmsākumi meklējami jaunajos laikos, kad domātāji pauda ideju par to, ka cilvēkam nepieciešama aizsardzība citam no cita. Individuālam paliek tiesības uz dzīvību, brīvību un īpašumu (Ziemele 2000).

Klasiskais priekšstats par cilvēktiesībām izveidojās tikai jauno laiku Eiropas filozofijā (Osipova 2008). Profesors Karls Šmits gan kā pirmos pamattiesību katalogus minējis Ziemeļamerikas kolonijās tapušās cilvēktiesību deklarācijas, lai arī tajā pašā laikā atzinis, ka atsevišķas cilvēktiesības kā kārtu privilēģijas tikušas noteiktas jau viduslaikos un jauno laiku sākumā (Schmitt 2008).

Lai arī Latvijas valsts ir proklamēta tikai XX gadsimta sākumā, Latvijas teritorijā cilvēktiesību ideja attīstījās līdztekus šīs idejas attīstībai visā kontinentālajā Eiropā. Atsevišķu kārtu tiesības, kurām ir pamattiesību raksturs, var sastapt vairākos Latvijas tiesību avotos. Piemēram, Sigismunda Augusta privilēģijas XVIII punkts garantēja muižniekiem tiesības

netikt sodītiem, ja viņus lietā iepriekš nebūtu nopratinājuši, kā arī noteica, ka muižnieka mantas atsavināšana var notikt tikai uz likumīga sprieduma pamata (Blūzma 2006).

1945. gadā tika izveidota Apvienoto Nāciju Organizācija (ANO), un jēdziens “cilvēktiesības” pirmo reizi parādījās ANO statūtos 55. pantā, kur norādīts, ka Apvienoto Nāciju Organizācija veicina cilvēku tiesību un pamatbrīvību vispārēju cienīšanu un ievērošanu bez rases, dzimuma, valodas un ticības atšķirībām. Detalizēts cilvēktiesību uzskaitījums parādījās 1948. gada ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā. Savukārt Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija bija pirmais starptautiskais cilvēktiesību instruments, kas centās aizsargāt plašu civilo un politisko tiesību spektru, nodibinot sistēmu, kas pārraudzītu cilvēktiesību īstenošanu vietējā līmenī.

Cilvēktiesību speciāliste profesore I. Ziemele uzskata, ka cilvēktiesības ir efektīvs indivīda “juridiskais ierocis” pret daudzkārt spēcīgāko valsti. Tās var tikt izmatotas vairākās konstelācijās – kā indivīda tiesība uz aizsardzību pret valsts iejaukšanos viņa “brīvības teritorijā”, kā indivīda tiesības prasīt no tās sev kādu labumu, kā indivīda tiesības pret valsti uz taisnīgu procedūru un viņa interešu vērā ņemšanu, kā indivīda tiesības pret valsti prasīt no tās aizsardzību pret citiem indivīdiem, kā arī – izņēmuma gadījumos – kā indivīda tiesības prasīt noteiktu rīcību no citiem indivīdiem (Ziemele 2000).

Cilvēktiesību teorijā atzīts, ka ikvienam cilvēktiesību ierobežojumam ir jāatbilst no tiesiskas valsts atvasinātam samērīguma principam. Pārbaudot, vai ir ievērots samērīguma princips, tostarp ir jāpārlicinās, vai, nosakot cilvēktiesību ierobežojumu, nav pārkāpts tāds samērīguma principa elements kā izvēlēta līdzekļa vajadzība, proti, vai noteiktais ierobežojums uzskatāms par vienīgo saudzīgāko līdzekli (Balodis 2011). Tādējādi cilvēktiesību ierobežojums ir samērīgs vienīgi tad, ja nepastāv cits līdzeklis, kas ir tikpat iedarbīgs, bet tā izvēles gadījumā cilvēktiesības tiktu ierobežotas mazāk. Ņemot vērā iepriekš minētās atziņas, visos gadījumos, kad kriminālprocesa mērķu sasniegšanai ir jāierobežo personas cilvēktiesības, ir jāizvēlas vissaudzīgākais no iespējamiem cilvēktiesību ierobežošanas līdzekļiem.

Kriminālprocesā tiek risināti jautājumi, kas nopietni skar cilvēktiesību ierobežošanu. Krimināltiesību mērķis ir aizsargāt cilvēku galvenās vērtības un tiesības, vienlaicīgi valstīm jāievēro gan cietušo, gan personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, cilvēktiesības. Tādējādi, veicot kriminālprocesu, ir būtiski ievērot cilvēktiesības, lai nodrošinātu krimināltiesisko attiecību

taisnīgu noregulējumu. Mūsdienās krimināltiesībās cilvēktiesību efektīvai nodrošināšanai ir izšķiroša nozīme, taču tā nav bijis vienmēr.

1940. gadā Latvijā sakarā ar okupāciju un tās iekļaušanu Padomju Savienības sastāvā tika ieviests Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) 1926. gada kriminālkodekss, kurš bija spēkā līdz 1961. gada 31. martam. 1961. gada 6. janvārī Latvijas PSR Augstākās Padomes piektā sasaukuma piektā sesija apstiprināja Latvijas PSR kriminālkodeksu un noteica tā spēkā stāšanos 1961. gada 1. aprīlī (Blūma, Reigase 1972).

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodeksa 1. pants aizsargāja PSRS pastāvēšanu – Latvijas PSR kriminālās likumdošanas uzdevums bija aizsargāt pret noziedzīgiem nodarījumiem un apdraudējumiem PSRS sabiedrisko iekārtu, tās politisko un ekonomisko sistēmu, sociālistisko īpašumu, pilsoņu personu, viņu tiesības un brīvības un visu sociālistisko tiesisko kārtību. Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa 2. pantā bija noteikts padomju kriminālprocesa uzdevums – ātri un pilnīgi atklāt noziegumus, noskaidrot vainīgos un nodrošināt likumu pareizu piemērošanu, lai katra persona, kas izdarījusi noziegumu, tiktu taisnīgi sodīta un neviens nevainīgs netiktu saukts pie kriminālatbildības un notiesāts. Kriminālprocesam jāsekmē sociālistiskās likumības un tiesiskās kārtības nostiprināšana, noziegumu novēršana un izskaušana, sabiedrības interešu un pilsoņu tiesību un brīvību aizsardzība, pilsoņu audzināšana tā, lai viņi nelokāmi ievērotu PSRS Konstitūciju, Latvijas PSR Konstitūciju un padomju likumus, cienītu sociālistiskās kopdzīves noteikumus. Visaptveroši uzdevumi procesuālajām normām.

Jāatzīst, ka PSRS Konstitūcijas 6. pantā noteiktā visvarenība pār visām dzīves jomām nozīmēja, ka padomju sabiedrības vadošais un virzošais spēks, tās politiskās sistēmas, valsts un sabiedrisko organizāciju kodols ir Padomju Savienības Komunistiskā partija.

Padomju tiesību doktrīnas ideoloģiskā rakstura pamatā tika ņemta marksisma – ļeņinisma ideoloģija. Savukārt padomju tiesību teorētiķu uzdevums bija PSRS tiesību saistīšana ar Komunistiskās partijas ideoloģiskām nostādnēm, formulējot uz to pamata padomju tiesību principus, definīcijas un uzdevumus. Padomju tiesību doktrīna pastiprināti rada savu atspoguļojumu padomju tiesībās, tās evolūcija izsauca izmaiņas padomju likumdošanā un likumu piemērošanā. Līdz ar to, visas tiesību nozares, tai skaitā arī kriminālprocesa kārtībā, bija pakārtota Komunistiskās partijas vadlīnijām un nostādnēm. Īpaši tika akcentēts valsts piespiedu spēks sociālistiskās likumības ievērošanas nodrošināšanai.

Padomju tiesību doktrīna neatzina dalījumu publiskajās un privāttiesībās. Padomju Savienības civiltiesībās ietvēra galvenokārt fizisko un juridisko personu mantiskās attiecības. Par padomju tiesību avotu tika pasludinātas arī sociālistiskās sadzīves normas. PSRS juristi tās definēja kā normas, kas regulē cilvēku savstarpējās attiecības sociālisma sabiedrības apstākļos. Raksturīga iezīme padomju krimināltiesībās bija cilvēktiesību noliegums, šāda tiesību nozare nepastāvēja vispār.

1990. gada 4. maijā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās padomes deklarācija “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” uzskatāma ne tikai par valstiskuma atjaunošanu, bet arī par kriminālprocesuālo reformu. Neatkarību atguvušajā valstī bija aktuāla arī kriminālprocesuālā reforma. Deklarācijas 5. punkts noteica pārejas periodu, lai pakāpeniski atjaunotu valsts reālo suverenitāti un lai pakāpeniski pārrautu visas institucionāla rakstura saites ar PSRS.

Lielākā problēma, ar kādu Latvija saskārusies, bija nepieciešamība Latvijas sabiedrībā kopumā no jauna noskaidrot cilvēktiesību jēdzienu. Padomju varas gadi un Krievijas nesena ārpolitiskā darbība starptautiskā mērogā radījušas paša cilvēktiesību jēdziena kļūdainu izpratni. Bija izveidojies priekšstats, ka cilvēktiesības attiecināmas vienīgi uz minoritātēm un nepilsoņiem, bet nevis uz katru atsevišķu individu. Šis priekšstats dominēja starp iedzīvotājiem kopumā un īpaši tajā iedzīvotāju daļā, kam ir tieša ietekme uz cilvēktiesību ievērošanu, ierēdņiem un tiesnešiem. Tādēļ Latvijas parlaments un valdība kopš pirmās atjaunotās neatkarības dienas deklarēja cilvēktiesību aizsardzību un veicināšanu kā savu galveno prioritāti. Neatkarīgā Latvijas Republikā bija nepieciešama cita kriminālprocesuālā kārtība.

1990. gada 18. oktobrī tika pieņemts Latvijas Republikas Augstākās padomes Prezidija lēmums “Par darba grupu izveidošanu Latvijas Republikas kriminālkodeksa, kriminālprocesa kodeksa, sodu izpildes kodeksa, administratīvo pārkāpumu kodeksa projektu un Latvijas Republikas likumprojekta par tiesu iekārtas izstrādāšanai”.

Likumprojektu izstrādes darba grupās tika iesaistīti Latvijā atzīti un pieredzējuši juristi. Galvenās diskusijas skāra būtiskus jautājumus, kas saistīti ar kriminālprocesa mērķi, jaunu kriminālprocesa pabeigšanas veidu meklējumiem, idejām, cik pieļaujama un iespējama ir akriminālprocesa vienkāršošana, termiņu samazināšana no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīža līdz galīgajam nolēmumam. Šeit svarīgi atzīmēt, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi izvirzīja pamatotus papildu standartus kriminālprocesuālai likumdošanai.

Darba grupu rezultātā vispirms tika grozītas un papildinātas 1961. gada Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa normas atbilstoši demokrātiskas republikas un Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijas prasībām. Grozījumu rezultātā tika mainīts un formulēts Latvijas Kriminālprocesa kodeksa uzdevums – ātri un pilnīgi atklāt noziedzīgus nodarījumus, noskaidrot vainīgos un nodrošināt likumu pareizu piemērošanu, lai katra persona, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, tiktu taisnīgi sodīta un neviens nevainīgs netiktu saukts pie kriminālatbildības un notiesāts. Tādējādi tiesību normas tika pilnveidotas un pieskaņotas jaunajām prasībām.

Latvijas Republikas 6. Saeima 1998. gada 15. oktobrī pieņēma grozījumus Latvijas Republikas Satversmē, kas papildināja Satversmi ar jaunu – astoto – nodaļu “Cilvēka pamattiesības”, kas arī jau detalizētāk deklarēja cilvēktiesību veidus, pievienojot to formulējumu starptautiskajām tiesību normām.

2005. gads mūsdienu kriminālprocesuālo tiesību attīstībā Latvijā iezīmēja jaunu posmu. 2005. gadā Saeima pieņēma ilgi gaidīto, daudzu gadu garumā izstrādāto Kriminālprocesa likumu (turpmāk – KPL), kurš tika izsludināts 2005. gada 11. maijā. Tas ir likums, ko gaidīja Latvijas tiesībsargājošās institūcijas, visa mūsu valsts un, kas tapa 15 gadu garumā, procesā aktīvi iesaistoties tiesībsargājošo institūciju darbiniekiem, tiesību zinātniekiem un ceļoties to veidot atbilstoši starptautiskajiem standartiem un prasībām, ko nosaka starptautiskie dokumenti (Ā. Meikališa).

Līdz ar KPL spēkā stāšanos 2005. gada 15. oktobrī kopumā būtiski mainījās Latvijas Republikā pastāvošā kriminālprocesuālā kārtībā. Kriminālprocesa tiesībās tika ieviesti jauni, līdz tam nebijuši institūti, tostarp – izmeklēšanas tiesneša institūts, kura pamatmērķis ir cilvēktiesību kontroles realizācija kriminālprocesā. Turklāt attiecībā uz krimināllietu izskatīšanas termiņu samazināšanu pozitīvi vērtējami KPL veiktie grozījumi, kas paredz vienkāršotu krimināllietu izskatīšanas kārtību, kā arī tiesu sistēmā veiktās reformas īstenošanu, ieviešot izmeklēšanas tiesneša institūtu.

Ar 20.06.2018. KPL grozījumiem izveidots paātrinātais process, izslēdzot no KPL līdz šim zināmo saīsināto procesu un procesu neatliekamības kārtībā. Saskaņā ar Pārejas noteikumu 67. punktu procesi, kas līdz 2018. gada 31. augustam uzsākti saīsinātā vai neatliekamības kārtības procesā, šādā veidā arī tiek pabeigti. Savukārt jau no 2018. gada 1. septembra vienkāršotā procesa uzsākšanas forma ir viena – paātrinātās kārtības process. Paātrinātā procesa veida ieviešana uzskatāma par vienu

no būtiskākajiem instrumentiem, lai maksimāli efektīvi nodrošinātu civiltiesību ievērošanu kriminālprocesā.

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas tiesību piemērotāju vidū ir ievērojami augusi izpratne par civiltiesībām kā demokrātiskas un tiesiskas valsts neatņemamu sastāvdaļu. Tiesību piemērotāji ir ieguvuši pieredzi ne tikai civiltiesību aizskārumu identificēšanā, bet arī dažādu aizskarto civiltiesību līdzsvarošanā. Taču ne vienmēr tiesiskie risinājumi spēj piemēroties tehnoloģiju attīstībai, nodrošinot indivīdam atbilstošas civiltiesību aizsardzības iespējas.

Kriminālprocesa likuma pieņemšana un spēkā stāšanās 2005. gadā vērtējama kā nozīmīgs civiltiesību attīstību raksturojošs brīdis kriminālprocesā, kas būtiski mainīja līdz tam pastāvošo tiesisko kārtību.

Kriminālprocesa likums uzskatāms par būtisku normatīvu aktu, taču tā pieņemšana kriminālprocesa reformu nenoslēdza. Neskatoties uz to, ka Latvijā pastāv diezgan izvērsti normatīvais regulējums civiltiesību ievērošanai, aizsardzībai un veicināšanai kriminālprocesā, šajā regulējumā neizbēgami būs nepieciešami grozījumi, lai to pielāgotu sabiedrības attīstībai. Pētot attiecīgo jautājumu, autore konstatēja, ka Kriminālprocesa likuma grozījumu pieņemšanas gaita nereti raksturojas ar sasteigtību, grozot normas, izsakot tās jaunās redakcijās un atkal grozot tās. Tas viennozīmīgi neveicina pārskatāma un ilgtspējīga normatīva akta izveidi. Savukārt tiesiskie risinājumi ne vienmēr spēj piemēroties tehnoloģiju attīstībai, nodrošinot indivīdam atbilstošas civiltiesību aizsardzības iespējas.

Bibliogrāfija

- Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūti. (In Latvian) Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/arpolitika/starptautiskas-organizācijas/latvija-apvienoto-naciju-organizācija/apvienoto-naciju-organizācijas-statuti>
- ANO Vispārējā civiltiesību deklarācija. Pieņemta 10.12.1948. (In Latvian) Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija>
- Blūma M., Reigase A. Latvijas PSR kriminālkodekss un tā attīstība. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972., 22. lpp. (In Latvian)
- Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzība konvencija: starptautisks līgums. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/649> (skat. 08.09.2018)
- Kriminālprocesa likums. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=107820>

- Latvijas Kriminālprocesa kodekss. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=90971>
- Latvijas Padomju Sociālistiskā Republikas Augstākās padomes deklarācija “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=75539>
- Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas kriminālkodekss. Rīga: Avots, 1984.
- Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas kriminālprocesa kodekss. Rīga: Avots, 1983.
- Latvijas Republikas Satversme. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980>
- Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. (2011) Rīga: Latvijas Vēstnesis. (In Latvian)
- Meikališa A. “Kriminālprocesa likumam 10: fakti, vērtējumi, prognozes”. Kriminālprocesa likumam – 10. Pagātnes un nākotnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Kolektīva monogrāfija-rakstu krājums Ā. Meikališas zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 20. lpp. (In Latvian)
- Osipova S. Hamurapi kodekss Latvijas zinātnieku darbos par cilvēktiesībām. Latvijas Universitātes raksti. 740. sējums. Juridiskā zinātne. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008, 27.–41. lpp. (In Latvian)
- Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Konstitūcija / Pamatlikums. Rīga: Avots, 1988.
- Par darba grupu izveidošanu Latvijas Republikas kriminālkodeksa, kriminālprocesa kodeksa, sodu izpildes kodeksa, administratīvo pārkāpumu kodeksa projektu un Latvijas Republikas likumprojekta par tiesu iekārtas izstrādāšanai. Latvijas Republikas Augstākās Padomes Prezidija lēmums. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=72748>
- Sigismunda Augusta privilēģija (1561). Grām.: Apsītis R., Blūzma V., Lazdiņš J. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sējums. Blūzma V. (zin. red.) Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 78. lpp. (In Latvian)
- Schmitt C. Constitutional Theory. Durham and London: Duke University Press, 2008, pp. 197–198.
- Ziemele I. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Rīga: Izglītības solī. 2000. (In Latvian)

Historical Development of Human Rights in Latvia

Summary

The issue of the research is related to ensuring human rights in a criminal procedure in Latvia. The main conclusion of the research is related to conclusion that in Latvia there is a broad enough legal framework for observance, protection and promotion of human rights.

Key words: human rights, criminal procedure, fairness.

IESKATS ARHITEKTONISKĀS KRIMINOLOĢIJAS SATURĀ

Pasaules valstu kriminoloģijas zinātnē ir uzkrāts plašs teorētisks un empīrisks materiāls, kas raksturo noziedzību, atsevišķus tās veidus, noziedzīgu nodarījuma mehānismu, noziedznieku un upuri, kā arī tiesībsargājošo iestāžu reakciju uz noziedzības izpausmēm. Mūžam aktuāls un problemātisks kriminoloģiska rakstura jautājums ir noziedzīga nodarījuma novēršana. Mūsdienīgs kriminoloģijas virziens noziedzības novēršanā ir arhitektoniskā kriminoloģija.

Pētījuma mērķis ir raksturot arhitektoniskās kriminoloģijas saturu. Materiāls un metodes: zinātniskās literatūras analīze un iepriekš veikto pētījumu analīze. Galvenokārt tika izmantotas šādas zinātniskās metodes: analītiskā, salīdzinošā; vēsturiskā un resursu analīze.

Pētījuma zinātniskā novitāte ir saistīta ar to, ka autore, raksturojot arhitektoniskās kriminoloģijas saturu, ir analizējusi un apkopojusi vairāku speciālistu atziņas.

Autore secina, ka arhitektoniskās kriminoloģijas atziņas ir noderīgas, efektīvas, konkrētas un praktiski īstenojamas stratēģijas noziedzības un apdraudējuma sajūtas novēršanai. Šādai pieejai ir daudznozaru virziens. Nozīmīga ir arī sabiedrības līdzdalības pakāpe noziedzīgas rīcības nepieļaušanai.

Atslēgas vārdi: arhitektoniskā kriminoloģija, noziedzīgs nodarījums, noziedzība, noziedzības novēršana.

Noziedzība vienmēr ir bijusi sabiedrības problēmjautājums. Pazīstamais 19. gadsimta tiesību zinātnieks Francs fon Lists ir atzinis, ka noziedzība ir tikpat mūžīga kā nāve vai slimība. Lielākā daļa noziedzīgu nodarījumu ir dažādu sarežģītu, savstarpēji pretēju interešu sadursmes rezultāts. Noziedzība veido specifiskus noziedzīga nodarījumus veidus, nodarījumus, kas veikti, izmantojot situāciju. Arī nedrošības sajūta vai bailes no noziedzības, kā arī vide ir būtisks noziedzības (iespējas, noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas) pieauguma vai novēršanas faktors.

Noziedzība kā vispārsociāla un tiesiska parādība ir process, t.i. secīgu darbību virkne kaitīga un sociāli bīstama rezultāta sasniegšanai un rezultāts kā kaitīgu noziedzīgu nodarījumu kopums, kas rada nedrošības un bailes individam, kopienai un sabiedrībai. Piemēram, Latvijā realizētā pilotprojeta "Talsu policijas iecirknī – uz sabiedrību vērstas policijas darbs" ietvaros veiktās aptaujas rezultāti parādīja, ka iedzīvotājus uztrauc vairākas vietējās drošības problēmas: apgaismojuma neesamība; jauniešu kom-

pānijas; alkohola reibumā esošu personu atrašanās sabiedriskās vietās; Ceļu satiksmes noteikumu pārkāpšana; klaiņojoši dzīvnieki; zādzības (Bērziņa, Avota, Grūbis, Tošovskis 2012).

Viens no kriminoloģijas zinātnes galvenajiem uzdevumiem ir noziedzības novēršana. Pamatots ir viedoklis, ka neviena sabiedrība nevar normāli funkcionēt, ja noteiktās robežās netiek ierobežota un kontrolēta noziedzība (Feldmanis 2016). Noziedzības novēršana arī prevencija (lat. *praeventio* – aizsteigties priekšā notikumiem) ir komplekss pasākums, kas tiek izprasts kā daudzlīmeņu ietekmēšanas līdzekļu sistēma. Tās ir darbības, kas tiek veiktas, pirms problēma ir radusies – iepriekšēja sagatavošanās nevis reaģēšana pēc noziedzīga nodarījuma. Juridisko terminu vārdnīcā vēstīts, ka noziedzības prevencija ir valsts varas un pārvaldes institūciju noteiktu darbību un pasākumu kopums, kas vērsti uz noziedzību nosakošo un veicinošo apstākļu ietekmes mazināšanu un ierobežošanu (Juridisko terminu vārdnīca 1998). Papildus norādītajam, prevencija ir pasākumi noziedzīgas uzvedības iespēju mazināšanai, kā arī pasākumi, kas vērsti noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apgrūtināšanai.

Viens no progresīvajiem kriminoloģijas virzieniem noziedzības novēršanā ir arhitektoniskā kriminoloģija. Tās ietvaros tiek pētīti noziedzīga nodarījuma elementi saistībā ar apkārtējo vidi, parādot, ka noziedzībai ir saikne ar pilsētvidi (ēku izbūvi, māju atrašanās vietu, dzīvojamo rajonu plānojumu) un pilsētvides dizainu. Rietumvalstu zinātnieki pagājušā gadsimta vidū pievērsās pilsētas vides plānošanas un noziedzības novēršanas saistības izpētei. Jānorāda, ka starp cilvēku un vidi pastāv dubulta savstarpējā iedarbība – cilvēki rada dzīves apstākļus un vienlaikus tajos eksistē. Vide ir fiziskā, sociālā, garīgā un informatīvā apkārtnē, kur šie specifiskie vides aspekti atrodas nepārtrauktā savstarpējā mijiedarbībā. Šajās attiecībās fiziskā vide ir dabas vai cilvēka veidota vide, ko raksturo fizikālie apstākļi un telpiski priekšmetiskais lietu kopums; sociālā vide – indivīda dzīves sabiedriskā apkārtnē, attiecības starp cilvēkiem, viņu veidotajām materiālajām un garīgajām vērtībām; informatīvā vide – resursu un procesu kopums, kas demonstrē katras konkrētas sabiedrības vai indivīda uzkrātās un lietotās zināšanas (Vides zinību skaidrojošā vārdnīca 1999).

Arhitektoniskās kriminoloģijas ietvaros atzīts, ka sekmīgam noziedzības kontroles modelim ir jābūt vērstam pret cilvēka rīcību pirms noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, pret noziedzīgu uzvedību tiešā veidā, kā arī jāpievēršas vides plānojumam, nevis konkrētam noziedzniekam (Jeffery 1971). Turklāt, vairākums zinātnieku uzskata, ka efektīva noziedzības

novēršana ir iespējama tikai sadarbojoties vairāku nozaru speciālistiem: kriminologam, sociālajam pedagogam; pilsētvides plānošanas speciālistam; vadībizinības speciālistam; pilsētvides sociologam (Gluhova, Ijdin, Shpilev 2016). Tam var piekrist, jo ir apzināts, ka urbānā vide var veicināt noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu un atvieglot tā veikšanu. Čikāgas kriminoloģiskās skolas izpēte parādīja, ka noziedzības līmenis un struktūra ir atkarīga no pilsētas ekoloģijas, telpiskās attīstības, apbūves veida (dzīvojamo māju un augstceltnes izbūves). Piemēram, secināta sakarība starp noziedzību un ēku augstumu (stāvu daudzumu). Daudzstāvu mājas (augstāk par septiņiem stāviem) iedzīvotāji četras reizes vairāk tiek pakļauti laupīšanām un zādzībām, nekā mājās ar zemāku stāvu līmeni (Shnaider 1994).

Par pilsētvides dizaina galvenajiem elementiem tiek uzskatītas celtnes, publiskās vietas, ielas, transporta tīkli un pilsētas kopējā ainava (Elements of Urban Design). Latvijā pilsētas jēdziens tiek saprasts ar teritoriju, kur ir attīstīta komercdarbība, transporta un komunālā saimniecība, kā arī sociālā infrastruktūra. Pilsētai nozīmīgs ir arī kultūras iestāžu komplekss. Pilsētā ir ne mazāk kā 2500 pastāvīgo iedzīvotāju (Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums). Piemēram, Rīgas pilsētas apbūves raksturs, ņemot vērā vēsturisko attīstību, ir dažāds. Reģionālā mērogā Rīga ir ekonomiskais, vispārējās un interešu izglītības, kultūras un unikālas pilsētvides, veselības aprūpes, kā arī iepirkšanās, brīvā laika pavadīšanas un dažādu pakalpojumu centrs (Rīgas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam 2014)

Pilsētas apbūve, kurā koncentrējas liels apjoms cilvēku (vienā mājā var izmitināt neliela ciematiņa iedzīvotājus) maina viņu savstarpējās saskarsmes stilu. Šāda veida mājoklis starp cilvēkiem rada emocionālu cilvēku atsvešinātību, veicina bezpersonisku un vēsu kontaktu veidošanos. Mūsdienu pasaulē, neskatoties uz pārapdzīvotību, cilvēks var justies vientuļš un neaizsargāts. Dažādu valstu viktimoloģiskie pētījumi atklāj, ka 45% upuru ir cietuši no nodarījumiem mājas tuvumā, 37% tālāk no mājām, bet noslēgtā vizuālai novērošanai nepieejamā vietā (Van Dijk 1991).

Pirmo reizi attiecību starp pilsētvidi un sabiedrisko drošību apskatīja antropoloģe Džeina Džeikobsa (Jane Jacobs) 1961. gadā publicētajā grāmatā "Nāve un dzīve Amerikas lielajās pilsētās" (*The Death and Life of Great American Cities*). Džeinas Džeikobsas teorijai ir divi galvenie jēdzieni: 1) skats uz ielu (iepriekšēja nojausma par aktivitāti, kustību, ēkām ar izeju uz ielu, logiem ar skatu uz to) ir primārais drošības faktors;

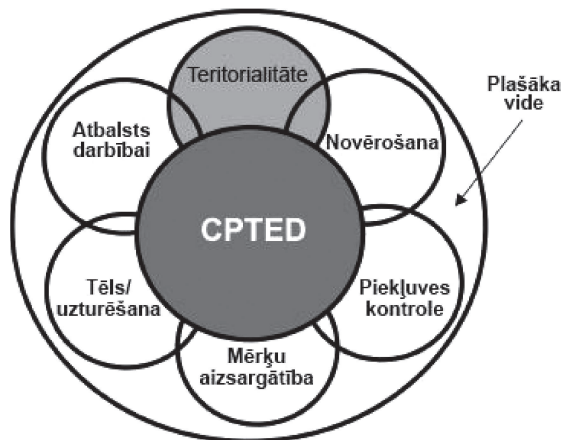
2) pilsētas drošība ir atkarīga no teritoriālās identitātes: persona ir atkarīga no vietas, kas tai pieder un ciena to (Jacobs 1961).

Principu, ka noziedzību var kontrolēt ar vides plānojuma palīdzību pirmais 1971. gadā savā grāmatā “Noziedzības novēršana ar vides dizaina palīdzību” (Crime Prevention Through Environmental Design) minēja kriminologs C. Rejs Džefrijs (C. Ray Jeffery). Kriminologs rakstīja: “noziedzības rezultāts daļēji ir atkarīgs no fiziskās vides sniegtajām iespējām. Mūsu pilsētas ir nedrošas, jo to uzbūve rada labvēlīgus apstākļus noziedzniekiem. Pilsētas var arī plānot tā, lai uzlabotu cilvēka saskarsmi (Jeffery 1971).” Nenoliedzami, ka apkārtējai teritorijai nevajadzētu izskatīties nolaistai, neaprūpētai vai pamestai. Tādas teritorijas un ēkas, jo vairāk var veicināt iekļūšanu tajās un citus noziedzīgus nodarījumus, tādejādi, radot nedrošības sajūtu. ASV projektētājs Oskars Ņūmens (Oscar Newman) uzskatīja, ka ēku konstrukcijas un tuvākās apkārtnes plānojums var gan vairot, gan mazināt iedzīvotāju apziņu, ka viņi spēj kontrolēt savu dzīves vidi. Viņš izšķir piecus principus, kas padara telpu aizstāvāmu: teritorialitāte, dabiskā uzraudzība, tēls, apkārtējā vide undrošas blakus esošās teritorijas (CPTED kursa materiāli 2015).

Noziedzības novēršana, lai nepieļautu kriminālās rīcības rašanos, neitalizētu riska faktorus, izmantojot vides pieeju, ir bijusi vairāku speciālistu izpētē. Pastāv divas noziedzības novēršanas pieejas, izmantojot vides apstākļus:

1. Pilsētdizains un plānošana. Viena no populārākajām un plašākajām plānošanas iniciatīvām ir noziedzīgu nodarījumu novēršana ar vides dizaina palīdzību (CPTED). Tā ir daudznazaru pieeja noziedzīgas rīcības novēršanai ar vides dizaina un pilsētplānošanas palīdzību. Noziedzības novēršanā tiek izmantotas esošās būves (piemēram ēku, ceļu, apgaismojums, sabiedriskās vietas utt.) un apkārtējā vide (piemēram, augstie krūmi, “neparedzamās vietas” utt.). Teritoriālās plānošanas mērķis ir radīt līdzsvarotu un ilgtspējīgu vidi cilvēkiem, izstrādājot teritorijas plānojumu. Lai šo mērķi sasniegtu, teritoriālās plānošanas process ir publisks, tātad tas ir saistīts ar konfliktējošām interesēm par vietas izmantošanu un nepieciešamību saskaņot un pielāgot šīs intereses (CPTED Rokasgrāmata policistiem 2016). Noziedzības novēršanai ir izstrādāti trīs virzieni: 1) pasākumi, lai uzlabotu bērnu dzīves kvalitāti un nepieļautu to, ka viņi dzīvo noziedzīgā vidē; 2) programmas un politikas, kuru mērķis ir uzlabot sociālos apstākļus un iestādes, kas ietekmē nodarījumus; 3) fiziskās vides elementu vai sistēmu pārveidošana, lai ikdienā samazinātu noziedzības iespējas

(Welsh and Farrington 2012). CPTED pieejā tiek izmantoti šādi galvenie principi: 1) teritorialitāte; 2) uzraudzība (neoficiāla un oficiāla); 3) piekļuves kontrole; 4) tēls/uzturēšana; 5) darbības programmas atbalsts; mērķu aizsargātība (skatīt attēlā).

Avots: Pārgemts no Moffat (1983., 23. lpp.)

Attēls. CPTED pieejas galvenie principi (CPTED kursa materiāli 2015)

2. Situatīvo noziedzīgo nodarījumu prevenciju (Situational Crime Prevention) noziedzīgi nodarījumi, kas izdarīti atkarībā no situācijas, labvēlīgu apstākļu sakritības gadījumā, kā arī pastāvot ļoti minimālam atklāšanas riskam (Kriminoloģija 2004). Profesors Ronalds V. Klarks (Ronald V. Clarke) izvirzīja formālo pieeju situatīvās noziedzības novēršanai, pievēršot uzmanību noziedzīga nodarījuma apkārtējās vides apstākļiem, nevis noziedzniekam. Tās principi ir: 1) mazināt iespēju noziedzniekiem izdarīt noziedzīgus nodarījumus; 2) mainīt vidi, lai potenciālajam noziedzniekiem liktu apšaubīt nodarījuma izdarīšanas iespējas; 3) mainīt vidi, radot šķēršļus, lai nevarētu izdarīt noziedzīgu nodarījumu, un ir mazāk labvēlīgi iesaistīties nodarījumā (Clarke 1983). Jāparedz būtu kā noziedznieks reaģēs. Noziedznieki izdara izvēli, kas balstīta uz iespēju uztveri. Izmainot apstākļus un iespējas vidē mainās arī noziedznieka (potenciālā noziedznieka) izjūtas, kas ietekmē uzvedību un tādēļ mainās noziedzīga nodarījuma modeļi (Klarks, Eks 2011).

Ārvide tāpat kā jebkura vide ir “drošību, jēgpilnu kārtību pamatojoša pamatstruktūra, kas ir bāze indivīda attīstībai (Bollnow 2011). Drošas vides mērķis ir neradīt noslēgtas un slēptas vietas. Piemēram, kopta un apgriezta zaļā zona veicina drošību. Savukārt augsti un biezi krūmi samazina redzamību. Cilvēki nejūtas droši, ejot cauri tumšam tunenim, pagalmiem. Lai cilvēki redzētu apkārtni tumsā, ārvidei jābūt pietiekami izgaismotai. Piemēram, ielu gaismām nevajadzētu atrasties tuvu kokiem, jo to lapotne nomāc apmaismojumu (CPTED Policista rokasgrāmata 2016).

Pētījuma rezultāti Latvijā, parādīja, ka Talsu pilsētā kā nedroša vieta tika norādīts tunelis, caur kuru iedzīvotāji šķērso Dundagas ielu. Tunelis tika atzīts par nedrošu ne jau tāpēc, ka tajā būtu izdarīti noziedzīgi nodarījumi, bet tāpēc, ka tas bija neapgaismots, applūda lietus laikā, tajā regulāri kāds atļāvās nokārtot dabiskās vajadzības un tas vienkārši bija neomulīgs. Kopīgiem spēkiem sakārtojot vietu, iedzīvotājos tika veicināta līdzdalība par šīs vietas turpmāko uzturēšanu kārtībā (Bērziņa, Avota, Grūbis, Tošovskis 2012).

Nedrošību rada pamestas, neapsaimniekotas, atstātas novārtā vai piesārņotas vai arī citādu iemeslu dēļ neizmantotas ēkas un teritorijas. Tās piesaista bezpajumtniekus, apreibinošo vielu lietotājus, nepilngadīgo kompānijas un citas krimināli tendētas personas. Piemēram, apsekojumā atzīts, ka Rīgā, Mazā Klijānu ielā, galvenā problēma šajā teritorijā ir alkoholisko dzērienu lietošana sabiedriskās vietās – cilvēki ļoti daudz lieto alkoholu. Pētījumi arī apliecina, ka degradētās teritorijas un objekti ir cieši saistītas ar vandālismu. Piemēram Rīgā degradēto ēku un teritoriju problēma ir īpaši izteikta. 2017. gadā Rīgā par tādu atzīta Skanstes apkaimes lielākā daļa – josla starp Ganību dambi un Skanstes ielu. Tā bija un vēl joprojām ir lielākā degradētā vieta pilsētas centrā iekšpus dzelzceļa loka (Degradētās teritorijas 2017). Šādas teritorijas un ēkas, kas ir pamestas, netiek pārraudzītas un pārsvarā tiek norobežotas no citām teritorijām, kas tiek izmantotas aktīvāk. Tiek radīts iespaids, ka kopienai, sabiedrībai un par pilsētvidi atbildīgajām institūcijām šādas pamestas celtnes vai teritorijas ir nesvarīgas. Tas negatīvi iespaido sabiedrības apziņu un pazemina dzīves komfortu, tādējādi, radot lielāku vandālisma risku. Var teikt, ka nekārtības pazīmes liek cilvēkiem domāt, ka viņu apkārtnē nav droša un, ka palielinās noziedzības līmenis, lai gan tas tā varētu arī nebūt (Douglas 2014).

Turklāt jānorāda, ka tiesībsargājošās iestādes nevar vienas tikt galā ar kārtības uzturēšanu sabiedrībā un veiksmīgi novērst noziedzību, tādēļ sabiedrības un indivīda interesēs ir iesaistīties, veidojot iedzīvotājiem drau-

dzīgu un drošu pilsētvidi. Šajā aspektā pamatoti norādīt, ka “cilvēki sāk aizdomāties par drošības un prevencijas pasākumu aktualitāti tikai tad, kad personīgi saskaras ar konkrētu noziedzīgu nodarījumu, kā arī citu likumpārkāpumu, nonākot cietušā lomā. Kā viens no cēloņiem ir motivācijas trūkums, kā arī neinformētība par noziedzības izplatības tendencēm un iespējām pasargāt sevi no šādu tendenču izpausmēm (Matvejevs 2017).” Arhitektoniskās kriminoloģijas virziena kriminologi apzinājuši, ka kaimiņu kopienas izglītošana ir atkarīga no tā, vai dzīvojamais masīvs ir norobežots vai nav norobežots. Norobežotos dzīvojamos masīvos iedzīvotāji pierod viens pie otra un svešinieka parādīšanās tiek pamanīta. Noziedznieki no šādiem rajoniem cenšas izvairīties (Inshakov 1997). Ārvalstu zinātnieki ir izstrādājuši koncepciju par sociālās kontroles neformālas struktūras veidošanu pilsētu rajonos, kā rezultātā tika stiprināta vietējo kopienu iedzīvotāju aizsardzības spējas (Gluhova, Ijdin, Shpilev 2016). Kā piemēru šādām programmām var minēt īpašu kaimiņu sardzes sistēmu – *Kaimiņu drošība*. Tā ir iedzīvotāju un policijas metodiskas sadarbības programma noziedzīgu nodarījumu novēršanai. Minētā programma izveidota 1972. gadā ASV ar Nacionālās šerifu asociācijas atbalstu. Programmas piekritēji uzskata, ka neviens nevar labāk parūpēties par iedzīvotāju drošību kā paši iedzīvotāji. Dzīvokļu īpašnieki – brīvprātīgie kārtības sargi var uzraudzīt paši savus dzīvojamos rajonus. Sistēma jau darbojas daudzās valstīs un palīdz novērst tūkstošiem nodarījumu (Kaimiņu drošība).

Kriminologi norāda, ka nekārtības, nekopta apkārtnē un vandālisms rada lielāku negāciju efektu apkārtņē, ko saucam par “sniega pikas efektu”. To spilgti atklāj izsisto logu teorija (“broken window theory”). Izsisto logu teorija plaši izmantota noziedzības novēršanas praksē – Ņujorkā un citās ASV pilsētās, Eiropā, Dienvidāfrikā; Indonēzijā. Teorija parāda kā viena sabiedriskās kārtības pārkāpuma parādība provocē citu pārkāpumu un tālāk noved pie noziedzības pieauguma.

Izsisto (sastopams arī termins sasisto) logu teorija “broken window theory”, zināma arī kā izsisto logu efekts (broken window effect) – sociālās psiholoģijas parādība. Šo teoriju pagājušā gadsimta 80-tajos gados noformulēja amerikāņu kriminologs, profesors Džordžs Kelings (George L. Kelling) un profesors Džeimss Vilsons (James Q. Wilson). Tās apraksts pirmo reizi izklāstīts 1982. gada žurnāla “The Atlantic Monthly” marta numurā.

Teorijas nosaukums radies no tipiska piemēra – ēkā ir izsists logs, ja to nesalabo, pēc laika ēkā tiek izsisti visi logi. Vārdu salikums “izsistais stikls” ir metafora, parādot, ka nekontrolētas situācijas rada vandālismu,

nekārtības un izsauc bailes iedzīvotājos. Teorijas autori raksta “sist logus vienmēr ir jautri un aizraujoši”. Ēkā apmetas bezpajumtnieki, dzērāji, narkomāni un kompānijas. Kvartāls kļūst nelabvēlīgāks ar augstāku kriminogēno situāciju un likumpaklausīgās personas cenšas pamest rajonu vai retāk iziet no mājām. Savukārt devianti un krimināli tendētas personas (huligāni, narkomāni, prostitūtas u.c.) uz ielas jūtas ērti un tā ir labvēlīga vide noziedzīga nodarījuma veikšanai (Kelling and Wilson 1982).

Izsisto logu teorijas ietvaros likumpārkāpumus aplūkos ne tikai kā indikatorus kriminogēnai situācijai, bet arī kā aktīvu faktoru, kas ietekmē noziedzību kopumā. Izsisto logu pieeja ir balstīta uz pamata risinājumu – novērst rupju uzvedību un uzturēt sabiedrisko kārtību – kad vien noziedzīgs nodarījums kļūst nekontrolējams. Tā pamatojas uz diviem principiem 1) mazāk sabiedriski bīstami un kaitīgi pārkāpumi grauj sabiedrisko kārtību. Piemēram, nomest vienu papīra lapu nav nekas briesmīgs, bet, ja to dara katrs, apkārtne kļūst par izgāztuvi; 2) mazāk kaitīgi un bīstami likumpārkāpumi veicina smagus noziedzīgus nodarījumus. Šāda būtiska atziņa ir veicinājusi to, ka dažas pilsētas policijas darbā lielāku uzmanību pievērš mazāk kaitīgiem un bīstamiem likumpārkāpumiem (Klarks, Džons 2011). Taču šajā aspektā svarīgi atšķirt būtisko no nebūtiskā. Ir jānosaka, kuri likumpārkāpumiveicina noziedzīgus nodarījumus.

Saskaņā ar minēto teoriju noziedzīgs nodarījums ir nekārtības neizbēgams rezultāts un, ja netiek salabots izsistais logs, cilvēki uzskatīs, ka apkārtējiem viss ir vienalga – izsitīs arī citus logus, zīmēs grafiti un piegružos. Analizējot kā kārtība vai nekārtība ietekmē indivīda uzvedību, var secināt – jo lielāka nekārtība, jo lielāka varbūtības iespēja noziedzīga nodarījuma izdarīšanai. Nekārtība vairo nekārtību, bet kārtība, kas tiek uzturēta ikdienā, veicina iedzīvotāju izpratni un pielāgošanos tai.

Pētījumi apliecina, ka starp vandālismu un sabiedrības kopēju pagrimumu ir tieša saikne. Ja apkārtne ir nekārtība, haoss, izsisti logi, grafiti uz sienām, atkritumi un piegružota zeme, katrs nākamais cilvēks izjutīs mazāku diskomfortu un vainas sajūtu, veicot kādu līdzīgu pārkāpumu. Ķēdes reakcijas rezultātā pievilcīgu pilsētas rajonu ātri var pārvērst par nepievilcīgu, kur bailes iziet uz ielas. Līdzīgi kā kibervidē ar naidīgu vai aizskarošu komentāru, ja redz, ka daudzi citi pirms tevis to ir darījuši. Tātad, ja sabiedrībā rodas nolaidības pazīmes un viens par to neuztraucas, tas var palielināt noziedzīga nodarījuma skaitu. Turklāt atzīts, ka mazāk bīstami un kaitīgi (maznozīmīgi) nodarījumi var izraisīt kaitīgākus nodarījumus, kas savukārt rada haosu. Te lietderīgi pieminēt Roberta Cialdini (Robert B. Cialdini) atziņu, kas balstīta uz cilvēku tendenci pievērst

uzmanību citiem “ja daudzi to dara, iespējams, tas ir atbalstāms un darīt to, ko dara citi (Cialdini 2007). Tajā pašā laikā, atbalstāms ir viedoklis, ka cilvēki bieži nejūtas līdzatbildīgi minēto procesu norisē, mēģinot distancēties no konkrēta noziedzīga nodarījuma un cita likumpārkāpuma vai to cēloņu izpausmēm un atbildību pārlikt tikai uz policijas institūcijām un to amatpersonām (Matvejevs 2017).

Ir autori, kuri norādījuši uz izsisto logu teorijas apstrīdamību. Sasisto logu teorijas autori apgalvo, ka strauja grafiti aizvākšana novedis pie grafiti izskaušanas. Daudzas pilsētas rekomendē īpašniekus notīrīt grafiti 24 stundu laikā pēc tā parādīšanās. Pēc plaša lauka pētījuma vietās, kur grafiti tika novākts un vietās, kur netika novākts, tika secināts, ka grafiti aizvākšana neaizturēja grafiti atgriešanos. Zonās kur grafiti tika aizvākts un zonās kur netika, nebija lielas grafiti daudzuma atšķirības. Patiesībā, grafiti pieaugums bija vērojams zonās, kur grafiti tika regulāri novākti. Šie atklājumi tieši apstrīd izsisto logu teoriju (Conklin 2012).

Lietderīgi ir norādīt, ka jau pirms izsisto logu teorijas izvirzīšanas 1982. gadā, amerikāņu psihologs Philips Zimbardo sniedza pierādījumus minētajai parādībai. 1969. gadā bija veikts psiholoģisks eksperiments, kurā izmantoja divas a/m bez numura zīmēm ar atvērtu motora pārsegu. Automašīnas novietoja divās dažādās vietās – vienu novietoja Ņujorkas nelabvēlīgā kvartālā Bronksā (Bronx), bet otru – prestižā bagātnieku rajonā Palo Alto, Kalifornija (Palo Alto, California). Pie abām automašīnām tika nodrošināta novērošana.

Pirmajā gadījumā, Bronksā, jau pēc 10 minūtēm, garām ejoša ģimene no automašīnas izņēma akumulatoru un radiatoru. Diennakts laikā no a/m viss vērtīgais bija nozags, vēlāk tā izdemolēta – izsisti stikli, noplēsts apšuvums, bērni to izmantoja kā rotaļlaukumu. Bija apzināts, ka vairākums vandāļu bijuši ļoti ģērbti baltādainie.

Otrajā gadījumā, Palo Alto automašīna neskarta nostāvēja nedēļu, kamēr P. Zimbardo sāka to sagraut pats. Pēc tā garāmgājēji sāka lauzt a/m, apgāza to un pēc pāris stundām tā kļuva par lūzni. Arī šajā gadījumā vairākums a/m vandāļu bija ļoti ģērbtie baltādainie.

Arī Nīderlandē īpaši īstenotie uzvedības modeļu eksperimenti apstiprina izsisto logu teoriju. Psihologs Kiss Keizers ar kolēģiem (Kees Keizer, Siegwart Lindenberg, Linda Steg), veicot sešu ielu eksperimentus, atzina, ka ja cilvēks redz, ka tiek pārkāpta sabiedriskā kārtība, tas strauji palielina varbūtību, ka persona izdarīs pārkāpumu. Speciālisti skaidro šādu efektu – ieraudzījis nekārtību – zogu (Keizer, Lindenberg and Steg 2008). Personu

vienmēr vada vairāki mērķi. Piemēram, Nīderlandē veiktajā sociālajā eksperimentā dalībniekiem bija trīs mērķi: normatīvais mērķis – uzvesties kā paredzēts un pieņemts; hēdoniskais mērķis – iegūt apmierinājumu un merkantīlais mērķis – saņemt labumus, iegūt izdevīgumu. Norma nepiešākot konfliktē ar redzēto uz ielas, tas mazina vēlmi ievērot noteikumus (Mark, Meyer and Linsen 2005).

Autore norāda, ka mūsdienās viens no galvenajiem kriminologu uzdevumiem ir sniegt sabiedrībai efektīvu stratēģiju noziedzības novēršanai. Arhitektoniskās kriminoloģijas atziņas ir noderīgas, efektīvas, konkrētas un praktiski īstenojamas stratēģijas noziedzības un apdraudējuma sajūtas novēršanai. Šādai pieejai ir daudzozaru virziens.

Autore secina, ka efektīvas noziedzības novēršanas kriminālpolitikas veidošanas jomā Latvijā ir nepieciešami padziļināti un visaptveroši kriminoloģiska rakstura pētījumi. Kriminoloģisko pētījumu rezultātiem jāatbilst noziedzības politikas veidošanā, noziedzības novēršanas jomā un tās praktiskajā piemērošanā. Noziedzības novēršanas teorētisko un praktisko problēmu izstrādei, kā arī specifiskas noziedzības izpētes metodikai jāizriet no Latvijas ekonomiskajiem, tiesiskajiem un kultūrvēsturiskajiem aspektiem. Turklāt viens no uzdevumiem ir analizēt pasaules valstu pieredzi un praksi pretdarboties noziedzībai. Pamatoti atzīt, ka tiesībsargājošās iestādes pašas bez sabiedrības atbalsta nevar novērst noziedzību. Latvijā jāpildinveido iedzīvotāju līdzdarbības pakāpe noziedzības novēršanā. Kopienas un tiesībsargājošo iestāžu sadarbība var sniegt pozitīvu rezultātu noziedzīgas rīcības neitralizēšanai.

Bibliogrāfija

- Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums. Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 202 (3986), 30.12.2008. (In Latvian)
- Bērziņa-Ručere I., Avota I., Grūbis N., Tošovskis M. Uz sabiedrību vērstu policijas darbs Latvijā 2009–2012. Pieredze un nākamie soļi. Valsts policija. 2012. (In Latvian)
- Bollnow O. F. Human space. Hyphen Press, 2011.
- Cialdini, R. B. Descriptive Social Norms as Underappreciated Sources of Social Control. *Psychometrika*, Volume 72, No 2, 2007, pp. 263–268.
- Clarke, R. V. Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope. *Crime and Justice*, Volume 4, 1983, pp. 225–256.
- Conklin T. R. Street Art, Ideology, and Public Space. Portland State University, 2012.
- CPTED Rokasgrāmata policistiem. 2016. Pieejams: https://planeerimine.ee/static/sites/2/cpted_m_lv.pdf

- CPTED kursa materiāli. 2015. Tallina.
- Douglas L. Street Art in London – Breaking Windows or Displacing Populations? Bloomington: Indiana University, 2014.
- Elements of Urban Design. Pieejams: <http://www.urbandesign.org/elements.html>
- Feldmanis A. Policijas funkcijas noziedzības novēršanas un apkarošanas kontekstā. Promocijas darbs. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2016. (In Latvian)
- Gluhova A. A., Ijdin A. A., Shpilev D. A. Sociologija prava: fenomen razruhi. Aktualnije problemi ekonomiki i prava. 2016, Nr. 1, s. 170–177. (In Russian)
- Inshakov S. M. Zarubeznaja Kriminologijija. Moskva: izdetelskaja grupa Infra, M Norma, 1997. (In Russian)
- Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. New York: Vintage Books, 1961.
- Jeffery C. R. Crime Prevention Through Environmental Design. Beverly Hills, CA: Sage Publications, 1971.
- Juridisko terminu vārdnīca. / autoru kolektīvs. Rīga: Nordik, 1998. (In Latvian)
- Kelling G. L., Wilson J. Q. Broken Windows. The police and neighborhood safety. Pieejams: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1982/03/broken-windows/304465/>
- Keizer K., Lindenberg S., Steg L. The Spreading of Disorder. Science 12, 322 (5908), 2008, pp. 1681–1685.
- Klarks, R. V., Eks Dž. V. Noziedzības analīze 60 soļos. Valsts policija. 2011. (In Latvian)
- Kriminoloģija. Mācību grāmata. Zin. red. K. Ķipēna, A. Vilks. Nordik, 2004.
- Mark E., Meyer A., Linsen R. Quality in Crime Prevention. Hanover: Landespräventionsrat Niedersachsen, 2005.
- Matvejevs A. Sabiedrība drošība un prevencija policijas tiesībās. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2 (79), 2017, 4–9. lpp. (in Latvian)
- Rīgas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2025. gadam. Rīga, 2013. Pieejams: http://www.rdpad.lv/wp-content/uploads/2014/11/STRATEGIJA_WEB.pdf
- Kaimiņu drošība. Pieejams: <http://kaiminudrosiba.lv/>
- Shnaider G. Kriminologijija. Moskva, 1994. (In Russian)
- Vides zinību terminu skaidrojošā vārdnīca: mācību līdzeklis. Aut. kol. I. Ansons, G. Kuhare, G. Putriņa. Rīga: Jumava, 1999. (In Latvian)
- Van Dijk J. The World of Crime. Breaking the Silence on Problems of Security, Justice and Development Across the World. Sage Publishing, 2015.
- Welsh C. B., Farrington D. P. The Oxford Handbook of Crime Prevention. Oxford: University Press, 2012.

Insight into Architectonic Criminology

Summary

The criminology science of world countries contains extensive theoretical and empirical material describing crimes, types of crime, criminal behaviour, criminals and victims, as well as reaction of law enforcement agencies to criminal action. The topical and problematic criminology issue at all-time are crime prevention. Contemporary criminology trend in crime prevention is architectonic criminology.

The aim of the present paper is to characterize content of architectonic criminology. Material and methods. Analysis of scientific literature and analysis of researches made before. Mainly the following scientific methods were used: analytical, comparative; historical, publications and analysis of resources.

The scientific novelty of the study relates to fact that author analysed and compiled the knowledge of a number of specialists in describing the content of an architectonic criminology.

The author concludes that the knowledge of architectonic criminology is a useful, effective, concrete and practical strategy for preventing crime and the sense of threat. Such an approach has a multispectral direction. The important aspect in preventing criminal conduct is also of public involvement.

Key words: architectonic criminology; criminality; crime; crime prevention.

STARPINSTITŪCIJU SADARBĪBA JAUNU NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU IZDARĪŠANAS NOVĒRŠANAI: NORMATĪVO AKTU ANALĪZE

Raksta mērķis ir izpētīt, kādas problēmas pastāv kriminālās justīcijas iestāžu darbībā, lai noteiktu atkārtotu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas risku. Raksta mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi uzdevumi: 1) noskaidrot normatīvos aktus, kuri reglamentē starpinstitūciju sadarbību atkārtotu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas novēršanai; 2) izanalizēt kriminālās justīcijas iestāžu sadarbības problēmas.

Statistiskā informācija norāda, ka 56% notiesāto izcieš brīvības atņemšanas sodu atkārtoti. (Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2017. gada publiskais pārskats) Tas nozīmē, ka soda mērķis, iepriekšējā brīvības atņemšanas soda izpildes laikā, netika sasniegts pilnībā. Kad vairāk par pusi notiesāto, atkārtoti izcieš brīvības atņemšanas sodu (otro, trešo, ceturto reizi un vairāk), tad šādu situāciju nevar raksturot kā pozitīvu. Piedāvātā pētījuma novitāte atklāsies analīzes procesā, pētot pašreizējo kriminālās justīcijas iestāžu savstarpējo sadarbību, lai noteiktu atkārtotu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas risku nākotnē, izstrādājot priekšlikumus kriminālās justīcijas iestāžu sadarbības uzlabošanai.

Raksta galvenie secinājumi: 1) nepieciešams grozīt Latvijas Sodū izpildes kodeksa 61.⁵ panta pirmās daļas 1. punktu, izslēdzot vārdus – “brīvības atņemšanas iestādē”; 2) lai uzlabotu kriminālās justīcijas iestāžu sadarbību atkārtotu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas novēršanai, Ieslodzījuma vietu pārvaldē nepieciešams ieviest zinātniski pārbaudītus riska un vajadzību novērtēšanas instrumentus, jo esošais riska un vajadzību novērtējums nevar noteikt notiesātā relatīvo un absolūto risku.

Atslēgas vārdi: starpinstitūciju sadarbība atkārtotu noziedzīgu nodarījumu novēršanai, problēmas kriminālās justīcijas iestāžu darbībā, atkārtots noziedzīgs nodarījums, resocializācijas process.

Plānojot soda izpildi, ar mērķi novērst atkārtotu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, ir nepieciešams noteikt, kādu apdraudējumu sabiedrībai var radīt notiesātā persona. Analizējot normatīvos aktus, kuri reglamentē kriminālās justīcijas iestāžu darbību, ir iespējams saprast, kā var uzlabot starpinstitūciju sadarbību, lai pareizi identificētu notiesātā atkārtotā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas risku, piemērojot atbilstošus resocializācijas pasākumus soda mērķa sasniegšanai.

Krimināllikuma 35. panta otrā daļa definē soda mērķi. Attiecībā pret notiesātajiem, kuri veica noziedzīgus nodarījumus un izcieš brīvības atņem-

šanas soda izpildes termiņu atkārtoti, iepriekšējā soda izpildes reizē, netika sasniegta Krimināllikuma 35. panta otrās daļas 5. punkta izpilde, proti, netika panākts, lai notiesātais atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

Par pamatu atkārtotam noziedzīgam nodarījumam var būt vairāki faktori: antisociāla uzvedība personas dzīves vēsturē, antisociālas personas iezīmes, antisociāla attieksme, antisociālas saites ar draugiem (paziņām), slikta attiecību kvalitāte ar ģimenes locekļiem, zems izglītības līmenis, darba vietas trūkums, nespēja saturīgi pavadīt brīvo laiku, psihoaktīvo vielu pārmērīga lietošana.

Viens no svarīgākajiem Latvijas valsts politikas plānošanas dokumentiem soda izpildē ir Ministru kabineta 24.09.2015. rīkojums Nr. 580 "Par Ieslodzīto resocializācijas pamatnostādņem 2015.–2020. gadam" (turpmāk – ieslodzīto resocializācijas pamatnostādnes), kurš noteic notiesāto resocializācijas politikas mērķi – mazināt visus noziedzīgas uzvedības riskus brīvības atņemšanas soda izpildes laikā un pēc tā izciešanas, lai nodrošinātu cilvēka drošumspējas veicināšanu un veiksmīgu iekļaušanos sabiedrībā. Šāds resocializācijas politikas mērķis netieši norāda uz to, ka iestādēm vajag sadarboties, lai sasniegtu izvirzīto mērķi, gan soda izpildes laikā, gan pēc tā izciešanas, jo viena iestāde nevarēs realizēt resocializācijas politikas mērķa sasniegšanu.

Latvijas Sodū izpildes kodeksa (turpmāk – LSIK) 5. panta pirmajā daļā ir noteiktas valsts iestādes, kuras izpilda kriminālsodus, kas piespriesti kā pamatsodi: Tieslietu ministrijas Ieslodzījuma vietu pārvaldes brīvības atņemšanas iestādes (brīvības atņemšanu) un Valsts probācijas dienests (piespiedu darbus). Savukārt LSIK 5. panta trešajā daļā ir noteikts, ka "Ja tiesa piespriedusi sodu nosacīti vai nosacīti pirms termiņa atbrīvojusi no brīvības atņemšanas soda izciešanas, šāda tiesas nolēmuma izpildi kontrolē un notiesātos uzrauga Valsts probācijas dienests". Līdz ar to, Ieslodzījuma vietu pārvalde un Valsts probācijas dienests ir valsts iestādes, no kuru darbības būs atkarīga soda izpilde.

Valsts pārvaldes iekārtas likuma 54. panta pirmā daļa noteic, ka "Iestādes sadarbojas, lai veiktu savas funkcijas un uzdevumus".

Uz Ieslodzījuma vietu pārvaldes un Valsts probācijas dienesta sadarbību soda izpildes laikā, norāda arī citi normatīvi akti. Ministru kabineta 01.11.2005. noteikumu Nr. 827 "Ieslodzījuma vietu pārvaldes nolikums" 5.3. apakšpunkts noteic, ka "Ieslodzījuma vietu pārvalde, atbilstoši kompetencei, sadarbojas ar valsts un pašvaldību institūcijām, nevalstiskajām organizācijām jautājumos, kas saistīti ar apcietinājuma nodrošināšanu un brīvības atņemšanas soda izpildi". Valsts probācijas dienesta

likuma 3. panta 1. punktā ir noteikts, ka “Valsts probācijas dienesta darbu organizē, pamatojoties uz sadarbības principu – probācijas darba pamatā ir institūciju sadarbības organizēšana un veicināšana nolūkā optimāli un atbilstoši vienotai politikai iesaistīt un izmantot valsts, pašvaldību un sabiedrisko organizāciju resursus probācijas īstenošanā”.

Par nozīmīgu dienu kriminālās justīcijas iestāžu sadarbībā, var uzskatīt 23.11.2015., kad Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšniece Ilona Spure, Valsts probācijas dienesta vadītājs Mihails Papsujevičs un Valsts policijas priekšnieks Ints Ķuzis, noslēdza Starpresoru vienošanās “Par sadarbību atkārtotu noziedzīgu nodarījumu pret tikumību un dzimumneaiškaramību izdarīšanas novēršanai” (turpmāk – Starpresoru vienošanās). Starpresoru vienošanās nosaka kārtību, kādā iestādes organizē starpinstitūciju sanāksmes, lai savas kompetences ietvaros novērstu atkārtotus noziedzīgus nodarījumus pret tikumību un dzimumneaiškaramību. Ir svarīgi, ka izņemot kriminālās justīcijas iestādes, Starpresoru vienošanos parakstīja arī Valsts policija, kura nodrošina papildsoda – policijas kontroles īstenošanu. Likuma Par policiju 3. panta 1. punktā ir noteikts, ka viens no policijas uzdevumiem ir “novērst noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus”. Praksē Starpresoru vienošanās ir pirmais normatīvais akts, kurš reglamentē iestāžu sadarbību atkārtotu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas novēršanai noteiktai noziedzīgu nodarījumu kategorijai. Starpinstitūciju sanāksmes būtu nepieciešams organizēt arī par citām noziedzīgu nodarījumu kategorijām, izvērtējot iestāžu rīcībā esošos resursus.

Ministru kabineta 09.04.2013. noteikumu Nr. 191 “Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība” 8. punktā ir noteikts, ka notiesātā resocializāciju brīvības atņemšanas iestādē uzsāk ar notiesātā risku un vajadzību izvērtēšanu. Valsts probācijas dienesta likuma 1. panta 6. punktā ir noteikts, ka “risku un vajadzību novērtējums – ir strukturēta metode, ko izmanto, lai noteiktu noziedzīga nodarījuma izdarīšanas cēloņus, atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas risku un faktorus, kas attur probācijas klientu no atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas”. Risku var raksturot kā varbūtību, ka nākotnē tiks izdarīts noziedzīgs nodarījums. LSIK 61.⁵ panta pirmās daļas 1. punktā ir noteikts, ka “Divu mēnešu laikā pēc notiesātā ievietošanas brīvības atņemšanas iestādē soda izciešanas uzsākšanai, iestādes priekšnieks nodrošina notiesātā risku un vajadzību izvērtēšanu, nosakot notiesātā resocializācijas vajadzības, antisociālas uzvedības un atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas riska pakāpi brīvības atņemšanas iestādē”. Kritiski ir vērtējams tas, kāpēc nepieciešams noteikt atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas riska pakāpi brīvības

atņemšanas iestādē, jo relatīvi neliels noziedzīgo nodarījumu skaits tiek veikts brīvības atņemšanas iestādēs un katra notiesātā bīstamība attiecībā pret citiem notiesātajiem, ir cietuma iekšējās drošības kompetences jautājums. Nepieciešams grozīt LSIK 61.⁵ panta pirmās daļas 1. punktu, izslēdzot vārdus – “brīvības atņemšanas iestādē”, jo veicot riska un vajadzību novērtējumu, primāri, ir svarīgi konstatēt, kāda ir riska pakāpe, ka konkrēts notiesātais veiks atkārtotu noziedzīgu nodarījumu, atrodoties ārpus brīvības atņemšanas iestādes sienām. Turklāt, resocializācijas pamatbūtība, ir notiesātā “sagatavošana” dzīvei brīvībā vai sabiedrībā, nevis brīvības atņemšanas iestādē. Kad riska pakāpe ir noteikta, tad brīvības atņemšanas iestāde var plānot resocializācijas darbu ar notiesāto.

Analizējot ieslodzīto resocializācijas pamatnostādnes, tika konstatēts, ka Valsts probācijas dienestā un ieslodzījuma vietās tiek izmantoti atšķirīgi riska un vajadzību izvērtēšanas instrumenti, jo katrā no institūcijām notiesātais atrodas atšķirīgās situācijās un viņa iespējamo rīcību (tajā skaitā atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas risku) noteic atšķirīgi faktori. Ieslodzījuma vietu pārvaldē ir viens notiesāto riska un vajadzību novērtēšanas (turpmāk – RVN) instruments, ar kura palīdzību tiek izvērtēti visi notiesātie. Veicot Ieslodzījuma vietu pārvaldes RVN instrumenta izpēti, tika konstatēts, ka instruments netika zinātniski pārbaudīts. Tas nozīmē, ka instrumenta prognozēšanas spēja var būt neprecīza, jo instruments nevar noteikt atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas relatīvo (kā notiesātais tiek raksturots attiecībā pret citiem notiesātajiem) un absolūto (jauna noziedzīga nodarījuma varbūtība noteiktā laika periodā) risku. Pie šādiem apstākļiem, kad RVN instruments nevar noteikt notiesātā iespējamo nākotnes apdraudējumu sabiedrībai, tad šādu novērtējumu nevar uzskatīt par objektīvu un ticamu. Valsts probācijas dienesta rīcībā, tikai attiecībā pret dzimumnoziedzumus izdarījušo personu kategoriju, tiek izmantoti zinātniski pārbaudīti RVN instrumenti (piemēram – STATIC-99R). Šobrīd, organizējot starpinstitūciju sanāksmes, Ieslodzījuma vietu pārvalde nevar sniegt objektīvu informāciju, par atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas riska pakāpi, kas rada problēmas starpinstitūciju sadarbībā.

Bīstamo noziedznieku gadījumā (atkarības, dzimumnoziedzumi, uz mūžu notiesātie, vardarbīgo noziedzumu izdarītāji) ir nepieciešama notiesātā problēmu padziļināta izpēte ar specializētiem RVN instrumentiem, jo tas ļauj precīzāk plānot resocializācijas pasākumus, kas vērsti uz specifiskās problēmas novēršanu. Tāpēc nepieciešami jauni un specifiskus riskus diagnosticējoši instrumenti, regulāra darbinieku apmācība instru-

mentu lietošanai un izvērtēšanā iesaistīto darbinieku skaita pieaugums. (24.09.2015. Ministru kabineta rīkojums Nr. 580) Papildus ir jāņem vērā arī Eiropas Padomes rekomendācijā Rec(2014)3 par bīstamajiem noziedzniekiem, kas pieņemta 19.02.2014., paustais aicinājums valstīm veidot bīstamo noziedznieku kontroles sistēmu. Par bīstamo noziedznieku rekomendācijas kontekstā uzskata personu, kas izdarījusi ļoti smagu seksuālu vai vardarbīgu noziegumu, un pastāv augsta riska pakāpe, ka tā izdarīs jaunu ļoti smagu seksuālu vai vardarbīgu noziegumu. Rekomendācija paredz, ka ar tiesas spriedumu bīstamajam noziedzniekam var piemērot preventīvu uzraudzību vai preventīvu ieslodzījumu, kura piemērošanas nepieciešamību ir regulāri jāpārskata. (Eiropas Padomes rekomendācijā Rec(2014)3 par bīstamajiem noziedzniekiem) pirms preventīva ieslodzījuma un preventīvās uzraudzības ieviešanas, gan Ieslodzījuma vietu pārvaldei, gan Valsts probācijas dienestam, ir jābūt specializētiem, zinātniski pārbaudītiem RVN instrumentiem, uz kuru pamata tiks sniegta informācija tiesām par bīstamajiem noziedzniekiem.

RVN instrumentiem Ieslodzījuma vietu pārvaldē un Valsts probācijas dienestā obligāti ir jābūt specializētiem un zinātniski pārbaudītiem. Ja kriminālās justīcijas iestādēm, praksē, būs specializēti un zinātniski pārbaudīti RVN instrumenti, tas ļaus iestādēm savstarpēji ātrāk apmainīties ar informāciju, kura būs noderīga abām iestādēm. Tāpat, viena iestāde, varētu turpināt citas iestādes iesākto resocializācijas darbu, netērējot savus resursus uz jau paveikto.

Rezumējot rakstā minēto un izanalizējot normatīvos aktus, jāsecina, ka nepieciešams grozīt LSIK 61.⁵ panta pirmās daļas 1. punktu, izslēdzot vārdus – “brīvības atņemšanas iestādē.” RVN instrumentam ir nepieciešams noteikt atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas riska pakāpi.

RVN instruments, kuru izmanto Ieslodzījuma vietu pārvalde, netika zinātniski pārbaudīts. Tas nozīmē, ka instrumenta prognozēšanas spēja var būt neprecīza, jo instruments nevar noteikt atkārtota noziedzīga nodarījuma relatīvo un absolūto izdarīšanas risku. Šobrīd, organizējot starpinstitūciju sanāksmes, Ieslodzījuma vietu pārvalde nevar sniegt objektīvu informāciju par notiesātā atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas riska pakāpi, kas rada problēmas kriminālās justīcijas iestāžu savstarpējā sadarbībā.

Bibliogrāfija

- Eiropas Padomes rekomendācijā Rec(2014)3 par bīstamajiem noziedzniekiem. 19.02.2014. (In Latvian) Pieejams: <https://www.vpd.gov.lv/upload/dokumenti/2996.pdf>
- Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2017. gada publiskais pārskats. (In Latvian) Pieejams: http://www.ievp.gov.lv/images/stories/parskats_gada/2018%2006%2015_Parvaldes_publicais_parskats.pdf
- Krimināllikums. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966>
- Latvijas Sodū izpildes kodekss. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=90218>
- Likums “Par policiju”. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=67957>
- Starpresoru vienošanās “Par sadarbību atkārtotu noziedzīgu nodarījumu pret tīkumību un dzimumneaižskaramību izdarīšanas novēršanai”. 23.11.2015.
- Valsts pārvaldes iekārtas likums. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=63545>
- Valsts probācijas dienesta likums. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=82551>
- 01.11.2005. Ministru kabineta noteikumi Nr. 827 “Ieslodzījuma vietu pārvaldes nolikums”. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=120647>
- 09.04.2013. Ministru kabineta noteikumi Nr. 191 “Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība”. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=256000>
- 24.09.2015. Ministru kabineta rīkojums Nr. 580 “Par Ieslodzīto resocializācijas pamatnostādņēm 2015.–2020. gadam”. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/276740-par-ieslodzito-resocializācijas-pamatnostadnem-2015-2020-gadam>

Interdepartmental Cooperation in the Prevention of the Perpetration of Repeated Criminal Offenses: Analysis of Regulatory Acts

Summary

It can be concluded that it is necessary to make amendments in clause 1 of part one of Article 61.5 of the Latvian Code of Execution of Punishment, deleting the words “at the place of deprivation of liberty”. The risk assessment and needs assessment tool for a convicted person should determine the risk of a repeated criminal offense.

The risk and needs assessment tool used by the Prison Administration has not been scientifically verified. This means, that the predictive ability of the tool may not be accurate, because the tool cannot determine the relative and absolute risk of committing a repeat criminal offense. At the moment, by organizing interdepartmental meetings, the Department of Prisons cannot provide objective information about the degree of risk of committing repeated crime by the convicted person. That fact creates problems for the joint cooperation of criminal justice institutions.

Key words: interagency cooperation in the prevention of repeat criminal offenses, criminal justice institutions, repeated criminal offense, resocialization process.

MEDIĀCIJAS MEHĀNISMA JĒDZIENS KRIMINĀLTIESISKO KONFLIKTU NOREGULĒŠANAS JOMĀ

Mediācija kā viena no alternatīvām strīdu noregulēšanas metodēm ir jauninājums mūsu tiesību sistēmā. Minētais process un tā realizācija nav pietiekami noregulēta ar tiesību normām. Mediācijas procesa īstenošanā vienmēr piedalās trešā neitrālā persona, kuru apzīmē ar terminu mediators. Mediācijas process balstās uz īpašiem principiem un metodēm, kas palīdz efektīvi izmantot institūta priekšrocības. Mediācijas izmantošana īpašu nozīmi ieguva krimināltiesisko strīdu noregulēšanas jomā. Mediācijas izmantošanas priekšrocības visbiežāk ir saistītas ar strīda pušu lielāku apmierinātību ar strīda noregulēšanas rezultātu, mazākām izmaksām un ātru konflikta noregulējumu. Mediācijas institūts turpina nemitīgi attīstīties, tā izmantošanas popularitāte lielā mērā ir atkarīga no valsts iesaistes šajā procesā.

Mediācijas mehānisms ir mediācijas procesa elementu kopums, kas ir nepieciešams, lai tiesību subjekti – fiziskās personas varētu piedalīties mediācijas procesā, piesaistot kā mediatoru neatkarīgu trešo personu un rezultātā vienoties par esošā konflikta izbeigšanas nosacījumiem. Mediācijas mehānisms tiek izmantots kā līdzeklis, lai nodrošinātu tiesību subjektus ar ātrāku un efektīvāku viņu strīdu noregulējumu.

Atslēgas vārdi: mediācija, mediācijas mehānisms.

Mediācija ir konfliktu risināšanas process, kurā konfliktā iesaistītās puses ar mediatora atbalstu pašas rod konflikta atrisinājumu un līdz ar to visas procesā iesaistītās puses ir uzvarētājas (http://www.mediacija.lv/?download=mediacija_lv.pdf). Mediācijas jēdziena izpratne krimināltiesisko konfliktu noregulēšanas jomā dažbrīd tiek attiecināta uz cietušā un vainīgā izlīgumu (<http://www.probacija.lv/page.php?id=45>).

Krimināltiesības ir tipiska publisko tiesību nozare romāņu-ģermāņu tiesību izpratnē, taču mediācija lielākā mērā ir saistīta ar privāto tiesību problēmu risināšanu, tāpēc, analizējot mediācijas teorētisko saturu, neizbēgami jāsakaras ar virkni normatīvo aktu, kas regulē mediācijas piemērošanu privātajās tiesībās. Vienlaikus krimināltiesiskais konflikts ir cieši saistīts ar plašu mediācijas izmantošanas variāciju spektru: cietušā un vainīgā vienošanās par konflikta noregulējumu, piedaloties trešajai neitrālai pusei, negriežoties tiesībsargības iestādēs; cietušā un vainīgā vienošanās par konflikta noregulējumu pirmstiesas izmeklēšanas procesuālajā

stadijā; cietušā un vainīgā vienošanās par konflikta noregulējumu lietas izskatīšanas tiesā procesuālajā stadijā; cietušā un vainīgā vienošanās par konflikta noregulējumu sprieduma izpildes procesuālajā stadijā; izlīguma noslēgšana starp strīda pusēm ar juridiski saistošām sekām, ja strīds atbilst likumā paredzētajiem nosacījumiem kriminālprocesa izbeigšanai un izlīgums ir panākts ar Valsts probācijas dienesta starpnieka palīdzību vai ar procesa virzītāja piedalīšanos.

Ar mediācijas mehānismu autors saprot secīgu mediācijas procesa elementu kopumu, kas ir nepieciešams, lai tiesību subjekti – fiziskās personas varētu piedalīties mediācijas procesā, piesaistot kā mediatoru neatkarīgu trešo personu un rezultātā vienoties par esošā konflikta izbeigšanas nosacījumiem. Mediācijas mehānisms tiek izmantots kā līdzeklis, lai nodrošinātu tiesību subjektus ar ātrāku un efektīvāku viņu strīdu noregulējumu salīdzinājumā ar konvencionālām tiesu institūcijām.

Mediācijas mehānisms, atšķirībā no tradicionālā lietu izskatīšanas mehānisma tiesu institūcijās, satur īpašus nosacījumus, kas izriet no pienākuma pēc iespējas vairāk ņemt vērā abu pušu intereses (<http://www.achievableoutcomes.com.au/mediation/>). Piemēram, Krievijas Federācijas likuma “Par strīdu noregulēšanas alternatīvo procedūru ar starpnieka piedalīšanos (mediācijas procedūru)” (<http://martit.ru/informacziya-podrazdelenij-i-kafedr/organizaciya-upravleniya-sobstvennosti-predprinimatelstva/276-mediatsiya-kurs/327-zakon-mediaciya-193fz>) 11. panta 7. punkts nosaka, ka mediācijas procedūras veikšanas laikā mediators nav tiesīgs ar savām darbībām nostādīt vienu no pusēm privilēģētā stāvoklī, kā arī nav tiesīgs ņemt vērā kādas no pusēm tiesības un likumiskās intereses.

Augstāk minētie aspekti izraisa nepieciešamību veidot mediācijas mehānismu, balstoties uz taisnīguma, atklātības, samērīguma, vienlīdzības, nediskriminācijas, objektivitātes un citiem tiesību pamatprincipiem. Klasiskās mediācijas procedūras (1981. gada 14. maija Eiropas Padomes Ministru Komitejas Rekomendācija par pieejamības pasākumiem taisnīguma veicināšanā R (81) 7; 1998. gada 21. janvāra Eiropas Padomes Ministru Komitejas Rekomendācija par ģimenes mediāciju R (98) 1; 1999. gada 15. septembra Eiropas Padomes Ministru Komitejas Rekomendācija par mediāciju krimināllietās R (99) 19; 2002. gada 18. septembra Eiropas Padomes Ministru Komitejas Rekomendācija par mediāciju civillietās Rec (2002) 10) paredz vismaz šādu principu ievērošanu: vienlīdzīgas un taisnīgas attieksmes princips; vienkāršošanas princips; atklātuma princips; paātrinā-

juma princips; konfidencialitātes princips; pušu brīvības princips; autonomijas (neatkarības) princips.

Vispārējā novērtējumā augstāk minēto vispārējo tiesību principu kopums ir mediācijas mehānisma galvenais pamats. Piemēram, privātpersonas, piedaloties mediācijas procesā un vienojoties par esoša konflikta izbeigšanas nosacījumiem, ir tiesīgas prasīt no mediatora, lai viņu vienošanās saturs paliktu anonīms. Minētā pušu prasība, tām griežoties konvencionālajā tiesu iestādē, var netikt ievērota, jo tiesas spriedumi, ar retiem izņēmumiem, ir pieejami publiski. Nenoliedzot valsts tiesu institūciju darbības efektivitāti, ir jāatzīst, ka pušu izvēlētais alternatīvais strīdu risināšanas process, mediācija, ir pusēm pieņemamāks, ļaujot tām lielākā mērā būt gandarītām par panākto rezultātu.

Procesa elementu kopumu, kas ir nepieciešams tiesību subjektu ātrākam un efektīvākam strīda noregulējumam, nosacīti var iedalīt trijās grupās: darbības līdz mediācijas uzsākšanai; mediācijas procesa īstenošana; darbības pēc mediācijas procesa īstenošanas.

Pirmā grupa ietver sevī tādus procesus kā lēmuma pieņemšana par nepieciešamību izmantot mediāciju konflikta izbeigšanai; mediācijas pakalpojumu tirgus izpēte; mediācijas pakalpojuma sniedzēja izvēle un izvēles saskaņošana ar pretējo pusi; trīspusējā līguma sagatavošana (satura akceptēšana) par piedalīšanos mediācijā; pārstāvju izvēle, informēšana par nepieciešamību piedalīties mediācijas procesā, pilnvarojuma līguma noslēgšana; strīda dokumentācijas pieejamības nodrošināšana visām iesaistītajām pusēm; paskaidrojošo atbilžu sagatavošana un sniegšana uz pārstāvju un mediatora jautājumiem; piedāvājumu izteikšana pretējai pusei/puses pārstāvjiem ar alternatīviem konflikta izbeigšanas nosacījumiem; atbilžu saņemšana uz piedāvātajiem alternatīviem konflikta izbeigšanas nosacījumiem; iesniegto piedāvājumu par alternatīviem konflikta izbeigšanas nosacījumiem izvērtēšana; lēmuma pieņemšana par alternatīvo konflikta izbeigšanas nosacījumu akceptēšanu/ neakceptēšanu; trīspusējā līguma noslēgšana par piedalīšanos mediācijā.

Otrā grupa iekļauj sevī darbības, kas ir saistītas ar mediācijas procesa īstenošanu, pušu aktivitātēm mediācijas procesa laikā, mediatora tehnikām un metodēm, vadot mediācijas procesu. Otrajā grupā tiek iekļautas arī pušu darbības, veicot mediācijas izmantošanas rezultātā panākto strīda izbeigšanas nosacījumu paredzēšanu pušu rakstveida vienošanās, uzsverot, ka noslēgtās vienošanās nosacījumi (tai skaitā strīda izbeigšanas cena, vienošanās darbības laiks, soda sankciju apmērs par neizpildītiem vieno-

šanās nosacījumiem u.tml.) nevar atšķirties no pušu mediācijas procesa nobeigumā panāktajiem.

Savukārt trešā grupā, kas seko vienošanās parakstīšanai, iekļauj sevī parakstītās vienošanās administrēšanas un izpildes kontroles pasākumus.

Mediācijas process var atšķirties gan pēc mediatora pakalpojumu cenas, gan pēc tās ilguma, gan pēc iesaistīto subjektu loka, gan arī pēc citiem kritērijiem. Pušu konflikta raksturs nevar būt par galveno nosacījumu mediācijas “lētākā” vai “dārgākā” varianta izvēlei (Petrauskas, Kybartienē 2011). Mediācijas galvenais mērķis ir izbeigt pastāvošo konfliktu neatkarīgi no cenas, kura varētu tikt samaksāta par minētā procesa rīkošanu. Protams, mediācijas cenai jābūt samērīgai ar risināmā konflikta priekšmeta vērtību, jo pretējā gadījumā mediācija nesniedz nekādu ekonomisko piensumu un nepadara konflikta noregulēšanas procesu lētāku par tiesvedību konvencionālajā tiesā.

Ņemot vērā minēto, mediācijas mehānisma definēšana un tās sastāvā esošo elementu noteikšana kalpo par apstākli, kas palīdz mediācijas pusēm izprast mediācijas procesa būtību. Mediācijas mehānisms sakārto mediācijas elementus noteiktajā loģiskajā struktūrā, tādējādi radot priekšstatu par procesu kopumā, tā priekšrocībām un trūkumiem. Rezultātā krimināltiesiskā strīda puses skaidri apzinās mediācijas procesa būtību un tā īstenošanas nosacījumus.

Bibliogrāfija

- Federalnij zakon Rossijskoj Federacii ot 27 ijula 2010 g. N. 193-FZ “Ob alternativnoj procedure uregulirovanija sporov s ucastijem posrednika (procedure mediacii)”. Pieejams: <http://martit.ru/informacziya-podrazdelenij-i-kafedr/organizacija-upravleniya-sobstvennosti-predprinimatelstva/276-mediatsiya-kurs/327-zakon-mediacija-193fz>
- Judins A. Izlīgums Latvijas Krimināltiesībās. Pieejams: <http://www.probacija.lv/page.php?id=45>
- Mediation. Achievable Outcomes. Pieejams: <http://www.achievableoutcomes.com.au/mediation/>.
- Petrauskas F., Kybartienē E. Online Dispute Resolution In Consumer Disputes. Jurisprudencija. 2011, Vol. 18 Issue 3. ISSN 1392–6195, p. 921.–941.
- Trossen A. Mediācija – par “mediācijas” jēdzienu Latvijā Valodnieciskie aspekti. Pieejams: http://www.mediacija.lv/?download=mediacija_lv.pdf

Mediation Mechanism in the Area of Criminal Dispute Settlement

Summary

The alternative methods of dispute resolution are a new field of study in Latvia. In most cases such methods and their real procedures are outside of any legal regulation. One of this alternative dispute resolution methods is called mediation. Person, who is responsible for the management of this process, is called mediator. It is useful to understand the initial comprehension of mediation in order to successfully implement this process in the legal system of modern society. Nevertheless the elaboration of mediation procedure asks serious evaluation of possibilities to completely evolve basic principles of alternative dispute resolution methods. Answering on question whether it is possible to completely realize the concept of mediation, it is necessary clearly understand, what it is and how you can use the advantages of this process in the real life.

Mediation mechanism is a set of elements of a mediation process, that are necessary for legal entities – individuals to participate in the mediation process. Special subject – mediator is involved in the mediation process, helping to the conflict sides agree on the conditions of conflict resolution. The mediation mechanism is used as a mean to ensure conflict sides with faster and more effective resolution of their disputes.

Key words: mediation, mediation mechanism.

МЕДИАЦИЯ КАК АЛЬТЕРНАТИВНАЯ ПРОЦЕДУРА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Публикация исследует правовую природу института медиации в Европейских странах и в Российской Федерации, а также использование медиации в разрешении споров. Основываясь на концепции «восстановительного правосудия», а также беря во внимание возможности данного альтернативного метода разрешения споров и его соотношение с целями уголовного судопроизводства, были сформулированы выводы о необходимости правового закрепления возможности использования института медиации в уголовном праве.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, альтернативная процедура, посредничество, уголовно-правовое регулирование, реституционное правосудие, участники уголовного судопроизводства, потерпевшие, обвиняемые.

Медиация — один из видов альтернативного, внесудебного разрешения споров. В ходе нее нейтральное лицо, посредник, помогает сторонам совместно выработать решение по возникшему спору, но при этом он не предлагает своих вариантов и ни в коем случае не советует сторонам. Его деятельность заключается в том, чтобы помочь спорящим рационально и эффективно вести переговоры, и, в конечном счете, прийти к консенсусу. Решение, в выполнении которого будут заинтересованы обе стороны, должно быть взаимоприемлемым и взаимовыгодным.

В странах, где действует англосаксонское право (США, Великобритания, Австралия), медиацию практикуют с начала 60-х, да и в государства континентального права (Франция, Бельгия, Германия и др.) она пришла в прошлом столетии. Сторонники метода считают его необходимым элементом построения и развития гражданского общества. По их мнению, медиация устанавливает новые неформальные связи между людьми, которые рассчитаны на поиск совместных нестандартных решений, приводящих к результату, который устроит обе стороны. Что, в конечном итоге, обеспечивает социальную стабильность.

Среди отличительных черт англо-американской правовой семьи — доминирование прецедента среди всех других источников права, пре-

обладание вопросов процессуального права над вопросами материального права, отсутствие четкого отраслевого деления системы права, не выраженность разделения права на публичное и частное (ввиду поглощения последнего первым). Содержание права отличается сложностью и казуистичностью.

Сложность заключается в том, что, например, медиация в Англии вообще не урегулирована никакими правовыми нормами, и является инициативой юристов-теоретиков, правоприменителей или общественности, поэтому английский уголовный процесс содержит различные варианты медиации, зависящие от местных особенностей и условий.

В англо-саксонской правовой системе судебная медиация используется по всем категориям дел. Она тесно связана с такой особенностью процесса, как — отложение провозглашения приговора и назначение наказания только после признания лица себя виновным. Иными словами, между рассмотрением двух ключевых вопросов уголовного дела — о виновности и наказании — имеет место, как правило, длительный временной промежуток (и не только в суде присяжных) с целью сбора информации о личности виновного и доказательств его причастности к совершенному преступлению и т.д. В этот момент служба пробации (или какая-либо «профильная» общественная организация) старается выступить посредником между потерпевшим и осужденным, убеждая последнего в необходимости возместить причиненный вред.

В случае успеха медиации и подписания соответствующего соглашения судья должен учитывать действия виновного как раскаяние при назначении наказания. В англо-саксонской модели уголовного процесса обе стороны получают удовлетворение, так как потерпевший реально участвует в решении вопроса о мере наказания преступника и получает тот размер компенсации, который сам определяет как обязательное условие соглашения.

Выгоды для виновного также очевидны, так как раскаяние и возмещение причиненного ущерба смягчает наказание, а иногда и исключает уголовную ответственность вообще.

Современный этап развития судопроизводства характеризуется поиском наиболее эффективных механизмов достижения основного назначения судопроизводства по разрешению конфликта и поддержанию правопорядка в обществе. Сторонники метода медиации считают его необходимым элементом построения и развития граждан-

ского общества. По их мнению, медиация устанавливает новые неформальные связи между людьми, которые рассчитаны на поиск совместных нестандартных решений, приводящих к результату, который устроит обе стороны. Что, в конечном итоге, обеспечивает социальную стабильность.

Для разрешения указанных задач используются различные формы государственных и негосударственных структур.

Медиация движется несколькими путями, в конечном счете ведущими к ее международному признанию и широкому распространению. Какая методология в конечном счете получит наибольшее распространение — это вопрос культуры, и, не в последнюю очередь, культуры ведения споров.

В Германии есть термин «примирение жертвы и преступника». В английском языке это называется «поддержкой жертвы». То есть посредством медиации в сфере уголовного права на передний план в большей степени выдвигается жертва. А в уголовном процессе интересы жертвы часто не столь важны. Поэтому медиация в сфере уголовного права представляет в определенной степени и интерес для жертвы преступления.

В 2001 году в Германии была создана Международная ассоциация интегрированной медиации, создателем и председателем которой является Артур Троссен (Германия). В настоящее время в этой организации уже более двухсот членов — юридических и физических лиц более чем из десяти стран мира.

Также Артур Троссен является разработчиком и координатором проекта Европейского сообщества по внедрению медиации в Латвии. Успешный опыт этого проекта стал предметом заинтересованности соседних стран. Медиация после возбуждения уголовного дела типична для Латвии, Литвы, Казахстана.

В Латвии в сфере уголовного права медиация развита даже сильнее, чем в сфере права гражданского. Данное утверждение подтверждается положительной статистикой по уголовным делам 2012 г.— 2013 г.

Российская Федерация также не стоит в стороне от развития тенденции к поискам альтернативных форм отправления правосудия.

Следует учитывать, что в современных правовых системах принято выделять две основные концепции правосудия — карательную и восстановительную.

Карательное правосудие ориентировано на защиту интересов государства, игнорируя при этом не только права обвиняемых, но и потерпевших, так как направлено изначально на возмездие, а не на возмещение причиненного преступлением ущерба. Восстановительное правосудие, наоборот, ставит своей целью восстановление прав и законных интересов потерпевшего.

Карательное правосудие показало свою неэффективность, заставив законодателей прибегнуть к новым процедурам, в основе которых новые методы борьбы с преступностью.

Хотя восстановительное правосудие как теоретический тип противостоит карательному, воплощение его концепции невозможно без взаимодействия с официальной системой юстиции.

В 2010 г. в России принят Федеральный закон «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» № 193-ФЗ от 27 июля 2010 г.

В последующем в развитие данного закона была утверждена Программа подготовки медиаторов, рассчитанная на создание в Российской Федерации корпуса профессиональных специалистов по урегулированию правовых споров.

В 2014 г. премьер-министром Российской Федерации Д.А. Медведевым утверждена Концепция развития до 2017 года сети служб медиации для восстановительного правосудия в отношении детей, не достигших возраста, с которого наступает уголовная ответственность.

В ней определены основные цели, задачи и направления создания сети служб медиации, организации их работы, подготовки кадров, а также внедрения медиативной (восстановительной) практики в работу с детьми и подростками.

Однако в положениях данного закона не упоминается о проведении медиации в уголовном судопроизводстве, несмотря на то, что вопрос о необходимости и реальной возможности такой формы по уголовным делам ставится процессуалистами уже более десятилетия.

Он касается гражданских, коммерческих, трудовых и семейных споров, но не затрагивает уголовного судопроизводства; медиация правонарушителя и жертвы (обвиняемого и потерпевшего) оказывается вне сферы действия данного Закона.

Тем не менее, восстановительное правосудие в России развивается на протяжении 15 лет. Как и в других странах, инициаторами движения за восстановительное правосудие в России стали пред-

ставители общественности (Межрегиональный Общественный Центр «Судебно-правовая реформа», г. Москва.).

В определенном смысле, общие принципы российского законодательства препятствуют использованию медиации. К примеру, в ряде европейских стран действует принцип целесообразности при возбуждении уголовного дела, который является важным правовым основанием для использования программ примирения между правонарушителем и жертвой на самой ранней стадии — т.е. как только в полицию поступил сигнал противоправном деянии.

Этот принцип означает, что полицейский или прокурор может счесть целесообразным направить дело на медиацию и, в случае ее успеха, не возбуждать уголовное дело.

В российском же уголовном процессе этого принципа нет, здесь действует принцип законности: при наличии установленного законного повода уполномоченное официальное лицо (следователь, прокурор) обязано возбудить уголовное дело (ст. 21, 146 УПК РФ).

Аналогичный принцип действует и вне уголовного процесса: к примеру, в соответствии с Законом «Об основах системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних» (№ 120-ФЗ — ст. 9 ч. 2 п. 5) при обнаружении противоправных деяний, совершенных несовершеннолетними, школы обязаны поставить в известность полицию.

А дальше, если деяние может быть подведено под Уголовный кодекс, полиция обязана возбудить уголовное дело. Во главу угла ставится «законность» — обязанность власти возбудить уголовное дело, а не разрешение конфликта между людьми (Карнозова 2013).

При этом следует учитывать, что последствием совершенного преступления является уголовно-правовой конфликт, в основе которого лежит причиненный потерпевшему ущерб.

Разрешение уголовно-правового конфликта включает такие составляющие, как возмещение вреда лицу, в отношении которого было совершено деяние, восстановление нарушенного в результате преступления порядка, восстановление нормальной жизнедеятельности потерпевшего после совершения преступления, ресоциализация осужденного лица с целью предотвращения повторного совершения преступления и другие.

Решение указанных задач возможно только путем внесения изменений в концепцию действующего уголовно-процессуального зако-

нодательства, так как существующие в УПК РФ нормативные положения не всегда позволяют достигать перечисленных результатов.

В декабре 2011 года в УК РФ (и, соответственно, УПК РФ) внесены изменения, существенно расширяющие возможности освобождения обвиняемых от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим.

Так Федеральным законом от 07.12.2011 № 420-ФЗ в статью 15 УК РФ введена часть 6, согласно которой суд с учетом фактических обстоятельств преступления и степени его общественной опасности вправе при наличии смягчающих наказание обстоятельств и при отсутствии отягчающих наказание обстоятельств изменить категорию преступления на менее тяжкую (но не более чем на одну категорию преступления). Такая возможность ставится в зависимость от срока наказания, назначенного судом.

Указанным изменениям законодательства предшествовали и другие важные поправки в УК, снижающие потенциал карательной политики и позволяющие суду более дифференцированно подходить к назначению наказаний. Федеральным законом от 7 марта 2011 г. № 26-ФЗ по 68 составам преступлений, предусмотренным Уголовным кодексом РФ, исключены нижние пределы санкций в виде лишения свободы.

При этом верхние пределы, определяющие степень общественной опасности преступления, остались неизменными. К этим составам относятся такие часто встречающиеся у подростков преступления, как кража, грабеж, разбой и др.

Постановлением Пленума Верховного Суда РФ от 15.05.2018 № 10 «О практике применения судами положений части 6 статьи 15 Уголовного кодекса Российской Федерации» даны разъяснения судам о порядке применении указанной правовой нормы при назначении наказания.

Уголовно-процессуальный закон после внесенных изменений предписывает суду при принятии решения по делу помимо прочих вопросов разрешить вопрос, имеются ли основания для изменения категории преступления, в совершении которого обвиняется подсудимый, на менее тяжкую в соответствии с частью шестой статьи 15 Уголовного кодекса Российской Федерации (п. 6.1 ч. 1 ст. 299 УПК РФ).

Таким образом, намечается тенденция к изменению уголовного законодательства для расширения пространства для не карательного реагирования на преступления.

Однако ни изменения в Уголовном Кодексе Российской Федерации, ни Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 15.05.2018 № 10, ничего не говорят о том, как именно стороны приходят к примирению; медиация в российском уголовно-процессуальном законодательстве не предусмотрена. А, следовательно, отсутствует легитимная процедура передачи случаев из структур уголовного процесса в службы примирения. Так что практика медиации по уголовным делам в концепции восстановительного правосудия стала формироваться в экспериментальном режиме исходя из духа, а не буквы закона.

Действительно, если рассматривать это понятие в целом, то правосудие – это основная функция суда, состоящая в справедливом разрешении дела по существу, а не только в восстановлении всех возможно нарушенных прав потерпевших, тем более, что по ряду уголовных дел (особенно по тяжким и особо тяжким) это просто невозможно. Поэтому в последнем случае можно говорить только о максимальном возмещении вреда, причиненного преступлением.

Во время процедуры медиации стороны, участвующие в конфликте, самостоятельно приходят к взаимовыгодному решению, опираясь на опыт, знания и умения медиатора. Разрешение спора полностью зависит от воли самих спорящих.

Перечисленные возможности медиации не только вполне применимы в уголовном судопроизводстве, но и необходимы для применения, так как не следует забывать существующие проблемы производства по уголовным делам.

Среди них в качестве основных можно выделить: длительность сроков расследования и судебного рассмотрения уголовных дел, отсутствие гарантированного законом размера возмещения ущерба потерпевшим от преступлений.

Легализация в уголовном процессе процедуры примирения с участием посредника (медиатора), как отмечает А.А. Ширкин, позволит возместить вред потерпевшим, а подозреваемым (обвиняемым, подсудимым) даст возможность освободиться от уголовной ответственности, а также позволит снизить нагрузку на правоохранительные органы, суды, систему исполнения наказаний [2, с. 13]. Действительно, введение медиации в уголовный процесс может предоставить такие возможности перечисленным участникам, однако нельзя сводить медиацию исключительно к примирению.

Медиация предоставляет более широкие возможности сторонам, тем более что не каждый потерпевший, согласившись на процедуру

медиации и возмещение вреда, готов полностью простить обвиняемого и помириться с ним.

На необходимость введения в уголовно-процессуальное законодательство процедуры медиации указывает высокий уровень преступности в стране, в том числе и среди несовершеннолетних, недостаточная защищенность интересов потерпевших. Также, следует учитывать, что для Российского уголовного процесса характерны тенденции к дифференциации процессуальной формы, выделению упрощенных производств, позволяющих ускорить производство по определенным делам, к увеличению диспозитивности в рамках уголовного процесса, т.е. к расширению возможностей участников процесса влиять на его ход и результат.

Как правильно подмечено, российское уголовно-процессуальное и уголовное законодательства содержат потенциал для развития примирительных форм разрешения уголовно-правовых конфликтов [1, с. 14].

В частности, ст. 25 УПК РФ предусматривает, что суд, прокурор, а также следователь с согласия руководителя следственного органа и дознаватель с согласия прокурора вправе на основании заявления потерпевшего (его законного представителя) прекратить уголовное дело в отношении лица, подозреваемого или обвиняемого в совершении преступления небольшой или средней тяжести, в случаях, предусмотренных ст. 76 УК РФ, если это лицо примирилось с потерпевшим и загладило причиненный ему вред.

Применение медиации возможно как на досудебных, так и на судебных стадиях уголовного процесса. Более того, чем раньше будут использованы возможности медиации, тем быстрее потерпевшему будет возмещен вред и меньше потрачено государственных средств на уголовное производство. На современном этапе альтернативные формы разрешения споров (конфликтов) в основном применяются в хозяйственных, гражданских, трудовых и административных вопросах.

Однако, как уже было отмечено, существует реальная тенденция их применения и в уголовном судопроизводстве.

Разрешение уголовно-правового спора можно рассматривать по двум основным критериям:

- 1) как конструктивную форму разрешения конфликта уголовно-правового характера способом не карательного подхода;

- 2) как определенное возмещение вреда потерпевшим, рассматриваемое в дальнейшем, при разрешении уголовного дела, как смягчающее вину обстоятельство.

Уголовно-процессуальное законодательство нуждается в реформировании, основной целью которого является поиск наиболее оптимальных, в том числе компромиссных, форм достижения целей (назначения) уголовного судопроизводства, установленных ст. 6 УПК РФ.

Путем применения медиации в качестве альтернативной процедуры назначения наказания можно было бы разрешить многочисленные современные проблемы уголовного судопроизводства.

Библиография

- Harutyunyan A. A. Mediation in criminal proceedings. Abstract. Diss. ... kand. the faculty of law. sciences'. M. 2012.
- Shirkin A.A. Mediation as a direction of development of the Institute of reconciliation in the criminal process of the Russian Federation. Abstract. Diss. ... kand. the faculty of law. sciences'. Lyubertsy, 2015.
- About alternative procedure of settlement of disputes with participation of the intermediary (procedure of mediation): the Federal law of 27.07.10 No. 193-FZ // Sz of the Russian Federation. 2010. No. 31. St. 4162 (as amended by FZ dated 23.07.13, No. 33. SZ THE RUSSIAN FEDERATION. 2013. No. 30. Article 4066).
- Petrukhin I. L., Kariosova L. M., Flyamer M. G. The proposed amendments to the Criminal procedure Code of the Russian Federation // Restorative justice / edited by I. L. Petrukhin. M., 2003.
- Markvicheva E. V. the Role of mediation in the acceleration of criminal proceedings // Russian judge. 2009. No. 9. P. 27. www.mediaciacpp.ru/mediation_this_is (accessed 12.06.19) References.
- The criminal code of the Russian Federation of 13.06.1996 N 63-FZ (edition of 17.06.2009) (with izm. and DOP., entry. in force 01.07.2019) // collected legislation of the Russian Federation. – 17.06.1996. – N 25. – P. 2954.
- Resolution of Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation of 15.05.2018 № 10 “About practice of application by courts of provisions of part 6 of article 15 of the Criminal code of the Russian Federation”. / [garant.ru products/ipo/prime/doc/71843518/](http://garant.ru/products/ipo/prime/doc/71843518/)
- Karnozova L. M. Mediacija po ugovornim delam v rossijskoj pravovoj sisteme. Vosstanovitel'naja mediacija v Rossii: pravovoje obespečenije i strategija razvitija. – Moskva, MOO Centr “Sudebno-pravovaja reforma”, 2013, str. 9.

Mediation as an Alternative Procedure in the Criminal Process

Summary

The article deals with the legal nature of the use of mediation in the proceedings of European countries and the Russian Federation and the practice of conflict resolution. On the basis of the concept of “restorative justice” and taking into account the possibilities of this alternative method of conflict resolution and, starting from the appointment of criminal proceedings, it is concluded that the need for legislative application of mediation in criminal proceedings.

The author proposes to consider mediation not only as a complex conciliation procedure, but also separately, as a possibility of compensation for harm, caused to the victim.

Key words: criminal proceedings, alternative procedure, mediation, criminal law conflict, restorative justice, participants of criminal proceedings, victim, accused.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НАУЧНОЙ СФЕРЕ

Статья посвящена проблемам административно-правового регулирования экспертной деятельности в научно-технической сфере, анализу проектного финансирования инновационной деятельности, методам оценки эффективности инвестиционных и инновационных проектов, методам расчета фактической стоимости работ, выполненных по государственному контракту, расчету дисконтированного срока окупаемости инновационных проектов на этапах планирования и фактической реализации.

Ключевые слова: административно-правовое регулирование, научно-техническая экспертиза, инвестиционный проект, инновационный проект, эффективность, методы дисконтирования денежных потоков, срок окупаемости, инновационный проект, экспертно-аналитический метод, методология оценки.

Важнейшим условием инновационных преобразований в Российской Федерации является практическая реализация новых технологий и процессов. При этом возникает необходимость не только правового, но и методического обеспечения научно-технической экспертизы принимаемых решений при формировании и реализации государственной научно-технической и инновационной политики, а также отношений между разработчиками научных и научно-технических новаций и их потребителями.

Правовые проблемы обеспечения и проведения научно-технической экспертизы отдельных направлений ее развития в настоящее время решаются на основании «отраслевых» федеральных законов, подзаконных актов, методических рекомендаций.

Нормативно-правовые основы проведения государственной экспертизы в сфере науки были заложены Постановлением Совета Министров РСФСР «О введении государственной экспертизы в сфере науки» от 1 апреля 1991 г. № 182 [7], предусматривающим необходимость проведения экспертизы на всех этапах реализации и оценки результатов проектов исследований и разработок, выполняемых за счет бюджетного финансирования.

Вопросы научной и научно-технической экспертизы нашли отражение в Федеральном законе «О науке и государственной научно-технической политике» от 23 августа 1996 г. № 127-ФЗ [1], Постановлении Правительства Российской Федерации «Об утверждении Правил аккредитации граждан и организаций, привлекаемых органами государственного контроля (надзора) и органами муниципального контроля к проведению мероприятий и контролю» от 20 августа 2009 г. № 689 [8], приказе Министерства науки и технической политики Российской Федерации «О создании Федерального реестра экспертов научно-технической сферы» от 19 марта 1996 г. № 42 [9].

Указом Президента Российской Федерации «Об основах стратегического планирования в Российской Федерации» от 12 мая 2009 г. № 536 [10] определено, что научно-техническая экспертиза должна осуществляться на принципах системности и своевременности корректировки стратегических национальных приоритетов в области научно-технологического развития.

На необходимость независимой оценки научных исследований и привлечения ведущих экспертных организаций обращается внимание в Стратегии инновационного развития Российской Федерации на период до 2020 года.

Состояние нормативных основ научной и научно-технической экспертизы в Российской Федерации до настоящего времени носит частичный характер при наличии значительных правовых пробелов.

В этой связи, организации, которым приходится заниматься проведением конкурсов на исполнение научных и научно-технических программ и проектов, разрабатывают собственные правила и методические рекомендации экспертизы, устанавливают порядок ее проведения и требования к экспертам, создают собственные экспертные советы. По этому пути пошли фонды поддержки научной и научно-технической деятельности, а также министерства и ведомства. Собственные правила научной и научно-технической экспертизы разрабатывает Российская академия наук, на которую Федеральным законом «О Российской академии наук, реорганизации государственных академий наук и внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации» от 27 сентября 2013 г. № 253-ФЗ [3] возложена функция экспертиз научно-технических государственных программ и проектов, федеральных целевых программ, других научно-технических и социально-экономических программ, стратегий, концепций, утверждаемых Правительством Российской Федерации.

Международная практика свидетельствует о том, что вопросы организации и проведения научной, научно-технической экспертизы регулируются национальными правовыми актами.

В 2003 году Межпарламентская Ассамблея (МПА) государств-участников СНГ приняла Модельный закон «О научной и научно-технической экспертизе» (Постановление № 22–17 от 15 ноября 2003 г. 22-го пленарного заседания) [5] и рекомендовала его для принятия странами содружества. Рекомендациями МПА воспользовались некоторые страны СНГ, а также отдельные регионы России.

Современное состояние правового обеспечения государственной экспертной деятельности в России таково, что вопрос создания системы научной и научно-технической экспертизы, которая решала бы первоочередные вопросы правоотношений между участниками экспертного процесса и способствовала бы активизации технологических преобразований, внедрений современных технологий и процессов, в настоящее время не решен.

Научно-техническая экспертиза в стране обеспечивается только отдельными нормативными актами, не представляющими собой системное регулирование отношений в сфере инновационных преобразований и практических реализаций новых технологий и процессов развития промышленного комплекса Российской Федерации.

Проблему систематизации современного правового регулирования в сфере экспертиз научно-технической сферы России предложено разрешить принятием Законопроекта «О научной и научно-технической экспертизе» [5], который подготовлен с учетом основных положений Модельного закона «О научной и научно-технической экспертизе» [6] и предложений участников круглого стола «Правовые аспекты научной и научно-технической экспертизы в Российской Федерации», проведенного Комитетом Государственной Думы по науке и наукоемким технологиям в 2013 году.

Основные направления современного научно-технологического развития России определены указом Президента РФ от 1 декабря 2016 г. № 642 «О Стратегии научно-технологического развития Российской Федерации» [11]. При этом в Федеральном законе от 21.07.2011 № 254-ФЗ «О внесении изменений в Федеральный закон «О науке и государственной научно-технической политике»» были даны определения коммерциализации, инновации и инновационного проекта [4].

Согласно этим определениям под коммерциализацией научных и (или) научно-технических результатов понимается деятельность по вовлечению в экономический оборот научных и (или) научно-технических результатов. При этом под инновацией понимается введенный в употребление новый или значительно улучшенный продукт (товар, услуга) или процесс, новый метод продаж или новый организационный метод в деловой практике, организации рабочих мест или во внешних связях, а сам инновационный проект представляет собой комплекс мер, направленных на достижение экономического эффекта мероприятий по осуществлению инноваций, в том числе по коммерциализации научных и (или) научно-технических результатов. Таким образом, целью инновационного проекта является достижение экономической эффективности за счет коммерциализации его результатов и разработок. При этом важнейшим этапом жизненного цикла инновационного проекта является его финансирование как за счёт собственных средств, так и за счет привлеченных, в том числе, и из государственного бюджета [14].

В современной финансовой деятельности в последнее время активное развитие получили такое перспективное и динамичное направление, как проектное финансирование. Этот вид финансового и банковского участия в инновационной деятельности особо актуален для тех стран и регионов, которые особо нуждаются в модернизации, совершенствовании и обновлении производственного аппарата ресурсоемких и капиталоемких отраслей промышленности. Из общей массы научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ (НИОКР) целесообразно выделить как долгосрочные приоритетные национальные проекты, пользующиеся различными формами государственной поддержки, так и приоритетные краткосрочные проекты, финансирование которых осуществляется по смешанному государственно-частному принципу.

В этом связи проектное финансирование весьма убедительно демонстрирует, по меньшей мере, три принципиальных положения об организации и финансировании подобной инновационной деятельности [13, с. 20].

Первое – на примере индустриально развитых стран видно, что основную массу инновационных процессов можно реализовать силами частных компаний разного уровня и масштаба. Безусловно, инновационные процессы здесь выступают не как самоцель, а как средство достижения предпринимательского успеха. Инновацион-

ный бизнес в различных организационных рамках становится посредником между академической «чистой наукой» и интересами частного капитала, так как инновационный процесс рассматривается как доходный.

Второе – государственная инновационная политика может проявляться не только в прямом воздействии на инновационный процесс, но и в создании благоприятного экономического климата для инноваций наряду со всевозможными финансовыми, законодательными, налоговыми, социальными и другими методами косвенной государственной поддержки инноваций. Государство при современном состоянии российской экономики не может принять на себя основной груз инновационной политики, но может обеспечить полную гамму мероприятий, поддерживающих развитие инновационного бизнеса [15].

Третье – гибкость, многовариантность и альтернативность инновационной деятельности как нельзя лучше способствуют возникновению многочисленных форм сотрудничества государственного и частного предпринимательства, частных и иностранных инвесторов. Более широкая практика проектного финансирования и развитие инновационной деятельности могут найти себе достойное место в том случае, если государство выступает гарантом политических, макроэкономических и экологических рисков. В этом плане в России уже созданы необходимые первоначальные условия для развития инновационного бизнеса.

Особенность экспертного анализа инновационных проектов заключается прежде всего в том, что значительно расширяется круг проблем по их организации, оценке, отбору и финансированию. Это существенно усложняет задачу экспертов:

Во-первых, увеличивается число объектов, подлежащих анализу. Это связано с принципиальной новизной продукта, неизвестностью рынка, особенностью целевого подбора технологического и производственного аппарата, со специальной подготовкой и обучением персонала и, наконец, со значительными техническими, технологическими и коммерческими рисками. Кроме того, особое внимание при разработке инноваций необходимо уделять правовым, институциональным, экологическим и социальным проблемам.

Во-вторых, для оценки инноваций приходится применять качественные и прогностические методы, что усложняет процедуру и снижает точность прогноза. Для необходимой качественной оценки

новшества используют как стандартные подходы регрессионного корреляционного, финансового и инвестиционного анализов, так и ситуационные, вероятностные и итеративные методы моделирования.

В-третьих, при оценке инноваций существуют два «узких места», а именно, прогнозирование результатов НИОКР и оценка фактических результатов проекта.

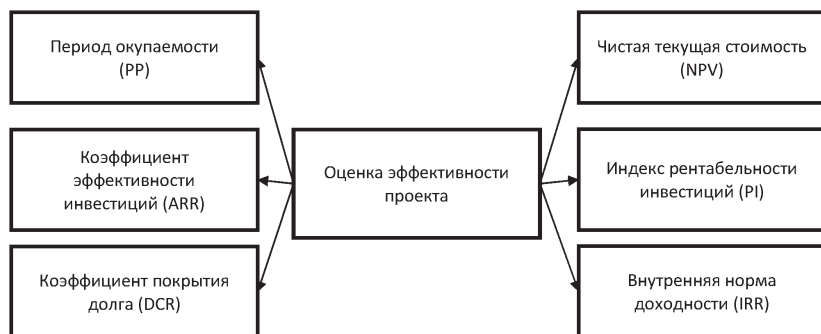
Экономический метод анализа «затраты – эффективность» играет особую роль в определении полных затрат инновационного проекта, т.е. общей совокупности расходов финансовых, материальных, трудовых и прочих ресурсов на всех этапах функционирования инновации. При этом стадия планирования и учёта издержек по инвестициям является одной из наиболее важных. Именно здесь закладывается информация, от которой зависит не только оценка результативности инновации, но и судьба всего инновационного проекта.

Полные затраты охватывают расходы, произведенные в течение всего периода жизненного цикла инновации, т.е. затраты на НИОКР, производство и эксплуатацию нового продукта. В свою очередь затраты на НИОКР включают расходы на проработку гипотезы инновации, теоретических исследований, поисковые и лабораторные исследования, техническое проектирование, конструирование, создание документации опытных образцов, на их испытание, контроль качества, расходы на зарплату персонала НИОКР и т.д.

Методы оценки эффективности таких инновационных проектов подразделяются на две группы, основанные на дисконтированных и учетных оценках. Так, методами оценки эффективности инновационного проекта, основанными на учётных оценках стоимости (без дисконтирования), являются оценка периода окупаемости (payback period, PP), коэффициента эффективности инвестиций (overage rate of return, ARR) и коэффициента покрытия долга (debt cover ratio, DCR).

Методы оценки эффективности инновационного проекта, основанные на дисконтированных оценках, значительно более точны, так как учитывают различные виды инфляции, изменения процентной ставки, нормы доходности и т.д. К этим методам относят метод индекса рентабельности инвестиций (profitability index, PI), чистую текущую стоимость, иначе называемую «чистый дисконтированный доход» (net present value, NPV), и внутреннюю норму доходности (internal rate of return, IRR). Все названные методы оценки эффективности инновационного проекта показаны на рис. 1.

Метод оценки периода окупаемости капиталовложений (PP) является весьма распространенным, но его существенным недостатком является игнорирование будущей стоимости денег с учётом дохода будущего периода и, вследствие этого, неприменимость дисконтирования. В условиях инфляции, резких колебаний ставки процента и низкой нормы внутренних накоплений предприятия в реальной российской экономике этот метод становится недостаточно точным.

Рис. 1. Методы оценки эффективности инновационного проекта

Указанные традиционные показатели, основанные на оценке эффективности проекта, не учитывают временную составляющую денежных потоков, но они стыкуются с факторным анализом и динамики денежных потоков в экономической реальности. Поэтому эффективность инновационного проекта наиболее полно можно оценивать методами, основанными на дисконтированных оценках.

В концепции государственной политики в области развития инновационной деятельности отмечено, что основными механизмами, обеспечивающими реализацию инновационной политики, а также развитие высокотехнологичных и наукоёмких отраслей промышленности, являются финансово-кредитные механизмы, обусловленные законодательными и нормативными актами, институциональные преобразования, а также механизмы в сфере образования, экспорта и таможенного регулирования.

В настоящее время в качестве основных источников средств, используемых для финансирования инновационной деятельности, выступают:

- бюджетные ассигнования, выделяемые на федеральном и региональном уровнях;

- средства специальных внебюджетных фондов финансирования НИОКР;
- средства, которые выделяются предприятиями, региональными органами управления;
- собственные средства предприятий;
- финансовые ресурсы различных типов коммерческих структур (инвестиционных компаний, коммерческих банков, страховых обществ, ФПГ и т.п.);
- кредитные ресурсы специально уполномоченных правительством инвестиционных банков;
- иностранные инвестиции промышленных и коммерческих фирм и компаний;
- частные накопления физических лиц.

Понятно, что порядок финансирования инновационных проектов в каждом конкретном случае имеет свою специфику и непосредственно связан с характером внедряемых инноваций.

Важнейшим финансовым источником для научно-технического сегмента являются средства государственного бюджета. Соответствующим нормативным документом такой господдержки явилось постановление Правительства РФ от 22.11.97 № 1470 «Об утверждении Порядка предоставления государственных гарантий на конкурсной основе за счёт средств бюджетного развития Российской Федерации и Положения об оценке эффективности инвестиционных проектов при размещении на конкурсной основе централизованных инвестиционных ресурсов бюджета развития Российской Федерации» [12, с. 19].

В Порядке и Положении, впервые официально представлены определённая методология и подходы к отбору инновационно-инвестиционных проектов высокой эффективности с целью их стимулирования (предоставление государственных гарантий или частичное обеспечение финансирования из бюджета развития РФ). При этом, в соответствии с постановлением Правительства Российской Федерации от 1 мая 1996 г. № 534 «О дополнительном стимулировании частных инвестиций в Российской Федерации» для коммерческих проектов обязательным условием является: доля государственной поддержки за счёт средств федерального бюджета устанавливается по годам реализации проекта в размере от 20 до 50% капитальных вложений и соответственно доля собственных и заемных средств, включая иностранные кредиты, составляет от 80 до 50%. Для финанси-

вания инновационного проекта претендент должен предоставить собственные средства в объеме не менее 20% от сметной стоимости проекта.

В целях отбора наиболее эффективных коммерческих проектов необходимо выделять те инновационные проекты, срок окупаемости которых по данным его бизнес-плана является минимальным от начала реализации проекта. Бизнес-план проекта представляет собой неотъемлемую часть заявки претендента на участие в конкурсном распределении централизованных инвестиционных ресурсов. По структуре, форме и составу он мало, чем отличается от стандартного бизнес-плана инновационно-инвестиционного проекта.

Определённое отличие заключается в расчёте бюджетного эффекта, и конкретно, – в определении коэффициента дисконтирования d_i при расчете чистого дисконтированного дохода и введение таблицы поправок на риск проекта. Бюджетный эффект инновационного проекта определяется как сальдо поступлений и выплат бюджета в связи с реализацией данного проекта. В расчётах проводится дисконтирование объемов поступлений и выплат по годам реализации проекта.

Поправка на риск проекта определяется по следующим данным табл. 1.

Таблица 1

Степени риска проекта

Величина риска	Пример цели проекта	R, %
Низкий	Вложение при интенсификации производства на базе освоенной техники	3–5
Средний	Увеличение объёма продаж существующей продукции	8–10
Высокий	Производство и продвижение на рынок нового продукта	13–15
Очень высокий	Вложение в исследования и инновации	18–20

Коэффициенты дисконтирования, учитывающие риски при реализации проектов, определяется по формуле:

$$d = d_i + \frac{R}{100},$$

где: d – коэффициент дисконтирования, учитывающий риски при реализации проектов,

d_i – коэффициент дисконтирования, $\frac{R}{100}$ – поправка на риск.

Анализ и отбор инновационных проектов осуществляются на основе совокупности методов и способов, позволяющих прогнозировать затраты для всех стадий жизненного цикла инновации с учетом различных технических решений и финансово-экономических факторов [4]. При этом важнейшей задачей инвестора является проведение экспертизы инновационных проектов, в процессе которой он должен решить многокритериальную задачу: как из большого числа предлагаемых проектов выбрать наиболее эффективные. Очевидно, что для этого необходимо разработать такую систему критериев, которая, с одной стороны, позволит инвестору произвести обоснованный выбор наиболее выгодного для инвестиций инновационного проекта, а с другой, заставит разработчика подобного проекта в своем бизнес-плане предоставить исчерпывающую информацию по всем интересующим экспертов вопросам.

В свете такого подхода эксперту при оценке результатов инновационных проектов необходимо будет четко определить насколько фактическая стоимость выполненных работ по Государственному контракту соответствует (или нет) Техническим требованиям и объему финансирования, заданным этим Государственным контрактом. Фактически эксперт в процессе анализа результатов проекта должен провести оценку полноты и качества выполненных работ, выразив эту оценку в стоимостных количественных показателях. Именно с этой целью была разработана методика расчёта фактической стоимости выполненных работ, заданных в государственном контракте [15].

Результативность применения данной методики на примере экспертизы одного из Государственных контрактов, данные выполнения семи работ которого за счет бюджетных средств приведены в таблице 2.

На основании анализа отчетных материалов было установлено, что только работы № 1, 2, 4, 5, 6 выполнены в полном объеме и в соответствии с требованиями Технического задания. Остальные работы являются не выполненными в полном объеме, что является основанием для дополнительных проверок эффективности расходования бюджетных средств, направляемых на развитие инновационных программ.

Представленная в статье методика оценки фактического объема выполненных работ позволяет перевести качественные замечания о несоответствии результатов работ требованиям Технического задания и Календарного плана ГК в количественные значения, оценив их стоимость.

Таблица 2

Фактическая стоимость работ 1-го этапа проекта

№ п/п	Наименование работы	Значимость работ	Фактический объем работы, %
Стоимость работ 1 этапа проекта согласно ГК: 24 500 тыс. руб.			
1.1	Разработка и согласование с Заказчиком «Комплектности технической документации, разрабатываемой в рамках государственного контракта» (далее Комплектность ТД)	0,001	100
1.2	Проведение патентных исследований в соответствии сГОСТ Р 15.011-96	0,004	100
1.3	Разработка технологических решений: разработка вариантов отдельных аппаратных технологических решений; обоснование и выбор вариантов технологических решений	0,611	60
1.4	Разработка Технического проекта технологических процессов и требований к технологическому оборудованию	0,082	100
1.5	Разработка Программы и методик исследовательских испытаний технологических процессов	0,008	100
1.6	Разработка лабораторного технологического регламента технологических процессов	0,008	100
1.7	Проведение исследовательских испытаний разрабатываемых технологических процессов	0,286	8,48
1)	Проведение исследовательских испытаний технологического процесса ТП1	0,04	50,0
2)	Проведение исследовательских испытаний технологического процесса ТП2	0,43	4,4
3)	Проведение исследовательских испытаний технологического процесса ТП3	0,43	4,4
4)	Проведение исследовательских испытаний технологического процесса ТП4	0,10	27,0
Фактический объем выполненных работ 1 этапа проекта с учетом их значимости			49,39%
Фактическая стоимость работ 1 этапа проекта: 12 001 тыс. руб.			

В связи с изложенным, очевидна необходимость в создании механизма правового регулирования специализированной экспертной организации в системе федеральных органов исполнительной власти. Деятельность такой организации подразумевает наличие инструмента государственной научно-технической экспертизы, организующего и координирующего в целом деятельность экспертного сообщества при проведении государственной научно-технической экспертизы проектов и программ и обеспечивающего методическое единство и целостность экспертизы как системы.

Таким образом, в статье продемонстрировано, что на современном этапе законодатель Российской Федерации приводит ряд мероприятий по созданию системы правового регулирования в сфере научной и научно-технической экспертизы.

Статья подготовлена в рамках Государственного задания № 26.13328.2019/13.1 и № 26.13330.2019/13.1 Министерства науки и высшего образования Российской Федерации.

Библиография

- Federalnyj zakon “O nauke i gosudarstvennoj nauchno-texnicheskoj politike” ot 23 avgusta 1996 g. № 127-fz.
- Federalnyj zakon “O Rossijskoj akademii nauk, reorganizacii gosudarstvennyx akademij nauk i vnesenii izmenenij v otdelnye zakonodatelnye akty Rossijskoj Federacii” ot 27 sentyabrya 2013 g. № 253-fz.
- Federalnyj zakon “O Rossijskoj akademii nauk, reorganizacii gosudarstvennyx akademij nauk i vnesenii izmenenij v otdelnye zakonodatelnye akty Rossijskoj Federacii” ot 27 sentyabrya 2013 g. № 253-fz.
- Federalnyj zakon ot 21.07.2011 № 254-fz “O vnesenii izmenenij v federalnyj zakon “O nauke i gosudarstvennoj nauchno-texnicheskoj politike””.
- Proekt federalnogo zakona № 98106503-2 “O nauchnoj i nauchno-texnicheskoj ekspertize”.
- Modelnyj zakon o nauchnoj i nauchno-texnicheskoj ekspertize. (prinyat v g. sankt-peterburge 15 noyabrya 2003 g. postanovleniem 22–17 na 22-om plenarnom zasedanii mezhparlamentskoj assamblei gosudarstv-uchastnikov sng).
- Postanovlenie soveta ministrov rsfsr “O vvedenii gosudarstvennoj ekspertizy v sfere nauki” ot 1 aprelya 1991 g. № 182.
- Postanovlenie pravitelstva Rossijskoj Federacii “Ob utverzhdenii pravil akkreditacii grazhdan i organizacij, privlekaemyx organami gosudarstvennogo kontrolya (nadzora) i organami municipalnogo kontrolya k provedeniyu meropriyatij i kontrolyu” ot 20 avgusta 2009 g. № 689.

- Prikaz ministerstva nauki i texnicheskoj politiki Rossijskoj Federacii “O sozdanii federalnogo reestra ekspertov nauchno-texnicheskoj sfery” ot 19 marta 1996 g. № 42.
- Ukaz prezidenta Rossijskoj Federacii “Ob osnovax strategicheskogo planirovaniya v Rossijskoj Federacii” ot 12 maya 2009 g. № 536.
- Ukaz prezidenta RFot 01.12.2016 № 642 “O strategii nauchno-texnologicheskogo razvitiya rossijskoj federacii”.
- Postanovlenie pravitelstva RF ot 22.11.1997 № 1470 (red. ot 03.09.1998) “Ob utverzhdenii poryadka predostavleniya gosudarstvennyx garantij na konkursnoj osnove za schet sredstv byudzheta razvitiya Rossijskoj Federacii i polozheniya ob ocenke effektivnosti investicionnyx proektov pri razmeshhenii na konkursnoj osnove centralizovannyx investicionnyx resursov byudzheta razvitiya Rossijskoj Federacii”.
- Gostev A.N., Turko T.I., Shchepanskiy S.B. Social mechanisms in elaborating Russian educational policy: legal monitoring. *International Journal of Environmental and Science Education*. 2016. T. 11. № 18. С. 11195–11218.
- Glisin F.F., Kaluzhnyi V.V., Melnik P.B., Shchepanskiy S.B. Criteria for evaluation and planning of science foundation activity. *International Review of Management and Marketing*. 2016. T. 6. № S3. pp. 190–194.
- Vikulov O.V., Venshikov V.V., Shchepanskiy S.B., Kuzin I.F. Metod ekspertnoj ocenki rezultativnosti innovacionnyx proektov v usloviyax administrativno-pravovoj neopredelennosti regulirovaniya ekspertnoj nauchnoj deyatel'nosti v Rossijskoj Federacii. *Sbornik nauchnyx trudov “Innovatika i Ekspertiza”* 3 (28), 2019.

Legal Regulation Expert Activities in the Scientific Field

Summary

The article is devoted to the problems of administrative and legal regulation of expert activities in the scientific and technical sphere, analysis of project financing of innovation activities, methods for evaluating the effectiveness of investment and innovation projects, methods for calculating the actual cost of work performed under a government contract, calculating the discounted payback period of innovative projects in the planning and actual implementation stages.

Key words: administrative and legal regulation, scientific and technical expertise, investment project, innovative project, efficiency, methods of discounting cash flows, payback period, innovative project, expert-analytical method, assessment methodology.

ZIŅAS PAR AUTORIEM / ABOUT AUTHORS

Vitolds Zahars

Profesors, Daugavpils
Universitāte
vitolds.zahars@inbox.lv

Marina Sumbarova

Asociētais profesors, Baltijas
Starptautiskā Akadēmija
sumbarova.marina@inbox.lv

Daina Ose

Docente, Latvijas Universitāte
daina.ose@lu.lv

Jelena Kaļiņina

Doktorants, Daugavpils
Universitāte
tenderness20@inbox.lv

Jānis Kāršenieks

Doktorants, Daugavpils
Universitāte
janis.karsenieks@inbox.lv

Jānis Radionovs

Docents, Daugavpils
Universitāte
janrad@inbox.lv

Leila Neimane

Doktorants, Latvijas
Universitāte
leila.neimane@eia.lv

Eva Kauliņa

Mg. iur., Rīgas Stradiņa
Universitāte
evakaulina@inbox.lv

Natalja Saratova

Doktorante, Daugavpils
Universitāte
sanani@inbox.lv

Aldona Kipāne

Doktorants, Rīgas Stradiņa
Universitāte
aldonakipane@inbox.lv

Anatolijs Čapkevičs

Doktorants, Daugavpils
Universitāte
anatolijs.capkevics@inbox.lv

Nikolajs Jefimovs

Lektors, Daugavpils Universitāte
nikolajs.jefimovs@du.lv

Marina Prošina

Maskavas pilsētas Advokātu
Palātas advokāte
mg.proshina@gmail.com

Sergey Shchepanskiy

Profesors, O. Kutafina
Maskavas Valsts juridiskā
universitāte
s.shchepanskiy@gmail.com

Yury Migachev

Profesors, O. Kutafina
Maskavas Valsts juridiskā
universitāte
lab.kapp@msal.ru

VISPĀRĪGĀS PRASĪBAS ZINĀTNISKAM RAKSTAM

Raksta apjoms: 9–12 lpp (A4 formātā).

Raksta manuskripts iesniedzams pa elektronisko pastu ikgadeja.konference@du.lv. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*MSWord*); burtu lielums – 12 punkti, intervāls starp rindām – 1,5. Teksta attālums no kreisās malas – 3,5 cm, no labās malas – 2,5 cm, no apakšas un no augšas – 2,5 cm. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta anotācija: raksta sākumā tūlīt pēc tā nosaukuma jāievieto informatīva anotācija. Anotācijā jānorāda raksta mērķis un uzdevumi, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Atsevišķā rindkopā jānorāda atslēgas vārdi (termini, kas izsaka rakstā aplūkoto jautājumu būtību). Nepieciešams arī šo atslēgas vārdu tulkojums valodā, kurā ir kopsavilkums.

Raksta kopsavilkums: Rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jā sagatavo angļu vai krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai angļu valodā.

Raksta valoda: literāra, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jā rūpējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties pie attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālista – valodas nesēja. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts (atsauces un piezīmes, bibliogrāfija, tabulas, shēmas, diagrammas, grafiki utt.). Atsauces ievietojamas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas, diagrammas un citi ilustratīvie materiāli noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (aprēķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tādiem materiāliem ir jābūt ar kārtas numuriem un virsrakstiem. Materiāliem jāizveido to elektroniskā versija un jāiesniedz konferences organizatoriem pa e-pastu ikgadeja.konference@du.lv

References (rakstā izmantoto iespieddarbu saraksts) jāveido un jānoformē precīzi pēc šādiem paraugiem:

Monogrāfijām (grāmatām un brošūrām):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje voobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Rakstiem krājumos:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Rakstiem žurnālos:

Bela B. (1997) Identitātes daudzveidība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vestis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sotsiologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Rakstiem laikrakstos:

Strazdins I. (1999) Matemātika pasaule un Latvija. *Zinātnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materiāliem no interneta:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References sakārtojamas autoru uzvārdu vai nosaukumu (ja autors ir institūcija) latīņu alfabēta secībā.

RAKSTI, KURI NEATBILST PRASĪBĀM, NETIKS PUBLICĒTI!

GENERAL REQUIREMENTS FOR THE PAPER

The size of the article: 9–12 ph. (A4 format).

The manuscript of the article is to be submitted by e-mail ikgadeja.konference@du.lv. The text should be typed using MS Word *Times New Roman*; the size of letters 12, the interval between lines 1,5. Left margin 3,5 cm; right margin 2 cm; from the top and from the bottom 2,5 cm. If were used special computer programs, they are to be submitted together with the article.

Abstract of the article: in the beginning of the article after title is to be located abstract of the article. In the abstract should be indicated aim, tasks, problem of the research, novelty of the research and main conclusions. The the separate paragraph should be noted key words (terms that reveal the essence of the issues discussed in the article).

Key words should be translated on the language, in which is written abstract of the article.

Summary of the article: for articles in Latvian summary should be prepared in English or Russian; for articles in English summary should be prepared in Latvian or Russian and for articles in Russian summary should be prepared in English or Latvian.

Language of the article: literary, terminologically precise. If the author is preparing the article in a foreign language, the author is responsible for the quality of the language. Author can ask consultation of specialist of relevant social sciences. *Articles in which the language will not follow the rules of spelling, will not be accepted for reviewing.*

Scientific appliance of the article: (references and remarks, bibliography, tabels, diagrams, charts, graphs and etc.). References in the article should be placed according to this pattern: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Remarks and explanations should be placed at the end of the article. Tables, graphs, diagrams, charts and other illustrative materials in the article should be presented indicating the source of the material and, if necessary, the methods applied to draw up tables, graphs, diagrams, charts (calculation, data summarizing and etc.). All materials should have a number and the title. For these materials should be prepared electronic version, which is to be submitted to Conference Team by e-mail ikgadeja.konference@du.lv

References (the list of sources used in the article) formed and executed in accordance with these samples:

For monographies (books and brochures):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje voobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Collected articles:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Articles in journals:

Bela B. (1997) Identitates daudzbarsiba Zviedrijas latviesu dzivesstastos. *Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp.* (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii, № 1, str. 37–67.* (In Russian)

Articles in newspapers:

Strazdins I. (1999) Matematiķi pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis, 8. marts.* (In Latvian)

Materials from the Internet:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati.* (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References should be compiled in the Roman alphabet's order according to the authors' names or titles (if the institution is the author).

THE ARTICLES, WHICH DO NOT COMPLY WITH THE GENERAL REQUIREMENTS, WILL NOT BE PUBLISHED!

Tehniskais redaktors,
atbildīgais par izdevumu: **Nikolajs Jefimovs**

Maketētāja: **Marina Stočka**

Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Iespiests DU Akadēmiskajā apgādā “Saule” –
Vienības iela 13, Daugavpils, LV-5401, Latvija.